

L. lat.

1128, 1

5,794

17. 22. 18

✓

2th July

18,997.

Oct. Beck.

446874

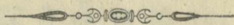
Kees

Katona József Könyvtár
Kecskemét

D51000113126

DEÁK
GRAMMATICA.

MÁSODIK FOLYAMAT
NYELVTANI GYAKORLATOKKAL;

CORNELIUS NEPOS' JELES HADVEZÉREK'
ÉLETLEIRÁSAIVAL;

'S

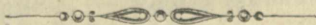
PHAEDRUS' AESOPUSI MESÉIVEL.

KÉSZITETTE

TATAI ANDRAS

A' KECSKEMÉTI REF. FŐISKOLÁBAN MÉRTAN 'S TERMÉSZETTAN'
OKTATÓJA.

PESTEN.

Nyomtattatott Landerer és Heckenast betűivel.

1842.

ORSZÁGÓS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
Atengedett fölöspéldány

BSE.012 Hgy
446874

Del

31.466 1/2

Előszó.

A' deák grammatica' ezen második folyamata miként egészíti ki az elsőt, maga megmutatja. Csak azt kell megemlítnem, miért kívántam Cornelius' és Phaedrus' egész munkáit adni melléje olvasó-könyv gyanánt. Véleményem szerint ez által a' tárgyak' változatossága, mi a' latin chrestomathiákban egyedüli jó czél lehet, el van érve; — az írásmód különféleségét pedig, a' latin írónál, főként csak a' jóság és tisztaság' különböző fokozati tévén; látni való hogy a' közvélemény szerint legjobb-, legtisztább nyelvű, 's a' mellett gyermekek' felfogásához alkalmazott tárgy munkákat adni kezdők' kezébe legcélrányosabb; — még pedig nem sokféléket, azért, hogy a' legjobbani állandó gyakorlat által csak a' jót, — 's azt minél könnyebben sajátjokká tehessék. — Egész munkákat, és nem azokból kiválogatott darabokat pedig azért adék, mert az első folyamat' jól elvégzése után, úgy vélem, mind a' két munka' elvégzésére egy év elegendő, — 's az lesz kivált, ha a' talán csak 4—5 évre szorítandó gymnasialis osztályt, 5—6 évi értelem fejtő, 's ismeretnevelő elemi - 's polgári osztályok megelőzendik, — mit vajha minél előbb

megérhetnénk! — Azonban ha ennyi egy évre soknak látszanék; 's a' grammaticára 3 évet tetszenék fordítani: a' 3-dik évben mind a' két folyamat ismétlendő, — 's mind Corneliusnak, mind Phaedrusnak fele, vagy kétharmad-része erre lenne fenntartandó.

Cornelius fordítását év' elején mindjárt elkezdheti; 's a' szabályok' tanulása folytonosan mehet mellette, — a' jegyzetek ismétlésre tartatván fenn.

Szerző.

Bevezetés.

1. §.

A' deák grammatika azon tudomány, melly a' deák nyelv' helyes értésére, 's irására tanít.

Minden nyelv vagy beszéd egymással összeillesztett szókból áll; — a' szók *szótagokból* — a' szótagok *betűkből*, mellyeknek a' leírásban bizonyos *jegyek* (character) vannak.

Már a' grammatika tanít:

1. a' szók' helyes leírásáról, 's viszont a' leirt szók' helyes kimondásáról; — melly rész neveztetik *orthographiának*, vagy *helyesírásnak*. —

2. az egyes szók' jelentéséről, — 's azoknak lehető módosításáról; melly rész neveztetik *etymologiának*, vagy *szófejtésnek*. —

3. a' szók' egymással összeillesztéséről; — melly rész neveztetik *syntaxis*nak, vagy *szófüzés*nek.

Jegyzés. A' deák grammatika ezen második folyamatában az előadott rendszert követvén: a' melly szabályok az első folyamatban már előadattak, — azok innen ki fognak maradni.

ELSŐ RÉSZ.

Helyesírás.

(Ortographia).

2. §.

A' deák betűk görög eredetűek, mit formájok eléggé mutat. A' régi rómaiak a' ma divatban lévő apró betűket nem ismerték; hanem csak a' nagy betűvel szoktak írni; még pedig a' külön szókat egymástól el nem szaggatták, hanem egy-egy pont' mellétételével különböztették meg; mint ezt a' régi emlékirásokon láthatni.

3. §.

Mimódon mondták ki a' régi rómaiak a' betűket és szavakat, azt bizonyosan nem tudhatni: annyi azonban igen hihető, hogy a' mai kimondás, a' régi eredetűtől igen sokat különbözik, p. o. igen hihető, hogy a' rómaiak a' *c*-t mindenütt *k*-nak mondták, mint *doceo*-t így: *dokeo*, — vagy néha lágyabban *g*-nek, mint: *vicesimus* = *vikesimus*, = *vigesimus*. — Hihető, hogy a' római ember' szájában a' *H* épen nem hangzott, a' honnan gyakran az írásban is elmaradt, mint *Hannibal* helyett *Annibal*, — sőt *mihi* helyett *mî*, = *mîi*. — Hihető, hogy az *A*-t gyakran úgy mondták ki mint *E*-t, — az *E*-t gyakran mint *I*-t, — az *I*-t gyakran mint *EI*-t, — az *O*-t gyakran mint *U*-t; — az *AE*-t mint *AI*-t, — az *EI*-t mint *E*-t vagy *I*-t, — az *AU*-t mint *O*-t. Hihető, hogy az *s*, (kivált szó' végén) és a' *v* csak erős hehentés volt. — De mivel ezek bizonytalanok: a' ma divatozó kimondást meg kell tartani.

4. §.

A' mássalhangzók különfeleképen osztatnak fel:

1. azon életművekre nézve, mellyeknek segítségével ki-
mondanak: *torokbetük* (gutturales) *c, k, g, s*, *ajakbetük* (la-
biales) *p, b, m, f, v*, *fogbetük* (dentales) *d, t*, *nyelvetük* (lin-
giales) *l, n, r*. Az ugyanazon életmű által formálható betük,
mint más nyelvben úgy a' deákban is egymással néha felcserél-
tetnek, — p. o. *lego, supin. lectum*, — *nubo, perf. nupsi, sup.*
naptum, inf. nubere.

2. lágyabb vagy keményebb hangzásukra nézve: *lággyak*
(liquidae) vagy *fél mássalhangzók* ezek: *l, m, n, r*; — *nénák*
(mutae) vagy *egész mássalhangzók*: *b, c, d, f, g, k, p, q, t*.

3. Azon jegyre (character) nézve, mellyel leiratnak: *egy-
szeresek* (simplices), — és *kétszeresek* (duplices). Kétszeresek
azok, mellyek két betű hangját foglalnak egybe, — és így azon
két betű helyett csak írásbeli rövidségül szolgálnak. Illyen van
kettő, az *x*, és a' *z*; — az *x* van *cs* (ks), és *gs* helyett p. o.
duco, perfect. ducsi rövidítve: *duxi*, — így *rego perfect. rexi* =
regsi; — a' *z* pedig *ds* helyett volna, — de ez eredeti deák-szó-
ban nincs.

5. §.

Szótag-nak (syllaba) neveztük a' száznak egyszeri feltá-
sával ejtett hang. Szótagot csak hangzó (vocalis) képezhet, a-
kár magánosan, akár mássalhangzóval, egygyel vagy többel e-
gyütt, p. o. *a-do-nis*; — mássalhangzó pedig, hangzó nélkül
szótagot nem képezhet. — Már a' szótag vagy *hosszú* (longa),
— vagy *rövid* (brevis), — vagy *kétes* (anceps). *Hosszú* az, mely-
lyet halkal kell kimondani, — 's jegye ez (-) p. o. *mō-rēs*; *rö-
vid* az, mellyet hirtelen kell kimondani, — 's jegye ez (°) p. o.
ā-mōr; *kétes* az, mellyet tetszés szerint halkalabb vagy sebe-
sebbea mondhatunk, — 's jegye ez (̄) p. o. *pā-trīs*. A' szótag-
nak ezen mértéke neveztetik *mennyiségnek* (quantitas). — A'
mennyiségre nézve lehet valamely szóban több szótag, sőt an-
nak minden szótagja is, akár hosszú akár rövid, mit a' poē-
táktól lehet megtanulni. — p. o. *bēl-lī-cō-sūs, īn-spē-rā-tūs, ā-
mī-cī-lī-ā, rē-pō-sī-tūs*.

A' szótag' mennyiségétől meg kell különböztetni az úgyne-
vezett *tonust*, vagy a' szótag hangjának *magasságát* vagy *mély-
ségét*. A' melly szótagot valamely szóban magosan vagy fel-
emelve kell hangoztatni: arról azt mondjuk, hogy *azon esik az*
accentus, — mellynek jele a' magyarban ez (' p. o. éles), de a'

deákban jele nincs. — Az *accentus*, ugyanazon szóban csak egy szótagra eshetik, vagy más szóval, ugyanazon egy szóban csak egy szótagot lehet fölemelve hangoztatni, többet nem; — de azon egy szótag lehet akár hosszú, akár rövid. — Az már a kérdés: mellyik szótag tehát az valamely szóban, mellyre az *accentus* esik? Felelet:

1. az egytagu szók' egy tagjának mindenkor *accentusa* van, p. o. *tú*, *nós*, *vós*, *áb*, *hác*.

2. a' két- vagy több-tagú szókban sohasem esik az *accentus* az utolsó szótagra, — hanem mindig vagy utolsó-előttire, vagy az utolsótól harmadikra, — és azontúl sem soha; — nevezetesen ha az utolsó előtti szótag hosszú, úgy arra esik az *accentus*; — ha pedig az rövid: úgy az azt megelőzőre. p. o. *á-mor*, *amóre*, *anóribus*, *hómo*, *hómines*, *hominibus*.

6. §.

Nagy hiba az írásban az, ha valaki nagy betüt ír ott a' hol nem kellene, — vagy nem ír ott a' hol kellene. Erre nézve ezeket tartjuk meg:

Nagy betü használtatik:

1. beszéd' és vers' elején.

2. pont után, vagy kettős pont után is, ha valamely idegen mondat hozatik fel.

3. minden tulajdon-neveknél, p. o. *Hungaria*, *Buda*, *Ludovicus*.

4. a' hivataloknak és rangoknak neveinél, p. o. *Rex*, *Parochus*.

5. a' megszólítás' szavai is, akár rendes czimek, akár önkéntes tisztelet-adások legyenek, nagy betüvel kezdetnek p. o. *Vestra Majestas*, — *Domine Spectabilis*, — *Vir Reverende*.

6. a' könyvek' idézett czimei is nagy betüvel kezdetnek p. o. *Ciceronis Orationes*.

Ezen eseteken kívül mindenkor kis betük iratnak.

7. §.

Az egész szók' helyes leírására nézve ezeket jegyezzük meg:

1. a' mástól származott szók, mindig az ő törzsök-szavuk szerint iratnak, p. o. *mendacium*, nem *mendacium* (mert *mendax*, -*dacis*), *audacia*, nem *audatia* (mert *audax*, -*dacis*), — *sapientia*, nem *sapiencia*, (mert *sapientis*), — *exsilium*, nem

exilium, (mert *ex* és *solum*-tól származik); *exilis*, nem *exsilis*, mert *ex*, és *ilia*-tól jön.

2. ezen előjárók: *ad*, *con*, *in*, *ob*, *sub*, *per*, *trans*, gyakran jobb-hangzás' (euphonia) kedvéért elváltoztatják utolsó betűiket, azoknak a' szóknak első betűik szerint, a' mellyekkel összetételnek, — néha pedig el is hagyják, p. o. *adfero* helyett *affero*, *con-ligo* helyett *colligo*, — *in-munis* helyett *immunis*, — *ob-positus* helyett *oppositus*, — *sub-censeo* helyett *suc-censeo*, *per-licio* helyett *pellicio* (per és lacio), *trans-duco* helyett *traduco*.

3. némelly görög eredetű szókban a' *c*, *t*, *r* mellé erősebb hangzás kedvéért *h* is tételik, p. o. *chorus*, *thema*, *Rhetor*.

Jegyzés. A' *con* és *in* ha lágy betűkkel (*l*, *n*, *r*) jön össze, ugyan azon lágy betűvé lesz, p. o. *conligo* = *colligo*, — *conrodo* = *corrodo*. Ha ajakbetűkkel jön össze (*p*, *b*, *m*) akkor *m*-é lesz. p. o. *computo* = *computo*; *inbibo* = *imbibo*; *committo* = *committo*. A' többi betűk előtt megmarad.

8. §.

A' szótagok' megszaggatására nézve tudván hogy minden szótagban kell hangzónak lenni, ceket tartasuk meg:

1. ha több hangzók vannak egymás után, mivel azok mind külön szótagokat tesznek, akármellyiknél meglehet a' szót szakasztani, p. o. *malle-orum*, akár *malleo-rum*.

2. ha valamely-törzsök-szóban két hangzó közt egy más-salhangzó van: az a' következő szótaghoz tartozik, p. o. *a-mo*, *li-ber*, *ho-mo*.

3. ha valamely törzsök - szóban két hangzó közt két más-salhangzó van: akkor azt kell megnézni, van e azon két más-salhangzón kezdődő deák (vagy görög) szó, vagy nincs? Ha van: úgy mindkettő az utolsó szótaghoz; — ha nincs: úgy az elsőhöz, — a' másik a' következőhöz tartozik. p. o. *pu-blicus* (mert van *blandus*), — *ma-gnus* (mert van *gnarus*), — *nu-pla* (mert van *ptisana*), *ve-sper* (mert van *spero*), *o-mnis*, (mert van *Mnemosyne*), *pa-tris* (mert van *traho*), *tra-ctus*, (mert van *Ctesiphon*), *ni-gros* (mert van *gradus*), *fi-scus* (mert van *scio*); ellenben: *ningo*, *firmus*, *densus*, *palma*, *narro*, *tendo* 'sat.

4. ha valamely törzsök-szóban két hangzó közt három más-salhangzó van: akkor is ez a' szabály, hogy: ha van olyan szó, melly azon három más-salhangzón kezdődik, úgy mind a' három a' következő szótaghoz tartozik; — ha pedig olyan szó nincs, úgy azon három más-salhangzók közül egy tartozik az el-

só szótaghoz, — kettő a' következöhöz; p. o. *fru stra* (mert van *stratum*), — *fil-tro*, *an-trum*, *pin-gvis*; *mem-brana*.

5. az összetett szókra nézve minden betű annál a' szónál marad, a' mellyikhez tartozik, p. o. *ab-eo*, *ex-audio*, *per-ago*, *trans-itus*, *grand-aer-us*, *et-iam*.

9. §.

Valamint a' beszéd' értelmét különböző hanglejtéssel közbe-közbe rövidebb vagy hosszabb megállapodással tehetjük értelmessé: úgy az írás is csak úgy lehet értelmes, ha az ezeket kifejező jelek gondosan feltétetnek. Azon jelek pedig e' következők:

1. *indulat-jel* (nota exclamationis) (!). *O tempora! O mores!*
2. *kérdés-jel* (nota interrogationis) (?). *Quis tu es?* —
3. *pont* (punctum) (.), melly a' kimerített értelmű mondat' végire tétetik.
4. *két pont* (colon) (:), melly két olyan mondat közé tétetik, mellyek közül egyik után a' másikat szükségképen várjuk, p. o. *ha eső van: sár lesz.* — Ugyan ez tétetik az idézett mondat' eleibe is, mellyhez még ezen
5. *idézet-jel* („) is járul, p. o. azt mondja Cicero: „*trahimur omnes laudis studio.*“
6. *pontos-vonás* (semicolon) (;), melly két, egy célra ható; de egymásután nem szükségképen következő mondatok közé tétetik, p. o. *ha eső van; vagy ha vizet öntenek el: sár lesz.*
7. *vonás* (comma) (,), melly minden egymással szorosán össze nem függő szók közé tétetik, p. o. *az atyám, a' ki beteg, nem ehetik.*
8. sor' végén a' szótag elválasztásnak ez a' jele (-) p. o. *ez az em-ber.*
9. *zár-jel* (parenthesis) ez ().
10. *köt-jel* ez (-) mellyet két összekapcsolt szó közé teszünk, p. o. *Lexicon latino-hungaricum.*
11. *választó pontok* (puncta diacreseos) (¨), mellyeket két olyan hangzók felibe teszünk, mellyek különben diphthongust tennének, — de most külön hangzók p. o. *poëta*, *aër*.
12. *hiány-jel* (apostrophus) ('), mellyet csak a' poéták szoktak tenni, midőn valamelly szó' végiről elmarad az *e* betű p. o. *ain'*, *audin'*, *videon'*.

MÁSODIK RÉSZ.

Szó-fejtés.

(Etymologia).

10. §.

Mind azon szavakat, melyekből az értelmes beszéd áll, három főosztály alá lehet venni. Ezek azok

1. *nevek* (nomina).
2. *igék* (verba).
3. *részecskék* (particulae).

11. §.

I.

A' *név* (nomen) olyan szó, mely vagy valamely *magában létező dolgot* jelent, — vagy *annak tulajdonságát*, akár a' dologhoz köttetve vagyis abban benne, — akár attól különválva gondoljuk azt. A' név kétféle, — u. m.

1. *főnév* (nomen substantivum), mely jelent

a) vagy *magában létező dolgot*, avagy személyt p. o. *alma malum, város urbs*, — *Lajos Ludovicus*.

b) vagy a' dolognak avagy személyeknek *tulajdonságát*, magában különállólólag gondoltatva, p. o. *nagyság* magnitudo, — *szépség* pulchritudo, — *élet* vita. És az ilyen szavak *elvontaknak* (abstracta) neveztetnek.

A' főnévhez tartoznak még:

a) a' *személyes névmások*, *én* ego, — *te* tu, — *övé* sui.

b) a' *supinum* és a' *gerundium*, melyek az igét főnévvé változtatják.

2. *mellék-név* (nomen adjectivum), mely tulajdonságot jelent, a' mennyiben az a' dologgal vagy személlyel együtt, tőle külön nem válva (concret) lenni gondoltatik. p. o. *tudós* doctus, — *élő* vivus, — *nagy* magnus, — *hasznos* utilis.

A' melléknévhez tartoznak

- a) a' *névmások*' legnagyobb része;
 b) a' *részesülők*, melyek az igét melléknévvé változtatják; p. o. *meghaló moriens*, — *meghalt mortuus*.

12. §.

II.

Az *ige* (verbum).

1. *cselekvő* (activum), mely cselekvést vagy másra kihatást jelent, p. o. *tanít docere*, — *ír scribere*. Ide tartozik a' *deponens* is, mely az *activumtól* csak formájára nézve különbözik, de hasonlólag cselekvést jelent, p. o. *int hortari*.

b) *szenvedő* (passivum), mely a' hatásnak mástóli elfogadását jelenti, p. o. *taníttatik doceri*.

c) *közép-rendű* (neutrum), mely állapotot jelent, p. o. *él vivere*. Némely *deponenseknek* is van ilyen *közép* jelentésök, p. o. *meghal mori*.

13. §.

III.

III. A' *részecskék* (particulae) négyfélék: u. m.

1. *határozó* (adverbium), mely az ige' és melléknév' jelentését határozza meg, p. o. *jól ir*, *bene scribit*, — *nagyon szorgalmas, valde diligens*.

2. *előjáró* (praepositio), mely egyik névnek másikhozi viszonyját jelenti, p. o. *haza iránti szeretet, amor in patriam*.

3. *foglaló* (conjunctio), mely több szavakat, vagy mondatokat köt össze, p. o. *ég és föld, coelum et terra*.

4. *indulat-szó* (interjectio), mely nem egyéb mint felkiáltás, *o!*, *ah!*, *heu!*, 'sat.

Jegyz. Az előszámlált 3-féle szók (*nevek, igék, részecskék*) közül, a' két elsőbb osztálybelieket lehet változtatni; nevezetesen a' *neveket* lehet ejtegetni, — az *igéket* pedig hajtogatni. Ellenben a' harmadik osztálybeli szókat változtatni nem lehet.

14 §.

Mind ezen különböző szavak:

1. vagy *törzsökök* (primitiva), melyek semmi más szótól nem származnak, p. o. *atya pater*, — *jó bonus*; vagy *származottak* (derivata), p. o. *atyai paternus*, — *jóság bonitas*.

2. vagy *egyszerűk* (simplicia), mellyek csak egy szóból állanak, p. o. *tanítvány* discipulus, *tanult* doctus; — vagy *összetettek*, mellyek két vagy több szóból állanak, p. o. *tanuló-társ* condiscipulus, — *tanulatlan* indoctus; — *tökéletlen* imperfectus.

A' névről.

Különösen a' főnévről.

§. 15.

A' *név* két féle: *főnév*, *melléknév*.

A' *főnév* valamely személynek, vagy dolognak elnevezése.

1. Ha a' *főnév* csak egy személyt, vagy dolgot jelent: neveztetik *tulajdon-névnek* (nomen proprium), a' hova tartoznak minden ember-, tartomány-, város-, hegy-, folyó' 'sat. nevei, p. o. *István* Stephanus, *Magyarország* Hungaria, — *Pest*, Pestinum, *Duna* Danubius 'sat.

2. Ha pedig a' *főnév* több személyeknek, vagy dolgoknak közös nevek: akkor neveztetik *nemi-névnek* (nomen commune, seu appellativum), p. o. *hegy* mons, *király* rex, *fésztész* pictor, *sziget* insula 'sat.

3. Vannak sok olyan *főnevek*, mellyek a' tulajdonságokat a' tárgyaktól elválasztva, vagy elvonva (abstracte) jelentik, p. o. *jóság* bonitas, — *szépség* pulchritudo, — *dicsőség*, gloria. Ezek neveztetnek *elvont főneveknek* (abstracta substantiva).

4. Az olyan *főnevek*, mellyek több egyfajta dolgokból álló csoport, v. csoportot jelentenek; p. o. *grex* nyáj, — *turba* csoport, — *exercitus* hadisereg, neveztetnek *collectivumoknak*.

16. §.

A' három (*him*, *nő* és *köz* — masculinum, foemininum, neutrum) nemek közül mellyikre tartozzék valamely *főnév*: arra nézve lehet adni részint általános, t. i. a' szó' jelentéséből meritett, — részint különös, t. i. az 5 ejtegetések szerint a' szó' végzetétől vett szabályokat.

A) Általános szabályok.

I.

A' férfiak', népek' és szelek' nevei himnemüek, p. *agricola laboriosus, puer attentus, vir doctus, scytha barbarus, arabs vagus, auster tepidus, etesiae grati, boreas vehemens.*

Jegyz. *A' szelek' nevei*, néha végzetökre nézve, — néha azért himnemüek, mert a' *venti* szó alattok értetik, mint *venti etesiae*.

II. Nőnemüek.

1. *A' nőszemélyek', tartományok' és szigetek' nevei*, p. o. *filia cara, mater benigna, soror germana, virgo casta, Dido profuga, Venus formosa, Graecia celebris, Aegyptus foecunda, Epirus bellicosa, Sicilia fructuosa, Delos clara.*

Jegyz. 1. *A' tartományok' nevei* mellett ezen szó: *terra*, — a' szigetekéi mellett *insula* értetik, — 's azért nőnemüek.

2. *Az élöfák' nevei is (kivált az us és x végzetüek)*, többnyire nőnemüek, p. o. *arbor opaca, cedrus ardua, abies procera, ilex ramosa.* De a' második ejtegetésü *er* végzetüek himnemüek; — az *er* és *ur* végzetü 3-dik ejtegetésüek pedig köznemüek.

3. *A' városok' nevei többnyire nőnemüek*, p. o. *Corinthus vastata, Carthago diruta, Lacedaemon severa.* De

a) *himenüek*: 1) némelly *o*-végzetüek, p. *Croto, Narbo, Salmo.* — 2) minden *i*-végzetü többes számuak, p. *Delphi, Philippi.*

b) *köznemüek*: 1) minden *um* végzetüek, p. *Arpinum, Sargentum, Tarentum.* — 2) az *e* és *ur* végzetü 3-dik ejtegetésüek, p. *Praeneste, Tibur, Auxur.* — 3) az *a* végzetü többes számuak, p. o. *Susa, Ecbatana, Hyerosolima (orum).*

III.

Két- (t. i. him- és nő-) nemüek e' következő szók: *adolescens, affinis, antistes, auctor, augur, bos, canis, civis, comes, conjux, custos, dux, familiaris, hospes, infans, index, interpres, judex, juvenis, municeps, opifex, parens, patruelis, princeps, sacerdos, sus, testis, vates, vindex.*

IV. Köznemüek:

I. mind azok, mellyeket ejtegetni nem lehet, p. o. *nihil, fas, nefas.*

2. a' betük' nevei, p. *A longum*.

3. minden határtalanok, parancsolók, igehatározók, 's más részecskék, midőn főnév gyanánt vétetnek, p. *scire tuum, triste vale, clarum mane*.

4. köznemü akármelly szó akkor, ha annak nem jelentését, csak betüit tekintjük, p. o. *homo* (t. i. ezen szó *homo*), *mus* (ezen szó: *mus*), midőn tehát alatta értetik: *vocabulum*.

B) Különös szabályok.

I.

Az 1-ső ejtegetésü, *a*, *e* és többes *ae* végzetü szók nőnemüek, p. o. *bestia bruta, lingua latina, epitome accurata, aloë amara, divitiæ incertae*. — Az *as* és *es* végzetüek pedig himnemüek, p. o. *boreas violentus, pyrites durus*.

Jegyz. A' férfi-személyeket 's hivatalokat jelentő *a* végzetü szók himnemüek, p. o. *auriga, collega, scriba*.

II.

A' 2-dik ejtegetésü *er*, és *us* végzetü szók him-, az *um* végzetüek pedig köznemüek, p. o. *culter tonsorius, hortus amoenus, aurum pretiosum*.

Jegyz. Nőnemüek ezek: *albus, domus, humus, vannus*; és ezen görögöböl vettek: *dialectus, diphthongus, methodus, periodus, synodus* 'stb. — Köznemüek ezek: *pelagus, virus*. — *I'ulgus* mind him-, mind köznemü.

III.

A' 3-dik ejtegetésü szók' nemét illetőleg három szabály lehet:

a) Himnemüek az *o*, *or*, *os*, *er* és olyan *es* végzetüek, mellyek a' 2-dik ejtésben egy szótaggal növekednek, p. o. *homo bonus, pavo superbus, amor sincerus, mos diversus, flos caducus, aer fluidus, pes sinister*.

K i v é t e l e k.

1. az *o*-ra. Nőnemüek: *caro, echo* és a' *do, go* végzetüek, p. o. *constitudo, origo* — (csak *ordo, cardo, ligo, harpago* himnemüek). Továbbá nőnemüek az igéktől származott nevek, p. o. *actio, lectio, natio, opinio*,

occasio. — E' következők is, noha nem igeiktől származtak, nőneműek: *communio, consortio, ditio, perduellio, portio, proportio, talio*.

2. az *or*-ra. Közneműek: *cor, narmor, aequor*.

3. az *os*-ra. Nőneműek: *cos, dos, glos*. De *os*, és ezen görög szók: *chaos, epos, melos* közneműek.

4. az *er*-re. Közneműek: *cadaver, iter, piper, papaver, ver, verber* 'stb.

5. az olyan *es*-re, hol a' 2-dik ejtés egy szótaggal növekedik. — Nőneműek: *compes, merces, merges, seges, teges, quies, inquiet* 'stb.

b) Nőneműek az *as, is, ys, aus, x*, — továbbá az olyan *s* végzetűek, mellyek előtt mássalhangzó áll, — és az olyan *es* végzetűek, mellyeknél a' 2-dik ejtés nem növekszik szótaggal, p. o. *aestas calida, apis sedula, chelys canora, fraus impia, lex divina, mors certa, fames dira, vulpes astuta*.

Kivételek:

1. az *as* ra. Hímneműek: *adamas, diphas, gigas*, és a'. — De *vas* (*vasis*), *fas, nefas* közneműek.

2. az *is*-re. Hímneműek: *amnis, angvis, axis, callis, canalis, cinis, collis, crinis, ensis, fascis, finis, follis, funis, fustis, ignis, lapis, mensis, orbis, panis, piscis, postis, pulvis, sangvis, sentis, torris, unguis, vectis, vermis* 'stb.

3. az *x*-re. Hímneműek: *apex, codex, grex, pollex, pulex, vervex, calix* 'stb.

4. a' mássalhangzót követő *s*-re. Hímneműek: *mons, pons, fons, dens, chalybs, hydrops, rudens*.

c) Közneműek az *a, e, c, l, n, t, ar, ur, us* végzetűek, p. o. *aenigma difficile, mare salsum, lac tepidum, fel nigrum, nomen proprium, caput humanum, calcar argenteum, fulgur improvisum, corpus mortale*.

Kivételek.

Hímneműek: 1) az *l*-re: *sal, sol*. 2) az *n*-re: *ren, splen, lien, pecten, canon* 'stb. — 3) az *ur*-ra: *fur, furfur, turtur, vultur*. — 4) az *us*-ra: *mus, lepus*.

Nőneműek az olyan *us* végzetűek, mellyek a' 2-dik ejtésben az *u t* megtartják, p. o. *salus, palus, tellus, virtus, incus, juventus, senectus, pectus*. — De az egytagu *crus, jus, rus, thus* közneműek maradnak.

IV.

A' 4-dik ejtegetésü szók közül az *us* végzetűek *him-*, az *u* végzetűek pedig *közneműek*, p. o. *fructus maturus*, *exercitus pedester*, *cornu curvum*, *tonitru terribile*.

K i v é t e l e k.

Nöneműek: *acus*, *domus*, *manus*, *porlicus*, *tribus*, és a' többes *idus*.

V.

Az 5-dik ejtegetésü szók nöneműek, p. o. *facies pulchra*, *glacies lubrica*, *spes ultima*.

K i v é t e l :

meridies himnemű; — *dies* pedig az egyesben *kétnemű*, a' többesben *hinnemű*.

17. §.

Vannak olyan főnevek, mellyek az egyes számban más, a' többesben ismét más neműek, — 's ezek neveztetnek *heterogeneum*-oknak. Némelleyek ezek közül az egyesben *him-*, vagy *nő-*; a' többesben *közneműek*, p. o. *locus*, *loca*; *supellex*, *supellectilia*; — mások az egyesben *köz-*, a' többesben *him-*, vagy *nöneműek*, p. o. *coelum*, *coeli*; — *delicium*, *deliciae*. — Némelleyek a' többesben mind *him-*, mind *közneműek*, külön végzetekkel, p. o. *froeni*, *froena*; — *joci*, *joca*.

18. §.

Vannak olyan főnevek, mellyeknek jelentése mindkét nemre alkalmazható lévén, ugyanazon végzet alatt két (*him* és *nő*) nemre tartoznak, — 's neveztetnek *két-neműek*nek (*communis generis*). De sok ilyen főnevek, a' két nemhez képest külön végzetet vesznek fel, — 's ezeknek ilyen változtatása, mint a' mellékneveknél, *nemezésnek* (*motio*) neveztetik. A' nönemnek megszokottabb végzete *a*, és *trix*; mellyek közül az elsővel akkor élünk leginkább, ha a' *hinnem us* vagy *er* végzetű, és 2-dik ejtegetésü, p. o. *dominus*, *domina*; — *magister*, *magistra*; — a' másikkal pedig akkor, ha a' *hinnem tor* végzetű, p. o. *victor*, *victrix*. Vannak még a' nönemeknek ilyen végze-

tei is; *a, as, aena, ina, is, issa, ita, tria, us*, p. o. *iaco, lacona; tros, troas; leo, leaena; rex, regina*; — *persa, persis; thrax, threissa; poëta, poëtria* 'stb.

Jegyz. Némelly állatok' nevei csak egy (vagy him-, vagy nő) neműek, 's mégis mindkét neműeket jelentik, és neveztetnek *epicoenum*-oknak; p. o. *lepus, pastor, corvus, pavo, milvius*, — *atauda, luscinia, cornix, hirundo, mustela*. A' nemek' megkülönböztetése végett, melléjük szokott tétetni: *mas*, vagy *foemina*, p. o. *aquila mas, lepus foemina*, vagy pedig a' melléknév a' nemet megmutatja, p. o. *elephas gravida*. — Ellenben némellyeknél mind a' két nemnek saját végzete van, p. o. *columbus, columba*, — *lupus, lupa*. — Sőt némellyeknél a' külön-nemre egészen külön szó van, p. o. *taurus, vacca*, — *aries, ovis*.

19. §.

Szám, mint tudjuk, kettő van: *egyes* (singularis), és *töb- bes* (pluralis). Erre nézve itt ezeket jegyezzük meg:

1. Némelly nevek csak ez egyik számban jönnek elő, még pedig

a) némellyek csak az *egyesben*, hova tartoznak I.) a' saját- nevek, p. o. *Xerxes, Persia*, 'sa't. 2.) az életidőt, — erényt, vétket, — gabonát, fűszert, ásványt jelentő szók, 's más oly- lyanok, mellyeknek jelentésük' természete nem vehet fel többes számot, p. o. *pueritia, diligentia, ignavia, triticum, sacharum, aurum, sanguis, humus*.

b) mások csak a' *többesben*, p. o. *divitiae, liberi* (gyer- mekek), *castra, moenia*, — 's némelly város- nevek, mint *Athenae, Locri, Gades*.

2. Némelly főneveknek az *egyes* számban más, — a' *töb- besben* ismét más, ámbár amazzal rokon jelentésük van, p. o.

aedes,	templom	—	többes-ben:	ház.
auxilium,	segítség		auxilia;	segítő-sereg.
castrum,	vár, erősség.		castra,	tábor.
copia,	bőség.		copiae,	hadisereg.
fortuna,	szerencse.		fortunae,	javak.
litera,	betű.		literae,	levél, tudomány.
opera,	munka, igyekezet.		operae,	kezimunka.
sal,	só.		sales,	elmés beszédek.
tempus,	idő.		tempora,	idők, vakszemek.

20. §.

Ejtés (casus), mint tudjuk, van 6, u. m. *nominativus*, *genitivus*, *dativus*, *accusativus*, *vocativus*, *ablativus*. — De vannak olyan szók, mellyeknek nem minden ejtései vannak szokásban, 's azok neveztetnek *hiányosoknak* (*defectiva*). Még pedig

1. a' mellyeknek csak egy ejtésök van: neveztetnek *monoptota*, mint: *gen. dicis*, *dat. despiciatui*, *acc. bilicem*, *abl. jussu*, *injussu*, *diu*, *noctu. plur. acc. infitias*.

2. a' mellyeknek kettő: *diptota*, p. o. *nom.* és *acc.* minden indeclinabiléknek, mint: *instar*, *fas*, *nefas*, *opus*, *nihil*. — *nom. abl.:* *fors*, *forte*, — *vesper*, *vespere*. — *gen. abl. spontis*, *sponte*. — *dat. abl. nuptui*, *nuptu*. — *plur. nom.* és *acc. suppetiae*, *suppetias* 'sa't.

3. a' mellyeknek három: *triptota*, p. o. *dica*, *am*, *as*; — *vis*, *vim*, *vi*. De a' többes *vires*-nek minden ejtése van.

4. a' mellyeknek négy: *tetraptota*, p. o. *virus*, *i*, *us*, *o*. — *gratas*, *ibus*, *es*, *ibus*.

5. a' mellyeknek öt: *pentaptota*. Ide tartoznak azok, mellyeknek többes 2-dik ejtésök nincs, p. o. *os* (*oris*), *sol*, *fax*, *nex*, *fel*, *pax*, *pix*, *lux*, *aes*, *pus*, *mel*, *rus*; — vagy pedig egyes 5-dik ejtésök, p. o. *nemo*, *nullus*.

21. §.

Az öt *ejtegetésekre* (*declinationes*) nézve, itt ezeket jegezzük meg.

A.) Első ejtegetésre.

Az egyes második ejtés néha a' költőknél *ai*-val végződik, p. o. *terrai*, *aquai*; — a' többes 2-dik ejtésben pedig, kivált a' *patronymicumoknál* (*nemzetiségi nevek*), és *összetettek*nél, az *arum* összehuzatik *um-ra*, p. o. *dardunidarum* helyett *dardanidum*, — *coelicolarum* helyett *coelicolum*.

B.) Második ejtegetésre.

1. Az *r* végzetű 2-dik ejtegetésű szók, rendszeren *er*-rel végződnek; — csak két kivétel van: *vir* és *satur*, *a*, *um*.

2. Ezenkívül a' 2-dik ejtegetést követik sok *os-*, *on-*, *eus-*szal végződő, görögéből átvett szók, p. o. *Delos*, *Rhodos*, *lexicon*, *organon*, *Orpheus*, *Theseus*. — Az *on* végzet megy a'

deák *um* szerint; — az *os* és *eus* pedig a' deák *us* szerint; — azon megjegyzéssel, hogy az *os* a' sing. acc. ban a' deák *um* mellett a' görög *on* végzetet is megtartja, p. o. *Delos*, s. acc. *Delum*, és *Delon*; — az *eus* végzet pedig gyakran a' többi ejtéseken is görög végzeteket vesz fel, p. o. *Orpheus*, gen. *Orphei* vagy *Orpheos*, dat. *Orptheo* vagy *Orphei*; acc. *Orpheum* vagy *Orphea*.

3. Némelly *er* végzetű szók a' 2-dik és többi ejtéseken is megtartják az *e-t* az *r* előtt, p. o. *puer*, *pueri*; — *gener*, *generi*; — némellyek pedig elhagyják, p. o. *culter*, *cultri*, — *ager*, *agri*.

4. Az egyes 5-dik ejtésben az *ius* végzetűek, elvetvén az *us-t* csak *i-*vel végződnek, mint *filius*, voc. *filii*. De a' melléknevek megtartják az *e-t*, p. o. *pius*, *pie*; — *nuncius*, *nuncie*; — *cynthus*, *cynthie*.

Jegyz. *Deus*-nak voc. is *deus*; plur. nom. *di*, dat. és abl. *diis*. — A' görög *eus* végzetűek pedig a' sing. voc. ban csak az *s-et* vetik el, p. o. *Theseus*, *Theseu*, — *Orpheus*, *Orpheu*.

5. Az *ius* és *ium* végzetűek' egyes 2-ik ejtésében az *is* gyakran összehuzatik (*syncope* által) *i-*vé, p. o. *otii* = *oti*; — így a' többes 2-dik ejt. *orum*-ja is *um*-má, p. o. *deorum* = *deum*, — *virorum* = *virum*, — *sestertiorum* = *sestertium*.

C.) Harmadik ejtegetésre.

Itt, mint tudjuk, az egyes 2-dik ejtés *is* (és néha görögösen *os*, *dos*) végzettel képeztetik. De miként ragasztatik ez az 1 ső ejtéshez: azt leginkább gyakorlásból lehet megtanulni; — mert a' mennyi szabály, szinte annyi kivétel. Mindazáltal jegyezzük meg ezeket:

a' nominativus' végzeteit: a, e, o, c, l, n, r, s, t, x sorba vévén:

1. az *a* végzetűek' genitivusa: *atis*, p. o. *poëma*, *atis*.

2. az *e* végzetűek' az *is* előtt elvetik az *e-t*, p. o. *mare*, *maris*.

3. az *i* végzetűek' nem ejtegethetők.

4. az *o* végzetűek' genitivusa vagy *ōnis* (hosszú), p. o. *leo*, *leōnis*; — vagy *īnis* (rövid), p. *homo*, *homīnis*; (de *caronak carnis*).

5. a' *c* végzetűek' egyszerűen felveszik az *is-t*; p. *halec*, *halecis*, — (de *lac*, *lactis*).

6. az *l* végzetűek' hasonlóul; de az *is-t* megelőző szótag hol hosszú, hol rövid; — az *al* és *ol* végzetnél hosszú, p. *animal*, *animālis*, *sol*, *sōlis* (de *sal*, *sālis*); — az *il*, és *ul*-nál

rövid, p. *vigil*, *vigilis*, — *consul*, *consulis*; — az *el*-nél megkettőztetik az *l*, p. *mel*, *mellis*, (de az idegen nevek nem kettőztetik, csak *ēlis*-t vesznek, p. *Daniel*, *Daniēlis*).

7. az *n* végzetűek is többnyire egyszerűen *is*-t vesznek; — csak az *en* végzetűek többnyire *inis*-t (ámbar némellyek *ēnis*-t, p. *ren*, *rēnis*, *lien*, *liēnis*); — 's némelly *on* végzetűek *ontis*-t. — A' végelőző szótag az *an* és *in* végzetnél hosszú, p. *paean*, *paeanis*, — *delphin*, *delphinis*; — az *en* végzetnél rövid, p. *nomen*, *nominis*; — az *on* végzetnél hol hosszú, hol rövid, p. *agon*, *agonis*, — *canon*, *cunōnis*.

8. az *r* végzetűek is többnyire egyszerűen *is*-t vesznek, — csak némelly *ur* végzetűeknél *ōris*, p. *ebur*, *ebōris*; és némelly *er* (főként *ter*) végzetűek az *et* kihagyják. A' végelőző szótag hol hosszú, hol rövid, p. *calcar*, *calcāris*, — *jubar*, *jubāris*; (de *far*, *farris*, — *hepar*, *hepatis*); — *ver*, *vēris*, *mulier*, *mulieris*; *imber*, *imbris*; *frater*, *fratris*, (de *iter*, *itineris*, *Jupiter*, *Jovis*); — *soror*, *sorōris*, — *arbor*, *arbōris*; — *fulgur*, *fulgūris*, — *robur*, *robōris*.

9. az *s* végzetek, ha az előtt mássalhangzó van, azt elvetvén, vagy egyszerűen *is*-t, vagy néha jobb hangzás' kedvéért *tis*-t, vagy *dis*-t vesznek, p. o. *urbs*, *urbis*, — *pons*, *pontis*; *puls*, *pultis*, — *frons*, *frondis*, *stirps*, *stirpis*, — *sors*, *sortis*, (de *princeps*, *principis*, — *anceps*, *ancipitis*, *auceps*, *aucupis*).

Ha pedig az *s* előtt hangzó van: úgy a' genitivus' végzetei ezek:

az <i>as</i> -nál:	is.	<i>vas</i> ,	<i>vasis</i> .
	sis.	<i>as</i> ,	<i>assis</i> .
	ātis.	<i>aestas</i> ,	<i>aestātis</i> .
	ātis.	<i>anas</i> ,	<i>anātis</i> .
	ādis.	<i>lampas</i> ,	<i>lampādis</i> .
	āris.	<i>mas</i> ,	<i>māris</i> .

az <i>es</i> -nél:	is.	<i>nubes</i> ,	<i>nubis</i> .
	ēdis.	<i>merces</i> ,	<i>mercēdis</i> .
	ēdis.	<i>pes</i> ,	<i>pēdis</i> .
	ētis.	<i>quies</i> ,	<i>quīētis</i> .
	ētis.	<i>seges</i> ,	<i>segētis</i> .
	īdis.	<i>obses</i> ,	<i>obsīdis</i> .
	ītis.	<i>eques</i> ,	<i>equītis</i> .
		(de <i>ceres</i> , <i>cereris</i> ;	<i>aes</i> , <i>aeris</i> ,
		<i>praes</i> , <i>praedis</i>).	

az <i>is</i> -nél:	is.	<i>avis</i> ,	<i>avis</i> .
	īdis.	<i>lapis</i> ,	<i>lapīdis</i> .

itis. *lis,* *litis.*
 ěris. *cinis,* *cinĕris.*
 (de *glis,* *gliris;* *sangvis,*
sanguinis; a' görög szók pedig görög
 genitívusaikat is megtartják, *eos, ios, idos,*
 végzettel p. *haeresis, eos* és *ios;* — *Ae-*
neis, Aeneidos).

az *os*-nál: ōris. *flos,* *flōris.*
 ōtis. *nepos,* *nepōtis.*
 ċis. *heros,* *herōis.*
 (de *custos, odis, os, ossis, bos, bovis).*

az *aus*-nál: *audis. laus, laudis.*
 az *us*-nál: ěris. *genus, generis.*
 ōris. *corpus, corpōris.*
 ūdis. *pulus, palūdis.*
 (de *pecus, pecūdīs.*
 ūtis. *virtus, virtūtis.*
 (de *intercus, intercūtis).*
 ūris. *mus, mūris.*
 uis. *sus, suis.*
 untis. némelly idegen nevek p. *Trapē-*
sus, — untis.

az *ys*-nél: *yos. Thetys, Thetyos.*
ydis } clamys, clamydīs,
ydos. } és clamydos.

10. a' *t* végzetűek' genitívusa *itis*, p. *caput, capitis.*

11. az *x* végzetűek' genitívusa *cis* vagy *gis*, (mivel $x=cs$, vagy gs), — néha *ctis*; — a' vé-előző szótag az *ax*-nál mindig hosszú, p. o. *fornax, fornācis*; — a' többiek-nél hol hosszú, hol rövid, p. o. *vervex, vervĕcis*, — *foenifex, foenifĕcis*; (de sok *ex* végzetűek *icis*-t vesznek fel, p. o. *judex, judĕcis*), *lex, lĕgis*, — *grex, grĕgis*; (de *senex, senis*, — *supellex, supellectilis*); — *radix, radĕcis*, — *calix, callĕcis*, — *strix, strigis*; (de *nix, nivis*), *velox, velōcis*, — *praecox, praecōcis*, *nox, noctis*; — *dux, dūcis*, *nux, nūcis*, *conjux, conjugis*; — *bombyx, bombycis, calyx, calycis*, — *Phryx, Phrygis.*

A' harmadik ejtegetés' többi eseteire nézve az első folyamatban előadottakon kívül, csak ezeket jegyezzük mégis meg:

1. a' többes 2-dik ejtés némelly görög szóknál — görögösen *con*-nal végződik, p. *metamorphosis, -seon*; — a' *ma* vég-

zetű köznemű görög szóknál pedig *um* és *orum*, p. *poëmatum*, és *poëmatorum*,

2. a' többes 3-dik és 6-dik ejtés a' *ma* végzetű, köznemű görög szóknál *ibus*, és *tis*, p. *dogmatibus* és *dogmatis*,

3. a' régi írónál többes 4-dik ejtés' *es* végzete helyett *eis* és *is* gyakran találatik, p. o. *omnes* helyett *omneis* és *omnis*.

D) Λ' *negyedik*, — és E) az *ötödik* ejtegetésekre, elég az, a' mi az első folyamatban adatott.

22. §

Vannak olyan főnevek, mellyek egy ejtegetés szerint mennek ugyan, — de az első ejtésben kétféle végzetük van; ezek neveztetnek *bövelkedőknek* (*abundantia*), p. o. *cometa*, *cometes*. — Vannak olyanok is, mellyek különböző végzetük szerint különböző ejtegetésre is tartoznak; — s neveztetnek *heteroclitum*-oknak, p. o. *juventus*, *-utis*, és *juventae -ae*; — *hebdomas*, *-dis*, és *hebdoma, ae*. — Ide tartoznak azok is, mellyeknek egy végzetük van ugyan, — mégis két külön ejtegetés szerint mennek, p. o. *laurus*, *lauri*, és *laurus*; *Hierosolyina, ae*, és *orum*; — *vas*, *vasis* az egyesben a' 3-dik-, a' többesben *vasa*, *vasorum*, a' 2-dik ejtegetés szerint megy. — Ezen szónak *jugerum*, gen. *jugeri* és *jugeriis*; — többese pedig így megy: nom. *jugera*, gen. *jugerum*, dat. *jugeribus* és *jugeriis*,

Illyen heteroclitumok a' melléknevek közt is találatnak, p. o. *exanimus* és *exanimis*, — *imbecillus* és *imbecillis*.

23. §

Főnevek' származtatása.

Főnevek származnak.

1.) Igéktől.

- a) *tor*, *trix* } végzettel lásd 1ső foly. 92. §.
- b) *io*, *us* }
- c) *mentum* végzettel, melly annak, mit az ige jelent, elérésére való eszközt jelent, p. o. *adjumentum* seged-lem (*adjuvo*-tól); *condimentum* fűszer, (*condio*-tól); *documentum* bizonyítvány (*docere* — tanítani, *bebizonyítani*-tól).
- d) *ulum*, *bulum*, és *culum* végzettel, melly eszközt, származtatást jelent, p. o. *jaculum* hajítódárda, (*jacio*-tól); *vehiculum* szekér, (*veho*-tól); *vinculum* kötelek, (*vincio*-tól).

2.) Más főnevektől.

- a) *arium* } végzettel. l. 1ső foly. 92. §.
 b) *etum* }
 c) *ium* végzettel, melly a' szó' törzsökéhez ragasztatván, vagy valamelly foglalatosságot, vagy pedig az egyes dolgoknak egy egészbe egyesültét jelenti, p. o. *sacerdotium*, papság (sacerdos-tól); *ministerium* szolgálat (minister-től); *convivium* vendégség; *auditorium* hallgatóterem.
 d) *-ile* végzettel, melly az állatok' neveiből azoknak tan'yáját képezi. p. o. *bovile*, *ovile* 'sat.

3.) Melléknevektől.

- a) *itas* }
 b) *ia* } végzet. l. 1ső foly. 92. §.
 c) *tudo* }
 d) az *itia* és *odo* végzetek ritkábbak. p. o. *justitia* (justus-tól) *dulcedo*, (dulcis-tól),

24. §.

A' származott főnevek közt nevezetesek az *ősi nevek* (patronymica), mellyek valamely atya', vagy ósátya' nevéől származnak, és fiut, vagy leányt, vagy utódot jelentenek. — A' himneműek mindnyájan *des* (*ides*, vagy *iades*) végzetűek, és az első ejtegetést követik; még pedig az *ides*ben az *i* rendesen rövid, — csak az *eus* végzetűektől származottakban hosszú. — A' nőneműek vagy *is*, vagy *as*, vagy *ne* vel végződnek, — mellyek közül az *is* és *as* a' 3-dik, — a' *ne* pedig az 1ső ejtegetést követi. — Ezen patronymicumok csak 1ső, 2-dik és 3-dik ejtegetésü görög szóktól származnak. p. o.

	h i m n e m.	n ő n e m.
Aeneas,	Aeneādes,	Aeneis.
Amyntas,	Amyntiades,	Amyntias.
Anchises,	Anchisiades,	Anchisis.
Laërtes,	Laërtiades,	Laërtias.
Priamus,	Priamīdes,	Priamēis.
Tantalus,	Tantalīdes,	Tantalīs.
Tyndarus,	Tyndarīdes,	Tyndaris.
Danaus,	Danaīdes,	Danais.
Thestius,	Thestiades,	Thestias.
Acrisius,	Acrisioniades,	{ Acrisioneis. { Acrisiōne.

	hi m n e m.	n ő n e m.
Peleus,	Pelīdes,	Pelias.
Nereus,	Nerīdes,	{Nereis.
		{Nerine.
Atlas	{Atlantīdes,	{Atlantis.
	{Atlantiades,	{Atlantias.
Athamas,	Athamantiades,	Athamantias.
Telamon,	Telamoniades,	Telamonias.
Agenor,	Agenorīdes,	Agenoris.
Cecrops,	Cecropides,	Cecropis.

Vannak olyan patronymicumok is, mellyek valamely *fejdelem*-, *város*-, *hegy*-, vagy *forrás*'nevétől származnak. p. o.

a) *fejdelemtől*: Dardanus, — *Dardanides*, *Dardanis*, — *Romulus*, *Romulidae*.

b) *tartománytól*: Moeonia, *Moeonis*, Sicilia, *Sicīlides*, *Sicelis*.

c) *vároستól*: Ilium, *Iliades*, *Ilias*.

d) *hegytől*: Taenarus, *Taenarides*, *Taenaris*, Helicon, *Heliconis*, v. *Heliconias*.

e) *forrástól*: Castalia, *Castalis*.

25. §.

A' származott főnevekhez tartoznak még a' *kicsinyítők* (diminutiva), mellyek a' személyt, vagy tárgyat, mint kicsinyt adják elő. Ezek mindnyájan *lus*-végzetűek, ilyen változatokkal:

a) *ellus*, *a*, *um*, p. libellus, cultellus, tabella, cerebellum.

b) *illus*, *a*, *um*, p. lapillus, bacillus (um), tigillum.

c) *ölus*, *a*, *um*, p. filiolus, bestiola, praediolum.

d) *ülus*, *a*, *um*, p. puerulus, adolescentulus, cellula, granulum.

e) *culus*, *a*, *um*, p. fraterculus, navicula, corpusculum.

f) *unculus*, *a*, *um*, homunculus (és homuncio), oratiuncula.

Némely kicsinyítőktől ismét kicsinyítők származnak. p. o. *agellus*, *agellulus*, — *puella*, *puellula*.

Kicsinyítő szókkal élnek:

1. valósággal kicsiny dolog' jelentésére, p. *lapillus*, kis kövecske.

2. nyájaskodva, p. *Tulliola*, *meum corculum*.

3. szerénységből, p. *hortulus meus*.

4. megvetésből, p. *homunculus*, v. *homuncio*, alávaló ember.

5. tréfáson, *fraterculus*.

Melléknevek.

(Nomina adjectiva).

26. §.

A' melléknevek' nemezését illetőleg:

Vannak a' melléknevek közt ugynevezett *bővölködők* (abundantia), mellyeknek két- háromféle végzetők is van, p. o. *hilaris, e*, és *hilarus, a, um*; — *dexter, dextra, dextrum*, és *dexterus, dextera, dexterum*.

A' melléknevek' hasonlítására (comparatio) nézve, az első folyamatban előadottakon kívül, ezeket jegyezzük még meg:

1. a' melly melléknevek *dicus-, ficus-,* és *volus-*szal végződnek, azoknak közép-lépcsűjök, vagy fokuk (comparativus) *entior*, — felső-fokuk (superlativus) pedig *entissimus*, p. o. *maledicus, maledicentior, maledicentissimus*; — *beneficus, beneficentior, beneficentissimus*, — *benevolus, benevolentior, benevolentissimus*. — Sajátlag ezen közép- és felső-fokok részesülőkől származnak, mint eredeti alsó-foktól, p. o. *maledicens, beneficiens*, (hol az *i* kivettetik), *benevolens*.

2. Némelly mellékneveknek kétféle felső-fokuk van, p. o. *exterus, exterior, extremus* és *extimus*; — *inferus, inferior, infimus* és *imus*; — *posterus, posterior, postremus* és *postumus*; — *superus, superior, supremus* és *summus*; — *inbecillis, ior, imbecillissimus*, és *imbecillimus*; — *maturus, ior, maturissimus* és *maturrimus*.

3. Némelly mellékneveknél valamely fok hiányzik, nevezetesen:

a) némellyeknél az *alsó-fok*, p. o. *interior, intimus*, — *citerior, citimus*, — *ulterior, ultimus*, — *prior, primus*, — *propior, proximus*, — *deterior, deterrimus*.

b) másoknál a' *közép-fok*. p. o. *inclitus, inclitissimus*; — *invictus, invictissimus*, — *meritus, meritissimus*, — *novus, novissimus*, *sacer, sacerrimus*, — *falsus, falsissimus*.

c) másoknál a' *felső-fok*, p. o. *adolescens, adolescentior*, — *juvenis, junior*, — *senex, senior*, — *licens, licentior*, — *longinquus, longinquior*.

4 Némelly mellékneveknek sem közép- sem felső-fokuk nincs, p. o. *almus, balbus, claudus, egenus, mediocris, mutus, memor* 'sat. Ezeket gyakorlásból tanulhatni meg. Ide tartoznak a' *fero* és *gero* től származott összetett szók, p. o. *letifer, corniger*; — továbbá a' *per* és *prae*-vel összetettek, p. o. *perdoctus, praeditus, praedives*; (kivéven *praeclarus, praestans*, s több

illy részesülőket); — ide tartoznak sok olyan szók, melyek természetüknél fogva nem fokoztathatnak, p. o. *crastinus*, *hesternus*, *infinitus*, *innumerus*, *nullus*, 'sat.; — és a' *dus* végzetű részesülők, (de mondják új deákul: *colendissimus*).

5. Ha ezen szók: *etiam*, *longe*, *multo*, *vel*, *quam* a' közép- és felső-fok' eleibe tételnek, — még inkább nagyítják azoknak értelmét. p. o. *ago gratias*, *quam maximas*.

27. §.

Melléknevek' származtatása.

Melléknevek származnak:

1.) *Igéktől.*

a) *bundus* végzettel, mely sajátlag többnyire első hajtogató, kivált deponens-igék' részesülői' jelen ideje, erősebb értelemben; p. o. *haesitabundus* habzó, *deliberabundus* mélyen meg gondoló, *mirabundus* bámuló, *venerabundus* mélyen tisztelő, *moribundus*, haldokló.

b) az *idus* végzet kivált ki nem ható igéktől, azoknak tulajdonságát jelenti, p. o. *calidus* (calere), *fervidus* (fervere), *madidus* (madere).

e) *ilis*, *bilis* valamely dolognak lehetőségét többnyire szenvedő értelemmel fejezik ki; p. o. *docilis* tanítható, — *placabilis* megengesztelhető.

d) *ax* végzetről. l. Iső foly. 92. §,

2.) *Főnevektől.*

a) az *icus* végzet valamihez való tartozást jelent p. o. *dominicus*, *civicus*, *bellicus*, — urhoz-, polgárhoz-, hadhoz tartozó, — illő.

b) *ilis* valamihez illőt jelent, de erkölcsit v. gondolkozásmódját tekintve, p. o. *juvenilis* ifjui gondolkozáshoz illő, — *hostilis* ellenséges indulatú, — *servilis* szolgálai szellemű.

c) *aceus*, *icius*, valamiből, (anyagból, vagy nemből) való származást jelentenek; p. o. *chartaceus* papirosból való, — *patricius* főnemből való.

d) *lentus* végzet bővséget jelent; p. o. *fraudentus* csalárd (fraus-tól), *corpulentus* testes, kövér.

e) *atus* végzettel is származnak főnevektől sok melléknevek, melyek formájokra nézve az első hajtogatósu part. perfect.

hoz hasonlók, p. o. *barbatus* (barba-tól), *auratus* (aurum-tól).
'sat.

f) az *eus*, *inus*, *osus*, *fer*, *ger*, *alis* végzetekről. l. 1. foly.
92. §.

3.) Más melléknevektől.

ulus végzettel kicsinyítő, p. o. *parvus*, *parvulus*. — *pau-
per*, *pauperculus*, — *miser*, *misellus*, — *vetus*, *vetulus*, —
major, *majusculus*, — *minor*, *minusculus*.

4. A' származottakhoz tartoznak az összetett szók is, p. o.
patricida (*pater*, -*caedo*), *armiger*, *ignivomus*, *artifex*, *auceps*,
tibicen, *carnivorus*, *centimanus*, *misericors*, *uniformis*, 'sat.,
mellyeket gyakorlásból lehet megtanulni.

S z á m s z ó k.

(Numeralia).

28. §.

1. A' sarkalatos számoknál az *exeren* (mille) felyülvalók-
nak nincs saját nevök; — a' milliót így fejezik ki: *decies cen-
tena millia*, vagy *decies centies mille*, 1,900,000-et így: *unde-
vicies centena millia*, 2,000,000, így: *vicies centena millia*,
4,500,000-et: *quadragies quinquies centena millia*.

2. A' részs számok (distribu- 3. Igehatározók (adverb.)
tiva) ezen kérdésre: *hányan?* ezen kérdésre: *hányszor?*

1. <i>singuli</i> , ae, a. <i>egyenként.</i>	1. <i>semel egyszer.</i>
2. <i>bini</i> , ae, a. <i>ketten, kettön-
ként.</i>	2. <i>bis kétszer.</i>
3. <i>trini</i> , ae, a. <i>három, hárman-
ként.</i>	3. <i>ter háromszor.</i>
4. <i>quaterni</i> , ae, a.	4. <i>quater.</i>
5. <i>quini.</i>	5. <i>quinquies.</i>
6. <i>seni.</i>	6. <i>sexies.</i>
7. <i>septeni.</i>	7. <i>septies.</i>
8. <i>octoni.</i>	8. <i>octies.</i>
9. <i>noveni.</i>	9. <i>novies.</i>
10. <i>deni</i>	10. <i>decies.</i>
11. <i>undeni.</i>	11. <i>undecies.</i>
12. <i>duodeni.</i>	12. <i>duodecies.</i>
13. <i>terni deni.</i>	13. <i>tredecies.</i>
14. <i>quaterni deni.</i>	14. <i>quaterdecies.</i>

15. quindenī, v. quini deni.	15. quindecies.
16. seni deni.	16. sedecies.
17. septeni deni.	17. decies septies.
18. duodevicens.	18. duodevicies.
19. undevicens.	19. undevicies.
20. vicens.	20. vicies.
21. vicens singuli.	21. semel et vicies.
22. vicens bini.	22. bis et vicies.
28. duodetricens.	28. duodetricies.
29. undetricens.	29. undetricies.
30. triceni.	30. tricies.
40. quadrageni.	40. quadrages.
50. quinquageni.	50. quinquages.
60. sexageni.	60. sexages.
70. septuageni.	70. septuages.
80. octogeni.	80. octoges.
90. nonageni.	90. nonages.
99. undecenteni.	99. undecenties.
100. centeni.	100. centies.
110. centeni deni.	110. centies decies.
120. centeni vicens.	120. centies vicies.
200. ducenti.	200. ducenties.
300. treceni, v. trecenteni	300. trecenties.
400. quadringeni.	400. quadringenties.
500. quingeni.	500. quingenties.
600. sexcenti, v. sexcenteni.	600. sexcenties.
700. septingeni.	700. septingenties.
800. octingeni.	800. octingenties.
900. nongeni.	900. noningenties.
1000. milleni.	1000. millies.

4. Megjegyzés érdemlenek az olyan számszó-melléknevek is, mellyek a számszónak valamely időt jelentő szóval összetételéből származnak: p. o. *binus* két-éves, — *quadrinus* négy-éves, — *trimestris* háromhónapos, — *semestris* hathónapos (féléves), — *tri-quadrinus* három-négy-napos. — Ide tartoznak az *arius* végzetűek is, mellyek mértéket, évet, rangot jelentenek; p. o. *lapis centenarius* mázsás kő, — *homo sexagenarius* hatvan éves ember, — *planeta primarius* első rangú bolygó csillag.

5. Vannak illy nemű főnevek is, p. o. *trihorium*, három-órányi idő-, *biennium* két-évi idő, — *quadriduum* négy-napi idő, — *trivium*, kereszt-út (a' hol három út össze megy).

6. Számjegyek gyanánt a' rómaiak ezen 7 betűvel éltek: I=1, V=5, X=10, L=50, C=100, D=500 (I), M (CI) = 1000, olly móddal hogy ha kevesebbet jelentő, többet jelentő előtt balról áll: az abból kivéteik, — ha jobbról, — hozzá adatik, p. o. IX=9, XI=11, XL=40, LX=60. — De az M-re nézve másként van a' dolog. Ott az előtte álló betű azt jelenti, a' hány ezeret akarunk értetni, p. o. IIM=2000, XM=10,000. Azonban az ilyen számokat a' rómaiak inkább szóval fejezték ki, mint jegyekkel.

I g é k.

(Verba).

29. §.

Az *igékre* nézve az első folyamatban előadottakon kívül jegyezzük meg itt ezeket:

1. Az *igék*, nemükre nézve vagy *kihatók*, transitiva, — vagy *ki nem hatók*, intransitiva. A' *kihatók* vagy *cselekvők*, activa, — vagy *szenvedők*, passiva. — A' *ki nem hatók* nevezetnek *neutrumoknak* is, és vagy *minőséget* (albeo), vagy *állapotot* (sedeo), vagy valamelly *másra ki nem ható cselekvést* jelentenek (clamo, servio). — Ezeknek hajlitási formájok a' cselekvőkét követi; — szenvedő-formában csak *egyes 3-dik személyök* és *határtalan módjok* van némellyeknek, p. o. *sedetur, dormitur*.

Jegyz. 1) Vannak ollyan neutrumok, mellyeknek múltjok szenvedő-forma szerint megy, — ezek nevezetnek *neutr-passivumoknak*, p. o. *audeo, ausus sum, fido, fisus sum*.

2) *Neutr-passivumoknak* nevezik az ollyan neutrumokat, mellyek, mint rendszeren a' neutrumok, cselekvő forma szerint hajlitatnak, — de kitünőleg szenvedő állapotot jelentenek, p. o. *vapulo* megverettetik, — *verést v. pirosságot szenvedő állapotban van*, — *venio* eladattatik, *eladó (van)*.

2. *Deponens verbumoknak* nevezetnek az ollyan, részint cselekvő, részint ki-nem-ható jelentésűek, mellyeknek hajlitás-módjok a' szenvedőt követi, p. o. *hortor* int, *morior* meghal. Ugy látszik volt ezeknek hajdan cselekvői hajlitás-módjok is, midőn a' szenvedőinek jelentése is szenvedő volt; — a' honnan most is, a' part. 2-dik futurum (dus, da, dum) mindoyájoknál, — a' part. perfectum pedig némellyeknél szenvedő jelentéssel bir, p. o. *pactus* szegődött, *detestatus* átkozott.

3. A' *részesülők*, gyakran csupa melléknevek gyanánt vétetnek, a' nélkül hogy idő-jelentésre figyelmeznénk; p. o. *doctus*;

— különösen ha olyan szócskával kötteik össze a' részesülő, melly az ő igéjében nincs, p. o. *inexpertus*; — 's ilyenkor a' részesülő nem az ő igéjének ejtését kívánja, p. o. *amans literarum*, — 's ennyiben a' részesülők, kivált a' praesensek, mint melléknevek, comparáltak is; — de a' *dus* és *rus* végzetűek sohasem, — a' *multak* is ritkán. —

4. Sok igéknél egyik vagy másik törzsök idő, — vagy perfectum, vagy supinum, vagy mind a' kettő, — hiányzik; 's az ilyeneknél azon idők is hiányzanak, mellyek azoktól származnának; 's az ilyen hiányzó időket vagy más igéből pótolják, p. o. *ferio, percussi*, — *fero, tuli, latum*; — vagy mint némely inchoativumok, csak a' törzsök (akár szokásban levő, akár elavult) igétől kölcsönözik, p. o. *mauresco, maturui*, — *senesco, senui*, — *pallesco, pallui*.

5. Az ugyanazon hajtogatásra tartozó igék' perfectumai és supinumai körül is sok különféleség uralkodik, p. o. sok első hajt.-su igék azokat a' 2-dikből veszik, mint: *cubo, cubui, cubitum, cubare*; — sok 2-dik hajt.-suak a' supinum' *itum*-jában az *i*-t kivetik, mint: *doceo, docui, doctum*; — sokan azon időkben új betűt vesznek fel, mint: *ardeo, arsi, arsum*, 'sat. 'sat. Ezeket csak gyakorlásból lehet megtanulni.

6. A' 4-dik hajtogatásnak *vi* végzetű perfectumai elvetik a' v-t. Történik ez az *ivi* végzetű 3-dik hajt.-u szóknál is, p. o. *audivi=audi*, — *adivi=adi*. — Az 1 ső hajt.-ban pedig a' *vi*-t *s* előtt, és a' *ve*-t *r* előtt mindenkor el lehet hagyni, p. o. *amavisti=amasti*, — *amaveram=amaram*, — *amavero=amaro*.

7. Az *io* végzetű 3-dik hajtog.-u szók megtartják az *i*-t azon időkben mellyekben nincs *r*; — de az infinitivusban, és azon időkben, mellyekben a' rövid *e* után *r* következik, az *i* ki marad, p. o. *capio, capiam, capere, caperem*.

8. Némely 3-dik és 4-dik hajt.-u igéknél a' gerundium nem csak *endum*, hanem *undum* végzettel is képeztetik; p. o. *faciundum, experiundum*.

9. A' személytelen igékhez számláltak, az 1-ső folyamatban előadottakon kívül némely olyan egyes 3-dik személyek, — mellyek ugyan mint rendes igék, minden személyekben használtak, de a' 3-dik személyök subjectum nélkül saját értelemben vétetik. p. o. *interest* és *refert* érdekel, — *accidit, fit, evenit, contingit*, megesik, történik, — *accedit* hozzá járul, — *attinet* (ad me) illet engem, — *conducit* használ, — *convenit* illik, — *constat* bizonyos, nyilván van, — *expedit* használ, — *vacat* idő van rá 'sat.

Az időváltozást jelentő szók is, mint *pluit* eső esik, *ninigit* hó esik, *grandinat* jég esik, *fulminat* menykő esik, *fulgu-*

rat villámlik, tonat menydörög, *lucescit* virad, *vesperascit* este-
veledik, a' személytelenekhez számíttatnak, — bárha ezeknél
többnyire alatta értetik *coelum*, v. *Deus*, 's néha ki is tétetik.

10. Az igék' származtatását illetőleg jegyezzük meg ezeket:
Származnak azok részint más igéktől, részint nevektől. A' más
igéktől származottak 4 félék, u. m. *isméllők* v. *gyakorlók* (fre-
quentativa), *ohajtók* (desiderativa), *kicsinyítők* (diminutiva),
kezdetst jelentők (inchoativa), mellyekről láttunk az I-ső folya-
matban. — A' nevektől (akár *fő*- akár *melléknevektől*) száрма-
zottakra nézve azt jegyezzük meg, hogy az ide tartozó igék
közül a' *ki-nem-ható* jelentésűek (neutra), többnyire a' 2-dik haj-
togatásra tartoznak, a' *kíhatók* pedig az elsőre; p. o. *ki nem ha-
tók*: *florēre* virágozik (*flos*-tól), *lucēre* fénylik (*lux*-tól), —
albēre fejeiik (*albus*-tól); *kíhatók*: *numerare* számlálni (*nu-
merus* tól), *vulnerare* sebesíteni (*vulnus*-tól), *fraudare* csalni
(*fraus*-tól), *albare* fejeiíteni (*albus*-tól), *liberare* szabadítani (*li-
ber*-tól). 'sat.

11. Midőn az igék' összetételnek: bizonyos változást szoktak
sz szenvedni, jelesen.

a) gyakran az *a*, és *ae* elváltozik *i*-vé, p. o. *habeo*, *inhibeo*,
— *taceo*, *reticeo*, — *caedo*, *incido*. 'sat.

b) gyakran az *a*, *e*-vé, p. o. *arceo*, *coërceo*, — *carpo*, *de-
cerpo*.

c) gyakran az *e*, *i*-vé, p. o. *lego*, *eligo*, *rego*, *dirigo*.

d) a' hangzón kezdődők, ha *re*-vel tételnek össze, *d*-t vesz-
nek közbe, p. o. *emo*, *redimo*, — *eo*, *redeo*, *habeo*, *redhibeo*,
— így *do* — *reddo* is.

e) az olyan igéknél, mellyek a' *mult'* első szótagját kettőz-
tetni szokták, összetételkor ezen kettőztetés többnyire elmarad,
p. o. *spopondi*, *respondi*, — *cecid*, *incidi*, — *pepuli*, *compuli*,
— *tetigi*, *attigi*. De megtartják a' kettőztetést: *praecurro*, *re-
pungo*, — és a' *posco*, *disco*-ból összetettek, — *praecucurri*,
repupugi, *repoposci*, *addidici*.

f) a' *sto* összetettjeinek *mult*jában *stiti*, supinumában *sti-
tum* van, p. o. *perstiti*, *perstitum*, *praestiti*, *praestitum*; kivé-
vén *circumsto*-t, *circumstēti*. —

A' *do* összetettjei általmenvén 3-dik hajtogatásba, *mult*-
jaik *didi*, supinumaik *ditum*-mal képeztetnek; p. o. *tradidi*, *tra-
ditum*. Csak négy összetettjei tartják meg a' *dedi*, *datum*-ot, t. i.
circumdo, *pessundo*, *satisdo*, *venumdo*; — így tehát; *circum-
dedi*, *circumdatum*, *circumdare*.

Előljárók.

(Praepositiones).

30. §.

Az *előljárókra* nézve az 1-ső folyamatban előadottakon kívül jegyezzük meg ezeket:

1. Néha *inter, propter, ante, contra*, a' visszahozó névmásnak utána tételnek; p. o. *quos inter*. — Ugyan ezek, és még: *ob, post, de, ex*, és *in*, gyakran a' mellék- és főnév közé tételnek, p. o. *medios inter hostes, magna ex parte, qua in re, quam ob causam*. 'sat.

2. Némelly *előljárók* értelmöket az összetételben változtatják. Így:

a, ab, abs, ezt teszi: el, le; p. o. *amoveo* elmozdit, *ab eo* elmegy, *abrado* levakar.

de = le, *descendo* leszáll, *detraho* lehúz; jelenti valami dolognak végzetét is. p. o. *deflagrare*.

e, ex = ki; *ejicio* kivet, *emineo* kitünik. — Azonban ez sok igének végrehajtási értelmet ad, p. o. *efficio* véghezvisz, *exoro* kéressel megnyer, *edisco* megtanul.

in = be, bele; *induco* bevezet, a' mellékneveknek pedig tagadó értelmet ad, p. o. *indoctus* tanulatlan, *imprudens* oktalan.

ob = ellenébe, *objicio* ellene vet, *occurro* eleibe fut.

prae = elől, eleibe, előre; p. o. *praeo* előlmegey, *praedico* előre mond. Ezenkívül a' *prae* és *per* nagyobbítja a' szó' értelmét, p. o. *praedives* igen gazdag, *peramoenus* igen szép, *perficio* végrehajt, (néha a' *per* tagadja is, *perfidus* hitszegő).

praeter = mellette, *praetereo*, mellette elmegy.

pro = elő, eleibe, *produco*, *profero* előhoz, — *promoveo* előmozdit.

sub 1) alá, le, p. o. *suppono* alátesz, *submitto* alábocsát. 2) alúl, el, p. o. *subduco* alúl elvon. Gyakran kicsinyít, p. o. *subamarus* kevéssé keserű, *subrideo* mosolyog.

trans = által, p. o. *trado* általád.

Határozók.

(Adverbia).

31. §.

A' határozók vagy *igehatározók*, mint tudjuk olyan nem változó szavak, mellyek legtöbbször *igék* mellett, de gyakran

melléknevek — és másik *határozó* mellett is állanak, azért hogy annak minőségét, vagy valamely körülményét meghatározzák; p. o. *vivo beate, valde beatus, satis bene.*

A' határozók részint törzsökshók, részint származottak, — mellyek legiöbbnyre melléknevektől származnak. Ezeknek származásukra nézve az 1-ső folyamatban előadottakon kívül, még ezeket jegyezzük meg:

1. sok melléknévnek csupán közneme használtatik *határozó* gyanánt, p. o. *facile, impune, plerumque, potissimum, primum,* 'sat.

2. némelly határozók *im* végzettel képeztetnek, p. o. *junctim, passim, confestim, furtim,* 'sat.

3. némellyek *itus*-al, p. o. *penitus, funditus, divinitus,*

4. némelly határozók nem egyebek mint valamely főnév' ejtése (leginkább *ablativusa*), p. o. *noctu, mane, vesperi, tempore, diu, postridie, hodie, una, sponte, vulgo.*

Jegyz. A' határozókat jelentésükre nézve sokféle osztályokra szokták rendezni, mint: *adverbia loci, temporis, interrogandi,* 'sat. De ezen osztályozások nélkül ellehetünk.

K ö t s z ó k.

(Conjunctiones).

32. §.

A' kötszók, mellyek által külön szók' vagy mondatok' egymással összefüggése kijelentetik, különfélék, u. m.

1. *összefoglalók* (copulativae): *et, ac, atque, que, és, — etiam, quoque, is, — nec, neque, sem.*

2. *elválasztók* (disjunctivae): *sed, hanem, aut, vel, sive, seu, ve, vagy, (ve hátul ragasztatik).*

3. *feltételezők* (conditionales): *si, ha, — sin, hapedig, — ni, nisi, hanemha, modo, dummodo, csakhog.*

4. *ellentevők* (adversativae): *at, ast, verum, enimvero, atqui, sed, vero, autem, de, — tamen, mégis, attamen, de mégis.*

5. *megengedők* (concessivae): *etsi, tametsi, etiamsi, quamquam, quamvis, licet, ámbár, — quidem, ugyan, ut feltéve hog.*

6. *ok-adók* (causales): *nam, namque, etenim, mert, — quia, quoniam, quod, mivelhog, — quod, ut, quo, hog, ne, quin, quominus, hog ne, cum, vagy, quum, minthog, midön.*

7. *következtetők* (conclusivae) ergo, igitur, itaque, ideo, idcirco, hinc, inde, proinde, propterea, quare, — *innen, a' honnan, tehát, ezért.*

8. *rendező* (ordinativae): insuper, praeterea, *a' felett*, — postea, deinde, *azután*, denique, *végre.*

Ezen kötszók közül, *a'* beszédben némellyek mindenkor elől tétetnek, p. o. *at, nam, quare* 'sat. némellyek nem elől, hanem egy vagy több szók után, p. o. *quin, autem, vero, que,* 'sat. — némellyek végre hol elől, hol egy megelőző szó után, p. o. *ergo, igitur.*

Indulatszók.

(Interjectiones).

33. §.

Az indulatszók különféle indulatok' érzések' kifejezésénél használtak:

1. *örömnél* evax! io! evohe!.
2. *nevetésnél*: ha! ha! he!.
3. *sírásnál*: hei! hoi! ohe!.
4. *panasznál*: vae! hei! au! eheu! oh! ah! proh! hem!
5. *nyájaskodásnál*: eja! sodes! sis! (e. h. si vis), quae-so, amabo.
6. *hívásnál*: heus! o! eho! ehodum!.
7. *dicsérésnél*: euge, eja, agedum, macte.
8. *csodálásnál*: o! vah! hiu! hem! ehem! papa!
9. *megvetésnél*: phui! apage.
10. *Istent bizonyságul vagy segítségül hívó mondások*: mehercule, mehercle, medius fidius, per deum, per deum immortalem, per deos, per Jovem, pro (proh) Jupiter, pro sancte (supreme) Jupiter, pro dii immortales, pro deum fidem, pro deum atque hominum fidem, pro deum immortalium fidem! 'sat.

Írásbeli rövidítések.

34. §.

A' régi rómaiaknál szokásban volt némelly írásbeli rövidítéseket nem felesleges megjegyezni. Illyenek

1. *az előnevekre nézve*: *A* ezt teszi: *Aulus, Ann. Annaeus, App. Appius, C. Caius, Cl. Claudius, Cn. Cnaeus, Corn. Cornelius, D. Decius, Jul. Julius, L. Lucius, Lep. Lepidus, M.*

Marcus, M? vagy M', *Manius*, P, *Publius*, Q, *Quintus*, S, *Servius*, S. v. *Sex. Sextus*, Sp. *Spurius*, T, *Tullius*, v. *Titus*, Ti. v. *Tib. Tiberius*.

2. *Más szavak*: A. U. C. *Anno urbis conditae*. A. P. R. C. *Anno post Romam conditum*. a. d. *ante diem*. Aed. Cur. *Aedilis curulis*.

Cal. *Calendae*. Col. *Collega*. Cos. *Consul*. Coss. *Consules* v. *Consulibus*.

D. *Divus*. D. O. M. *Deo optimo maximo*. Des. *Designatus*. D. D. *dono dedit*. D. D. D. *dat, dicat, dedicat*.

F. v. Fil. *Filius*, p. o. M. F. *Marci filius*, F. F. F. *felix, faustum, fortunatum*.

H. S. *Sestertius*, v. *Sestertium*.

Id. *Idus*. Imp. *Imperator*. J. O. M. *Jovi optimo maximo*.

Kal. *Kalendae*.

M. T. C. *Marcus Tullius Cicero*,

Non. *Nonae*.

P. *posuit*. P. C. *Patres conscripti*. P. F. *Publii filius*. P. M. v. Pont. Max. *Pontifex Maximus*. P. S. v. PS. *plebiscitum*. Praef. *Praefectus*. Praet. *Praetor*, Praet. *Praetores*. Proc. *Proconsul*.. Propr. *Propraetor*.

S. *salutem* (levélben) S. D. *salutem dicit*. S. P. D. *salutem plurimam dicit*. S. V. B. E. E. V. *si vales bene es, ego valco*. SC. *senatus consultum*. S. P. Q. R. *senatus populusque romanus*.

HARMADIK RÉSZ.

S z ó f ű z é s,

(Sintaxis).

35. §.

A' *szófüzés* (syntaxis) a' nyelvtannak az a' része, melly különböző szókat, egy értelmes mondásba, a' nyelv' törvényei szerint összefűzni tanít.

Jegyz. Miután az *első folyamathban* a' szófüzés' némelly nevezetesebb szabályait, a' szófejtés közben előadtuk; feltétven, hogy a' tanuló, noha

Tatay Gramm.

már azokat jól megtanulta, mégis itt ismét elővenni el nem mulasztja; e' helyen a' szófűzés' szabályai rendre vétetvén, azok, a' melyek ott már előadattak, rövidség' kedvéért, kimaradnak; 's itt amazokra csak utaltatik.

A' szófűzés' szabályait ilyen renddel adandjuk: 1) *Nevek'*, 2) *Igék'*, 3) *Részecskék'* szófűzési szabályai.

Első szakasz.

Nevek' szó-fűzési szabályai.

36. §.

I.

Mint a' melléknév, úgy a' melléknév-természetű névmás, és a' részeseülő, az ő főnévével megegyezni tartozik nemben, számban és ejtésben. (lásd 1-ső foly. 33. §.) p. o. hic puer librum legens, — illa domus bene structa, — quaedam animalia reptilia.

Jegyz. Midőn valamely főnév, másik főnév mellé, annak mintegy magyarázója-, meghatározója-, vagy czimje gyanánt tétetik, ezt nevezik *appositio*-nak; és ezen magyarázó főnév, azzal, melyet magyaráz, tartozik megegyezni *ejtésben*, — de nemben és számban nem, p. o. *deliciae tuae*, Aesopus; — *effodiuntur opes irritamenta malorum*.

1-ső gyakorlat.

A' rómaiak meggyőzték Perseust, Macedonia' királyát, Antiochust Syria' királyát, és Mithridatest Pontus' királyát. — Homerus, egy görög költő, versezetet készített Ulyssesről, a' görögök' híres vezérééről. — Miltiades, egy athénebeli meggyőzte Datist, és Artaphernest, a' persák' vezéreit, a' marathoni ütközetben. — Scipio, római nemes, lerontotta Karthágót, egy igen gazdag várost Afrikában. — Cicero, mint legnagyobb szónok, sok irományokat hagyott, mint tudományának igen jeles emlékeit. — Nero, római császár, megölette Senecát, saját oktatóját. A' rómaiak sok hadat folytattak a' Parthusokkal, egy igen vitéz és hatalmas néppel Ásiában. — Az oroszán, mint nemes állat, nem könnyen haragszik meg. — A' fősvénységet, mint sok vétkek' kufejét, kerülni kell. —

II.

Midőn a' melléknév főnév nélkül tétetik, alatta értetvén: „negotium, opus, officium;“ köznemben szokott lenni, p. o. dulce et decorum est pro patria mori; — praeterita mutare non possumus; — nihil est dulcius amicitia.

2-dik gyakorlat.

Mindnyájan mindent nem tehetünk. — Magáról, kivált költött és nem igaz dolgokat emlegetni, illetlen. — A' mik történetesek, — nem lehetnek biztosok. — Mindazok, mellyek a' földön teremnek, az emberek' hasznára teremnek. — Balgatag dolog, azokat akarni tudni, mellyek reánk nem tartoznak. — Az Isten nem mindent fedezett fel emberi szemek előtt. — A' mások példájára sokat kell nekünk mind cselekedni, mind elmulasztani.

III.

A' visszahozó névmás qui, quae, quod, mindig bizonyos névre, vagy névmásra vitetik, és azzal „nemben 's számban“ megegyez, de „ejtésben“ nem mindig, mert az az igétől, vagy elöljárótól függ, p. o. Sol est, qui terram illustrat. — Europa, quam nos incolimus, parva quidem terrae pars, sed frequentissima est. — Ope acus magneticæ, qua veteres caruere, America detecta est. Divitiæ, quas fur auferre nequeat, in virtutibus sunt quaerendæ. — Vas, in quo aqua congelascit, dissilit.

Jegyz. 1. Ha is, ea, id azon szó, mellyre qui, quae, quod vitetik: amaz többnyire kimarad, akár előtte, akár utána legyen qui, quae, quod; p. o. Deum colit (is), qui novit. — Contemnuntur merito (ii), qui nec sibi, nec aliis prosunt. — Lauda (id), quod laudem meretur. Qui non colit agrum, (is) messem non sperat.

2. De ha más ejtésben van is, mint qui, akkor az is nem marad el, p. o. qui nos diligunt, eos vicissim diligere debemus.

3. Midőn a' visszahozó névmás két különböző nemű főnév közé tétetik: akár az első, akár az utolsó' nemét kövesse, mindegy; p. o. homines domicilia conjuncta, quae vagy quas urbes dicimus, moenibus sepe serunt. — Flumen est in Britannia, quod v. quae Tamesis appellatur.

3-dik gyakorlat.

Használd erődöt, mellyel birsz. — Tegnap a' barátomnál voltam, a' kit ismersz. — Ne kívánj nagy gazdagságot, mellynek gondja a' lelket nyugtalaná teszi. — Azon város, mellyet Rómának neveznek, kezdetben igen kicsiny volt. — Romulus száz férfiakat választott, kiknek tanácsok által igazgatott mindeneiket. Az életet mellyel birsz (*uteris*), — szüleidet; kikben örvendesz, — vagyonodat mellyekkel kitetszel, — a' kellemeidet (*ju-cunditas*) mellyekben gyönyörködsz, — egyszóval mindenedet, a' mivel birsz (*habes*), Istennek köszönöd (*debes*). — A' mit a' szerencse nem adott, *azt* el nem ragadja. — A' föld mindig kamattal adja vissza *azt*, a' mit elfogadott. — Kiket az ég' haragja nyom, *azokat* szerencsétlenekké teszi. — A' kitől legtöbbet várnak az emberek, annak leginkább szolgálnak. — A' ki hazájáért azokat is elmulasztja, mellyektől nagy fájdalommal válik meg, annak hazája igen kedves. — A' melly dolgokra legalkalmasabbak vagyunk, azokban gyakoroljuk magunkat. — Van egy állat, melly gólyának nevezetik.

37. §.

Nominativus.

IV.

Az alapszó (subjectum), mellyről t. i. valami mondatik, mindig nominativusban van ezen kérdésre: ki? mi? És ezen alapszói nominativus határozza meg az igének vagy is a' róla mondottnak (praedicatum) számát és személyét, — mellyek amazzal megegyezni tartoznak, p. o. praeceptor docet, — discipuli discunt, — societas prava nocet. Semper avarus eget. Varietas delectat.

Jegyz. 1. Ha két vagy több alapszók vannak együtt, kivált ha élő dolgokat jelentenek, vagy egy már különben is többesben van: az ige többesbe tétetik, p. o. *vita, mors, paupertas omnes homines permovent.* —

2. Néha csoportot- (*collectiva*), és résztjelentők (*partitiva*) mellé is az ige többesbe tétetik, p. o. *magna pars vulnerati sunt, — pars epulis onerant mensas.*

3. Néha egy alapszó után is, ha ehez *cum*-mal köttetik másik alapszó, — az ige többesbe jön, p. o. *dux cum aliquot principibus capiuntur.*

4. De midőn az 1-ső (*ego*) és 2-dik (*tu*) személy mellé jön *cum*-mal másik alapszó: az ige *egyes* 1-ső vagy 2-dik személybe tétetik, p. o.

Tu ipse, cum Sexto, scire velim quid cogites. — Saepe ego admirari soleo, cum hoc Lesbio.

5. Ha pedig az 1-ső és 2-dik személyhez nem *cum*-mal, hanem *et*-tel köttetik másik alapszó: úgy az ige többes 1-ső v. 2-dik személybe tétetik, p. o. *Si tu et Tullia valetis: ego et Cicero valemus.*

4-dik gyakorlat.

Octavianus Augustus, és ő előtte Cajus Caesar dictatori név alatt uralkodtak. — A' jótétemény és szivesség, az egyetértés kötelekei, (lásd 1-ső foly. 33. §. 4-dik gyak.). A' szem és ábrázat gyakran csal. — A' jótétemény és bántalom (*injuria*), egymással ellenkezők. — Az étel, az ital, az álm, a' munka, mértéken túl nem egészségesek. — Most a' tanulók mindnyájan munkában foglalkoznak, — egy részök a' kiszabott leczkét könyv nélkül tanulja, — más részök magyar beszédet latinra tesz által. — A' tanító, néhány tanítványival sétálni ment. — Én, János-sal otthon maradtam. — Te is játszottál tegnap István-nal. — Én és ayám holnap megyünk Budára. — De te és az öcséd itthon fogtok maradni.

V.

Midőn a' praedictatum lételt, valamivé lételt, neveztetést, czimzetet 's a' t. jelentő fő- vagy melléknevekből, névmásokból, vagy részesülők-ből áll, mellyek mellett vagy az állató ige sum (a' magyarban csak az 1-ső és 2-dik személyben kitéve, a' 3-dikban pedig alatta értve), vagy más illyenek: fio, existo, vocor, dicor 'stb. állanak: illyenkor a' praedictatumban lévő név is nominativusba tétetik. Itt csak sum-ra figyelmezzünk különösen: a' többiekről hátrább fogunk szólani.

A' sum tehát két nominativust köt össze, t. i. mind a' subjectumot, mind a' praedictatumot nominativusban, de

1. az 1-ső és 2-dik személy (*ego, tu, nos, vos*), ha csak különös erő nincs benne, elmarad, valamint más igék előtt is, p. o. *Sum diligens; quoniam diligens es, proemium accipies; — dum spiro, spero; — oro te, ut mihi adsis; — ego laudo, tu vituperas.*

2. a' magyarban a' vagyok *sum*-nak 3-dik személye (*van, vannak, est, sunt*) el szokott maradni, 's mint copula alatta értetik, de a' latinban rendesen kitétetik (lásd 1-ső foly. 32 §.), p. o. *vita nostra est peregrinatio, — consuetudo est altera natura; — tempus est res pretiosissima. Verae amicitiae sunt sempiternae.*

Jegyz. Azonban az *est*, *sunt* copula gyakran itt is elhagyatik; p. o. *summum jus, summa injuria; omne rarum carum.*

5-dik gyakorlat.

A' föld gömbölyű. — A' múlt idő visszahivhatlan. — Nem minden szántóföldek termékenyek, mellyek miveltetnek. — Brutus és Collatinus voltak első római consulok. — Solon volt athénei törvényhozó. — A' rómaiak sokáig leghatalmasabb nemzet valának. — Minden jeles, becses. — A' véghezvitt munkák kellemesek.

VI.

Gyakran *melleknév' nominativusa tételik határozó helyett*, p. o. *dormit securus (secure)*; — *incedit nudus (nude)*.

6-dik gyakorlat.

A' tanulók könyvekkel felkészülve (felkészülten) szoktak iskolába menni. — A' katonák felfegyverkezve mennek az ütközetre. Gyorsan végezd kötelességedet. — Jószívéleg légy segítségemre. — Az oroszán kegyetlenül dühösködik. — A' tengerbe holttak' testei gyakran a' haboktól kivettetve, temetetlenül hevernek a' partokon.

VII.

Gyakran *nominativus helyett határtalan mód tételik*, p. o. *parentes suos non amare, impietas est.* — *Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter.*

7-dik gyakorlat.

Az önmagán uralkodás legnagyobb urodalom. — Testvéreink' szeretése természet' törvénye. — A' saját sorsával megelégedés, legbiztosabb gazdaság. — A' köztársaság' helyes igazgatása nehéz mesterség. — Az okos gazdálkodás legbiztosabb mentő eszköz az elszegényedéstől.

38. §.

Genitivus.

VIII.

Genitivus áll valamely alapszó után ezen kérdésre „kié? mié?” p. o. *caput hominis (l. 1-ső foly. 34 §.).*

Jegyz. A' birtokos genitivust magyarul gyakran, bizonyos ragokkal, vagy ragos előlulójákkal is kitehetjük, mintha ezen kérdésekre felelnénk:

mirôli? — *jucunda est memoria praeteritorum malorum*, kedves a' múlt bajokról megemlékezés.

miréi? — *calamitas virtutis occasio est.*

mitôli? — *multos metus supplicii a scelere revocat:*

mi elleni? — *remedium irae est dilatio.*

mi éránti? — *desiderium me tenet urbis, meorum ac tui.*

mibeni? — *conscientia rectae voluntatis maxima consolatio est rerum incommodarum.*

8-dik gyakorlat.

A' historia nevezetes történetek' előadása. — A' lélek' csendessége az erénynek legbizonyosb jutalma. — Azon roszakról emlékezet, mellyekben forgottunk, sokszor kedves. A' büntéstôli félelem gyengébb ösztön az erényre, mint a' dicsőségre vágyás. — A' türelem a' fájdalom ellen legjobb gyógyszer. — Crassusban legnagyobb vétek volt a' gazdaság utáni (iránti) szerelemvágy. — Erőnkbeni bizalom kedvet szerez.

IX.

Ezen szók *instar* (mintegy *ad instar*) hasonlatosságára, *causa*, *gratia*, *ergo*, ért, okaért, kedvéért, *genitivust vesznek magok mellé*, különösen pedig a' *causa* és *ergo* az ő *genitivusoknak utána tételnek*, p. o. *instar montis*, olyan, mint egy hegy, — *amici causa*, *hominum gratia*, *virtutis ergo*.

9-dik gyakorlat.

Jót cselekedj, nem nyereségért vagy dicséretért, hanem kötelességért. — Mi azt í éretetek mondottuk. — Sulla szerencseiért boldognak neveztetett. A' fenicziaiak kereskedés' kedvéért sokat útaztak. — A' jó rend, — nyugalom, és bátorság okaért szükségesek a' tisztviselők. — A' rómaiak hajóikat a' karthágóiak' módjára (szerint) építették. — Nagy Sándor, macedoniai király utózára úgy élt mint a' Persák.

X.

Midőn valamelly főnév a' maga melléknévvel együtt, egy másik főnévnek valamelly tulajdonságát írja le (p. o. nagy lábú gólya), akkor ezen fő- 's melléknév, mint tudjuk (1-ső foly. 35. §.) vagy *genitivusba*, vagy *ablativusba tételik*. Erre nézve ezeket jegyezzük meg:

1. Ezen kitételekben mindig ellipsis van, azaz alattok értetik valamely elmaradt szó; nevezetesen a' genitivusnál *compos* (vele bíró), — az ablativusnál *praeditus* (vele felkészített), p. o. *homo sanae rationis t. i. compos*; — *homo sana ratione t. i. praeditus*.

2. Az ilyen két genitivusos, vagy két ablativusos leírás, *praedicatum* gyanánt is lehet valamely alapszó mellett, a' midőn azzal *sum* által köttetik össze, p. o. *Alcibiades erat ea sagacitate, ut decipi non posset; Titus tantae fuit facilitatis, et liberalitatis,* stb. — Néha pedig *appositio* gyanánt tétetik, p. o. *Aristoteles, summo vir ingenio, prudentiam cum eloquentia conjunxit.*

10-dik gyakorlat.

A' magyar ökröknek szokatlan nagyságu szarvaik vannak. — Magyarországon jeles szépségü madarak vannak. — *Darius* igen nagy testü embert vezetett a' királyhoz. — *Aristides* tiz esztendő (dei) számkivetésre büntettetett. — Az atheneiek *Miltiades*nek hetven hajónyi (ból álló) sereget adtak. — A' régi emberek nagyobb testüek voltak, mint a' maiak. — A' háborúban a' vezérnek nagy előrelátásának kell lenni.

XI.

Midőn a' genitivust kívánó főnevek ezek volnának: *indicium, opus, negotium*, (megismertető jel, hozzá illő dolog): ezek kimaradnak, 's csak genitivus tétetik *sum*-mal, p. o. *generosus animi est, etiam inimicis prodesse*; — *non est christiani, cum laesus fuerit, par pari referre*; — *sapientis est, naturam sequi*; — *praeceptoris est docere, — et discipulorum est, praebere se dociles*.

Hasonlóul a' birtokos névmások mellől is kimaradnak ezek: *officium, negotium, munus*, és csak amazoknak köznemei, *meum, tuum, suum, nostrum, vestrum*, maradnak meg a' *sum*-mal, p. o. *flere non est meum*; — *quod tuum est, age*; — *nostrum est virtutem omnibus rebus antepone*; — *vestrum est adolescentes, ostendere, quid didiceritis*.

11-dik gyakorlás.

Nagy lélek' jele megengedni az ellenségnek. — Gyenge lélek' jele a' babonáság. — A' pajkosság inkább ifjakhoz, mint öregekhez illő. — A' szülék' kötelessége jól nevelni a' gyerme-

keket. — Emberen megadni szokott dolog (ember' dolga) hibázni; de megmaradni a' hibában csak esztelenhez illő. — Férfiakat illet parancsolni, — gyermekeket engedelmeskedni. — Gonosz ember' dolga hazugsággal csálni. — Ez nem ehez a' helyhez és időhöz való. — A' latin nyelvet megtanulni nagy munkába kerülő dolog. — Bölcs emberhez illik engedni az időnek. — Az én tisztetem tanulni, a' tied kezeiddel dolgozni.

XII.

Az az végzetű melléknevek, és az ns végzetű részesülők, midőn melléknév helyett tételnek, genitivust kívánnak, p. o. homo tenax propositi; veritatis diligens.

Jegyz. 1. Az l-ső folyamatbeli 35, 36, 37, 38-dik §-kat, jegyzeteikkel, 's gyakorlataikkal együtt ismételni el ne mulassa a' tanuló.

2. Tudjuk, hogy a' superlatívusok és comparatívusok, 's némelly részt 's rendet jelentő szók után többes genitivusok, — sőt a' collectivum neveknek egyes genitivusai tételnek. Ilyenkor mindig ezen előjárók maradnak el: *ex, de, inter, in*, mellyeket, ha tetszik, többnyire ki is tethetünk, illető ejtésekkel, p. o. *Alexander seniores militum*, vagy *ex militibus in patriam remisit*. — *Socrates sapientissimus omnium v. inter omnes judicatus est*. — *Totius Graeciae*, vagy *in tota Graecia facile doctissimus Plato*.

12-dik gyakorlat.

Az igaz férfi megmarad feltételében. — Sicilia már hajdan termékeny volt gabonával, — Én türelmes vagyok a' munkára. — Sok emberek jártasok a' tudományokban; de még is a' jövendőt nem tudják. — A' hálátlan ember meg nem emlékezik a' jótéteményekről. — Epaminondas szerette az igazságot, — Cicero igen dicsőségre vágyó volt. — Caesar a' katonai dolgokban jártas volt. — Agrippa Augusztusnak legtöbb győzedelmeiben részt vett. — Az asszonyok minden veszedelemtől félnek. — A' haragos gyakran nem bír magával. — Magyarország hajdan tele volt tavakkal és erőkkel; — ugyan-azért szükölködött gabona és bor nélkül. — Igen sok állatok nem részesei az okosságnak és beszédnek. —

XIII.

Genitivus áll némelly határozók (adverbia) mellett is; jelesen:

1. némelly bőséget vagy szükségét jelentők mellett, mint: *sat, satis, abunde, affatim, parum, partim*, p. o. *sat habet fautorum*, qui recte facit. — *Cimon habebat satis eloquentiae*. — *Caesar dicebat, se potentiae, gloriaeque abunde adeptum*.

Apud multos *parum virium* veritas habet. — Cyrus *vini affatim* reliquit. — *Affatim* est hominum, quibus negotii nihil est.

2. némelly helyet jelentök mellett, mint: *ubi, ubinam, ubicunque, quo, aliquo, usquam, nusquam*, gyakran ezen genitivusok állanak: *gentium, terrarum, loci, locorum*, p. o. *ubi terrarum* sumus? — *ubinam gentium* sumus? *Justus, ubicunque gentium* erit, a nobis diligetur. — *Nusquam terrarum* sectus honoratiorem habet locum, quam Lacedaemone. — *Quo hinc nunc gentium* aufugiam. — *Aliquo terrarum* migrandum est.

3. *hic, huc, eo* mellett különféle genitivusok állanak, p. o. *Vidi* quendam virginem *hic viciniae*. *Huc arrogantias* venerat, (ollyan kérkedésre vetemedett). — *Populus romanus eo magnitudinis* crevit, ut viribus suis conficeretur. *Eo deliciarum* pervenimus, ut nisi gemmas, calcare nolimus. — *Eo impudentiae* proventus est.

4. *tunc* és *tum* mellett néha ez a' fölösleges (pleonasticus) genitivus áll: *temporis*, p. o. *Persarum gens tunc temporis* obscura erat.

13-dik gyakorlat.

Pompejus, élte' később korában, elég hatalmat és dicsőséget szerzett. — Crassusnak pénze bőven, — de okossága kevés volt. — Az igaznak gyakran kevés ereje és hatalma van. — Sok emberek vannak, kiknek semmi dolgok nincs. — Illyen dolgot sehol a' világon nem láttam. — Ugyan hol találhatnám fel őtet? — Én azt neked akkor mondtam, mikor itt a' szomszédban láttalak. — A' szerencsének semmi állandósága nincs. — Ez az ember olly vakmerőségre vetemedett, hogy életét is kockáztatta.

39. §.

Dativus.

XIV.

Dativus tételik nem csak ezen kérdésre: kinek? minek? — *hanem ezekre is*: kiért? ki' kedvéért? ki' hasznáért? ki' káráért (*dativus commodi et incommodi*) kihez? ki iránt? ki ellen? kit illetőleg? — mire, miül? p. o. *Voluptas blanditur sensibus nostris*. — *Non solum nobis* divites esse debemus, sed *liberis, propinquis, amicis, et imprimis reipublicae*. — *Non scholae, sed vitae* discimus. — *Qui virtutem suam publicari* vult, non

virtuti laborat, sed gloriae. — *Nemo errat uni sibi, sed dementiae spargit in proximos.* — *Pisistratus sibi, non patriae Megarenses vicit.* — *Ex herbis plurimis remedia morbis et vulneribus eligimus* (nyavalyák ellen). — *Rufus erat haeres Fabio Gallo* (midőn mintegy genitivus helyett áll dativus). — *Augustus Rempublicam Tiberio reliquit, qui privignus ei* (ejus) fuerat. — *Pausanias venit Atticis auxilio;* — *et quos ceperat, regis propinquos, ei muneri misit.* — *Pericles agros suos Republicae dedit.* — *Potestne bonum cuiquam malo esse?* — *Pergite, ut facitis adolescentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut et vobis honori, et amicis utilitati, et reipublicae emolumento esse possitis* (lásd 1-ső foly. 39. 40. §.).

Jegyz. Az adjectivumokat, mellyek fentebbi kérdésekre, magok mellé dativust kívánnak, a' grammaticusok e' következő osztályok alá veszik:

1. a' mellyek hasonlóságot, egyenlőséget, 's ezekkel ellenkezőt jelentenek, p. o. *canis similis lupo est.* — *Livius Ennio aequalis fuit.*

2. mellyek valamire alkalmas, vagy alkalmatlan lételt. — *valamikez illést, vagy ezzel ellenkezőt jelentenek*, p. o. *quod decet, id aptum est temporis et personae.* — *Decorum id est, quod consentaneum est hominis excellentiae.* —

Aptus, accommodatus, idoneus: ad-dal is tétetik, p. o. *Pallium aptum est ad omne anni tempus.*

3. mellyek kedvezést, barátságot, — idegenkedést, gyűlölséget jelentenek, p. o. *Atticus non fortunae, sed hominibus solebat esse amicus.* — *Omnis voluptas honestati est contraria.*

4. a' könnyűséget és nehézséget jelentők, p. o. *Invia virtuti non est via.*

5. a' szomszédságot, közellételt jelentők, p. o. *Mala sunt vicina bonis;* — *falsa veris finitima.*

6. ezen szók: *affinis, propinquus, necessarius* (atyafi), — *communis,* — *superstes*, p. o. *Omni aetati mors est communis.* — *Vespasianus uxori et filiae superstes fuit.*

14-dik gyakorlat.

A' decemvirek a' rómaiak' számára irtak törvényeket. — *Caesar Galliat a' romaiak' hatalma alá vetette.* — *Octavius, Antonium,* — *nem a' köztársaság' —, hanem saját hasznára győzte meg.* — *Kresus a' delfusi jóslónak sok aranyat küldött ajándékba (=ul).* — *Pyrrhus a' tarentumiaknak segedelmeikre jött.* — *A' szorgalom az ifjaknak becsületökre szolgál, — a' henyeség pedig gyalázatjokra.* — *Az utósó római királynak az igazságtalanság és kevélység tulajdonittatik vétkül.* — *Akár melly dolog' folytatására használatosabb az ész, mint az erő.* — *Beszélj mindig olyat, mi helyhez és időhöz illő.* — *Semmi sem illőbb ifjúhoz, mint a' szegénység.* — *A' munka, melly a' szorgalmatos előtt kedves, a' restnek kellemetlen szokott lenni.* — *Aman-*

nak a' munka könnyű, — emennek nehéz. — Reám nézve a' halál keserű. — A' jó emberek iránt barátságos légy. — Inkább a' bűnnek légy ellensége, mint a' bűnösnek. — Ancus Marcius, negyedik római király, hasonlóbb volt Numához, mint Romulushoz. — Commodus császár nagyon különbözött atyjától, Marcus Aureliustól. — Caesar' vitézsége egyenlő volt szerencsésével. — Scipio' utolsó történetei nem voltak egyenlők érdemeivel a' köztársaság iránt. — Én egykorú vagyok te veled. — Azt mondják hogy Caesar a' Catilina' összeesküvésétől nem idegen (*affinis*) volt. — Pompejus túl élte dicsőségét (*superstes sum*). — Cato a' római köztársaság' végénél tovább élni nem akart. — Az igaz és hamis gyakran határosok egymással. — Senki sincs közelebb a' szülékhez mint a' gyermekek. — Én legközelebb vagyok magamhoz. — Nem illó a' keservekhez az a' szín.

XV.

Dativus áll némelly igehatározók mellett is, mint: obviam, kívált pedig, a' mellyek dativust kívánó igéktől származnak, mint: convenienter, congruenter; és néha ezek mellett: prope, propius, proxime; — valamint némelly indulatszók mellett is, mint: hei, vae 'stb. p. o. obviam ire hostibus. — Convenienter naturae vivere. Propius Tiberi, quam Thermopylis de summa imperio dimicatum est. — Hei misero mihi! Vae miserae mihi! — Ecce tibi!

15-dik gyakorlat.

Első erény a' törvényekkel egyezőleg cselekedni. — Ez a' város közelebb fekszik a' Tiszához, mint a' Dunához. — A' barátom eleibe ment az atyjának, mikor az jött. — Hazaárulással vádoltatott, mivel seregét a' rómaiakhoz közelebb mozdította.

40. §.

Accusativus.

XVI.

Accusativusba tételik rendszeren a' tárgy ezen kérdésre: kit? mit? p. o. Deus mundum gubernat. Panem et aquam natura desiderat.

16-dik gyakorlat.

Romulus építette Rómát. — Nagy Sándor igen sok és jeles tetteket vitt véghez. — A' rómaiak és görögök tizenkét főbb is-

teneket tiszteltek, u. m.: Jupitert, Neptunust, Apollót, Marst, Vulcanust, Mercuriust, Junot, Vestát, Dianát, Venust, Minervát és Cerest. — Ezeken kívül ugyanazok, sok más isteneket és hősöket is imádtak, p. o.: Perseust, Bellerophont, Herculest 'sat. — Cornelius Nepos, római író, a' derek férfiak' életét írta le. — Gyakran intettelek téged, hogy atyád' tanácsát kövesd.

XVII.

Tudjuk, hogy mikor valamely magosságot, mélységet, szélességet, vastagságot, hosszúságot, messzeséget, bizonyos ideig tartást írunk le; akkor a' mekkoraságot, vagy mértéket jelentő szók accusativusba tételnek (l. 1-ső foly. 41. §.), p. ó. Antiochus fossam sex cubita latam, duodecim (cubita) altam extruxit. — Sagustum mille passus ferme a mari sita est. — Augustus non amplius, quam septem horas dormiebat. — De

ezen kérdésekre: *milyen messze?* és *mennyi ideig?* gyakran felelünk ablatívussal is, p. o. templum Aesculapii *quinque millibus passuum* ab Epidauro abest; — *sunt regiones, ubi sol sex mensibus* continuis non videtur. — Néha pedig az időmennyiség *per* előljáróval is tételik ki, p. o. Hannibal *Italiam per annos sedecim* variis cladibus fatigavit. — *Aetnae montis per tot saecula* durat incendium.

17-dik gyakorlat.

Az appiai út huszonöt láb széles volt. — Rómában a' legnagyobb földalatti csatorna tizenhat lábnyi szélességű, és tizenhárom lábnyi magasságú volt. — A' rómaiaknál a' lépés öt-hat lábat tett; — 125 lépés tett egy stadiumot; nyolcz stadium, vagy ezer lépés egy mértföldet. — Midőn Tarquinius, az utósó római király kiüzetett, a' római birodalom mintegy négy mértföld széles, és 12 mértföld hosszú volt. — Buda mintegy három napi útnyira van távol Bécestől. — Az albanusok Róma városától tizenkét mértföldnyire vannak távol.

Jegyz. 1. Sok indulat-szók accusativust kívánnak p. o. *O me perditum! Heu me infelicem!*

Jegyz. 2. Az accusativust kívánó (sőt általában az) előljárókról lásd 1-ső foly. 42. §.

41. §.

Vocativus.

XVIII.

Vocativussal élünk minden megszólításokban, — vagy indulatszóval vagy a' nélkül; p. o. stulte! quid est somnus, ge-

lidae nisi mortis imago? o socii! o passi graviora! — Charine!
quoniam id non potest fieri quod velis, velis id quod potest.

18-dik gyakorlat.

Köszönöm neked, kedves barátom! — Én Istenem! melly
sokak a' te jótéteményeid. — Jöszte ide fiam. — Ez fekete lel-
kű, ettől te római ember! ovakodj. —

42. §.

Ablativus.

XIX.

Ablativus elöljáró nélkül tételik ezen kérdésekre: mivel? mi által? mikor? 's bizonyos esetekben ezekre: mitől? miből? mire nézve? mibe? minn? mi miatt? mi okon? mi áron? hol? honnan?

1. mivel? *ha t. i. nem társaságról, vagy kíséretől, hanem eszközről van szó; és a' val mellé együtt-öt nem lehet tenni.* p. o. Deus bonis omnibus explevit mundum. — Sol cuncta luce sua illustrat. Dente lupus, cornu taurus petit.

2. mi által? *ha t. i. nem emberről, hanem más. eszköz gyanánt szolgáló dologról van szó.* p. o. Dei providentia mundus administratur. Concordia res parvae crescunt, discordia vel maximae dilabuntur. —

3. mikor? — *előjáró nélküli ablativusnak az idők neveinél akkor van helye, mikor in marad el.* — Mikor pedig ezen kérdésre: mikor? ante, post, intra *előjárókkal felelünk: ezek a' magok accusativusokkal együtt tételnek.* p. o. Pyrrhi temporibus jam Apollo versus facere desierat. — Historia non potest exiguo tempore absolvi. — Qua nocte Alexander natus est, eadem Dianae Ephesiae templum deflagavit. — Augustus obiit septuagesimo sexto aetatis anno. — Arabes campos et montes hyeme et aestate peragrant. — Abeunt hirundines hibernis mensibus.

4. mitől? *főként mikor megszabadulás, eltiltás, vagy magamegtartóztatásról van szó, — ablativus tételik, elmaradván, (de azonban néha ki is tételvén) ezen előjáró: a, ab, abs.* p. o. libera de metu mortis. — Robustus et excelsus animus omni cura et angore liber est. Brutus arcebat reditu Tarquinium tyrannum. Vivo abstinere.

5. miből? főként ezen szó mellett: *constare*, valamiből állani: p. o. *Animo constamus et corpore. Tempus tribus partibus constat: praeterito, praesente, et futuro.* De néha az ilyenek *ex* előljáróval is tétetnek; p. o. *constamus ex animo et corpore.*

6. mire nézve? melyet néha *exzel is fel lehet cserélni*: minélfogva? miszerint? p. o. *Graecia Romanos doctrina et omni literarum genere superabat.* — *Hannibal aeger erat oculis. Age-silaus claudus erat altero pede.* — *Sunt quidam homines non re, sed nomine.* — *Magnos homines virtute metimur, non fortuna.* — *Socrates omnium eruditorum testimonio, totiusque iudicio Graeciae, philosophorum omnium princeps fuit.* — *Adolescentium more facere.* — *Pecudum ritu ad voluptates ferri.* — *Tu es diligens, mea quidem sententia.*

Jegyz. Ezen melléknevek: *grandis, grandior, magnus, major, maximus, minor, minimus*, midőn életidőt jelentenek, melléjük veszik ezen *ablativust*: *natu* = születésére nézve. p. o. *frater natu minor*, öcse, *frater natu major*, bátya; — *adolescentis est majores natu vereri.*

7. mibe? v. mire? főként az olyan *igéknél*, melyek *valamibe bizakodást, vagy valamire támaszkodást jelentenek*. p. o. *Nemo potest corporis firmitate, aut fortunae stabilitate confidere.* — *Salus hominum non veritate tantum, sed etiam fama nititur.* — *Divinatio conjecturâ niitur.*

8. minn? t. i. minn folytában *a' folyóvizek' nevéinél*. p. o. *Pado naves commeatus subvehunt.* — *Dario commeatus Tigri ane subvehebantur.*

9. minn? v. miatt? vagy: mi okon? főként az *örömöt, szomorúságot, szóval indulatot jelentő igék mellett*; p. o. *Nulla re tam laetari soleo, quam meorum officiorum conscientia.* — *Iratus alieno malo gaudet. Delicto dolere, correctione gaudere oportet. Metu supplicii aut mortis multi vim tormentorum pertulerunt.*

10. minn? t. i. mi áron? p. o. *Darius mille talentis percussorem Alexandri emere voluit.* — *Diem, aquam, solem, lunam: haec argento non emo.*

11. hol? honnan? t. i. ezen *szóknak*: *locus, orbis, status*; — *hova tartoznak ezen ablativusok is*: *terrâ a' földön, — mari a' tengeren*. p. o. *Non eodem semper loco sol oritur et occidit.* — *Nihil semper suo statu manet.* — *Tyriorum coloniae paene toto orbe diffusae sunt.* — *Fama, ut solet, totâ urbe discurrit.* — *Jactot terrâque, marique. — Europâ atque Asiâ pulsus.*

19-dik gyakorlat.

A' természet kevéssel megelégszik. — Kész szívvel engedek intéseidnek. — A' nap az ő fényével minden helyeket megvilágosít. — A' jó ember semmi haszon által vétekre nem indítatik, — a' rossz gyakran kevés által is. — Hízélgés által állandó becsültetést szerezni nem lehet. — Socrates élete' utósó napján sokat beszélt a' lélek' halhatatlanságáról. — Róma a' hatodik Olympias' harmadik évében építettett. — A' szerencse sokakat megszabadít a' büntetéstől, de a' félelemtől senkit sem. — A' boldog élet jó cselekedetekből áll. — A' lacedaemoni Agesilaus csak névre, nem hatalomra nézve volt király, mint a' többi spártaiak. — Epaminondáshoz egy thébei ember sem volt hasonló ékesszólásra nézve. — Az időt a' nap' járása szerint mérjük. — Inkább az erénybe, mint a' gazdagságba bizakodjunk. — A' Dunán sok terhes hajók járnak. — A' jó ember senki' kárán nem örül. — Ovakodnak vétkezni a' jók, az erény' szeretete miatt, — a' rosszak büntetéstől félelem miatt. — Aranyon sok dicsőséget lehet vásárolni. — Sokan kevés áron eladják azokat, miket őseiktől öröklöttek. — Napoleon Európából kizárattott. — A' napfogyatkozás a' földnek nem minden helyein látatik.

Jegyz. Az ablativust kívánó előjárókról lásd 1-ső foly. 42. §.

XX.

Ezen melléknevek, *fretus* (bíró), *praeditus* (bíró valamivel), *contentus* (elégedett), *venalis* (eladó), *mindenkor*; — néha pedig ezek is; *vacuus* (üres), *liber* (szabad), *immunis* (ment), *alienus* (idegen), — mint *dignus*, *indignus*, és *opus* (1-ső foly. 45. §.), *ablativust kívánnak*. p. o. *Omnes mortales diis sunt freti*. — *Epicurus docuit Deos membris humanis esse praeditos*. — *Si animus tuus contentus est pecuniâ, dives es*. — *Otium non gemmis, neque purpurâ venale, nec auro*. — *Cum sumus necessariis negotiis, curisque vacui, tum avemus aliquid videre, audire, addiscere*. — *Tu omni animi perturbatione liber es*. — *Cato humanis vitis immunis semper, fortunam in sua potestate habuit*. *Alienum est magno viro, quod alteri praeceperit, id ipsum facere non posse*. — *Acuto homine nobis opus est*.

Jegyz. 1. *vacuus*, *liber*, *immunis*, *alienus*, (a, ab) előjáróval is szoktak tétetni: p. o. *omnes homines, qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amicitia, ira, atque misericordia vacuos esse debet*. — *Libera d'lictis*. — *Homo sum, humani nihil a me alienum puto*.

Jegyz. 2. *Opus*, mint főnév, néha genitívus is elszenvet maga mellett; p. o. *nobis magni laboris*, et *multae impensae opus fuit*. — Sőt néha nominatívusba is tétetik mellé a' szükséges dolog; és ha ezen nominatívus többesben van, akkor az *opus*-sal mindig együtt járó *sum* is többesbe tétetik; p. o. *duces nobis opus sunt*. — És ezen nominatívusból accusatívus lesz, ha a' *sum* infinitívusba jön; p. o. *oraculum respondet, regem discordiis opus esse*.

20-dik gyakorlat.

Caesar szerencséjébe bizakodva, gyakran a' legnagyobb veszedelmekre tette ki magát. — Scipio, római nemes, kitétszó lelkitehetségekkel volt felruházva. — Sorsával kiki elégedett tartozik lenni. — Sokaknál a' becsület aranyért áruba bocsátott. — Nincs ember, ki magát minden hibától mentnek mondhatná. — Ok nélkül valamit tenni, okos emberhez illetlen. — Socrates méltatlan volt a' halálra. — Magyarország gazdag barmokkal és arannyal. — A' testnek ételre 's italra van szüksége. — Neked barátira van szükséged. — Sokaknak nem csak vezérre van szükségök, hanem segédre és sürgetőre. — Olykor olykor a' testnek és léleknek megújulásra van szüksége. — Szükség ezt mondani. — Nem szükség gazdagnak lenni, hogy boldogul élj. — A' tanítónak gyakran kell inteni tanítványit, hogy szorgalmasak legyenek. —

XXI.

Az időnek és helynek különféle kérdések szerinti meghatározása különféle ejtések által történik, melyek mellől valamely előljáró marad el.

1. Ezen kérdésre mikor? *ablatívussal felelünk*, p. o. *qua nocte Alexander natus est* 'sat.

2. Ezen kérdésre: mennyi idő alatt? *vagy abl. vagy accus. intra-val*. p. o. *Agamemnon vix decem annis* (intra decem annos) *Trojam cepit*.

3. Ezen kérdésre: mennyivel az előtt? v. ezután? *ablat. sal felelünk*; p. o. *Numa Pompilius permultis annis ante fuit, quam Pythagoras*.

Jegyz. *abhinc* néha accus.-sal is tétetik.

4. Ezen kérdésre: hány esztendő? mennyi idejü? *vagy genitívussal felelünk*; — *vagy natus-t teszünk accusat.-sal*: p. o. *obiit natus annos viginti*.

A' városok' neveit illető szabályokat lásd I-ső folyar. 46. §.

A' tartományoknak, országoknak, szigeteknek nevei, ezen kérdésre: hol? mindenkor előljáróval tétetnek: p. o. *in Hungaria, in Germania*. — A' szigetek' nevei m. a. a. néha genitivusba tétetnek, elmaradván ez: *in insula*. p. o. *Conon plurimum* (in insula) *Cypri vixit, Iphicrates in Thracia, Timotheus* (in insula) *Lesbi*.

21-dik gyakorlat.

A' melly évben sok eső van, abban kevés jó bort várhatni. — Sándor tizenhárom évig uralkodott. — Mindent elbeszélék, a' mi tiz év alatt történt. — A' germanusok 14 évig (alatt) hajlék alá nem mentek. — Saturnus csillaga szinte 30 év alatt végzi el pályáját; Jupiter ugyanazt 12 év alatt elvégzi. — Socrates, midőn kevés napokkal halála előtt a' tömlöczből kiszabadulhatott volna, nem akart. — Nagy Sándor' holt teste, kevés évekkel halála után Alexandriába vitétt. — Cato 85 éves korában halt meg. — Dionysius 25 éves korában foglalta el az uralkodást. — Pyrrhus tizenegy éves korában az országba visszahívatott.

43. §.

Comparativus-, 's valami a' superlativusról.

XXII.

A' *comparativus* két tárgyat hasonlít össze egymással; — 's ex kétképen történhetik.

1. ezen szócska' segítségével *quam* = mint, melly a' *comparativus*nak rendesen utána szokott állani. És ha az összehasonlított tárgyak, nevek, vagy névmások: azoknak ugyanazon ejtésben kell lenniök. p. o. *Europa minor est quam Asia*. — *Aër octingenties levior est, quam aqua*. — *Constat lucem celeriozem esse, quam sonum*. *Certum est oleum levius esse, quam aquam*.

Jegyz. 1. Ha *quam* után ugyanazon név következék, melly megelőzi: az elmarad. p. o. *Aquae superficies major est quam terrae continentis*, (t. i. superficies). *Socratis nomen clarius est, quam Diogenis*. *Manifestum est dei potentiam majorem esse, quam omnium hominum*.

2. néha a' *quam* előbb is tétetik a' *comparativus*nál. p. o. *Themistoclis nomen, quam Solonis, est illustrius*. — *Natura virum, quam mulierem, fecit audaciorzem*.

3. ezen összehasonlító igék után is: *malo* = inkább akar, jobb szeret, és *praestat* = jobb, helyesebb, *quam* következik: p. o. *malo bonus esse, quam dives*. — *Praestat tacere quam male loqui*.

2. *quam nélkül, olly móddal hogy azon név, névmás, vagy részesülő, mellyel egy másik összehasonlítottatik, ablativusba téte-
tik; — melly esetben magyarul az említett név, nál nél raggal pótoltatik: p. o. Stephanus major est Joanne, v. quam Joannes.
(István nagyobb Jánosnál, v. mint János). — Homo mortuus vi-
vo gravior est. — Constat Hiberniam minorem esse Anglia, v.
quam Angliam. — De ha mind a' két név 1-ső ejtegetésü, — mi-
vel ott az ablativusnak, és nominativusnak ugyanazon végzete
van, — világosság' kedveért nem kell ablativust tenni, hanem quam-
mal pótolni. p. o. Europa minor est quam Asia, (nem pedig: Eu-
ropa minor est Asiâ). De ha az összehasonlított szó accusat.-ban
van infin.-sal: akkor amazt ablat.-ba is tehetni: p. o. Certum est
Europam minorem esse Asiâ.*

22-dik gyakorlat.

A' római birodalom nagyobb volt, mint a' macedoniai. —
Semmi sincs jobb az elménél és okosságánál. — Légy Augustus-
nál boldogabb, és jobb Trajanusnál. — Azt mondják hogy ke-
vesen voltak gazdagabbak mint Kresus, és szegényebbek mint
Irus. — Athene, és Sparta hiresebbek voltak minden görög vá-
rosoknál. — Magyarország hajdan nagyobb volt, mint most. —
Te irántam több jótéteményeket mutattál, mint bátyáid iránt. —
Aristidesnek kedvesebb volt hazája, mint Kamillusnak. — Caesar
vitézebb volt, mint Kamillus. — Jobb szeretek tanulni, mint
játszani. — A' föld nagyobb a' holdnál. — Senki sem hozza két-
ségbe, hogy a' hold kisebb a' földnél.

XXIII.

A' *comparativus* mellett azon szók is, mellyek azt jelentik:
mennivel mulja felyül egyik dolog a' másikat, ablativusba tétel-
nek. p. o. Sol multo major est terrâ (v. quam terra). — Hiber-
nia est *dimidio* minor quam Britannia. — Pompejus *biennio* ma-
jor fuit, quam Cicero. — Turres in muris *Babylonicis denis pe-
dibus*, quam murus, altiores sunt.

23-dik gyakorlat.

A' mi szántóföldünk két holdnyival nagyobb, mint a' t'e-
tek. — István öt ujjnyival magosabb mint János. — A' mit a'
művekben a' kez cselekszik, azt sokkal mesterségesebben cse-
lekszi a' természet.

XXIV.

Nevezetes eset az, midőn két comparativusok hasonlítottak mintegy össze egymással, — midőn az egyik előtt: quo, quanto, — a' másik előtt: hoc, eo, tanto (mennyivel, — annyival) áll. p. o. Homines quo plura habent, eo ampliora cupiunt. Quanto superiores sumus, tanto nos geramus submissius. — Quo quisque est praestantior, hoc solet esse modestior.

Ezen esetben a' comparativusok helyett superlativusokat lehet tenni olly móddal, hogy az előbbi: quo, quanto: eo, hoc, tanto — szócskák, ut 's az ennek megfelelő ita-val váltatnak fel, — melly kitétel a' jó deák írónál igen szokott. (De magyarul ezek csak comparativusokkal fordítatnak:.) p. o. Ut quisque est praestantissimus, ita solet esse modestissimus. Ut quisque erit conjunctissimus, ita plurimum in eum benignitatis conferetur. — Ita quisque colendus est maxime, ut maxime his virtutibus erit ornatus, modestia, temperantia, justitia.

Jegyz. Ita az egyik superl. elől néha kimarad. p. o. ut quisque est altissimo animo, facillime ad res injustas impellitur.

Ezen superlativusos kitéttel némelly esetekben rövidebbé is lehet tenni, a' két mondatból egyet csinálván, olly móddal, hogy az elsőből az ut és est, — az utóbbiból az ita kimarad, — 's az elsőbeli quisque, a' maga superlativusával együtt azon ejtésbe tételik, mellyet az utóbbi mondatbeli ige kíván. Magyarul pedig most is csak comparativusokkal és kipótolva fordítatik. p. o. Optimum quidque rarissimum est, (ut quidque est optimum, ita rarissimum, — minél jobb valami, annál ritkább). Maximae cuique fortunae minime est credendum; (ut maxima quacque fortuna est, eo nomine ei credendam; — minél nagyobb valamelly szerencse, annak kevésbbé kell benne bizni). — Credulitas in optimi cujusque mentem facillime irrepit; (ut quisque est optimus, ita facillime credulitas in mentem ejus irrepit) — Optimi cujusque animus maxime ad immortalem gloriam nititur.

Jegyz. 1. Néha superl. mellett quisque a' nélkül is áll, hogy másik superl. következne után, — de ilyenkor is alatta értetik; — vagy pedig ilyenkor nem lehet a' superlativust igen-nel erősített positivussal fordítani, mint más esetekben. p. o. Epicurus doctissimus quisque contemnit. (Ut quisque est doctissimus, ita maxime Ep. cont.) — Nonne optimus et gravissimus quisque confitetur, se multa ignorare? (Nem vallja-e meg a' legjelesebb 's legnagyobb tekintetű ember is, hogy ő sokat nem tud?)

2. gyakran a' superlativushoz ezen szócskák: longe, multo, quam, rel tételnek, hogy azoknak jelentését még erősebbé tegyék. — p. o.

Saguntum civitas longe opulentissima. — Alcibiades erat omnium aetatis suae multo formosissimus. — Definitio rem, de qua agitur, ostendit quam brevissime. Aures musicorum in fidibus vel minima sentiunt.

3. néha a' superlat. mellé, erősítés végett ezek is tétetnek; *quam possum, quantus possum*, p. o. aves nidos suos; *quam possunt mollissime* substernunt, ut *quam facillime ova* servientur. — Jugurtha, *quam maximas potest*, copias armat, Marcellus milites, *quanto maximo possent impetu*, in hostem erumpere jubet.

24-dik gyakorlat.

A' levegő annál sűrűbb, minél közelebb van a' földhöz. — A' szivárvány' karélya annál kisebb, minél magosabban áll a' nap. — Annál rövidebb az idő, minél boldogabb; — Minél jobb ember valaki, annál kevesbbé itél rosszul mások felől. — Minél inkább szükölködiik valaki segedelmünk nélkül, annál inkább tartozunk rajta segíteni. — Minél inkább keresi valaki a' maga hasznát, annál kevesbbé lehet jó embernek tartani. — Minél mélyebbek a' folyók, annál kisebb zúgással folynak. — Minél bölcsőbb valaki, annál nyugottabb lélekkel teszi le az életet. — Az angolok leggazdagabbak minden europai nemzetek között. — Caesar a' milyen sebesen csak lehet, Galliába törekszik, és az egész tartományra, a' milyen nagy szamu katonaságot csak lehet, reá vet. — Köztem és te közted olly nagy különbség van, a' minő csak lehet.

XXV.

Mikor valamelly melléknévnek akár gyengébb, akár erősebb értelmet akarunk adni: comparativusba tesszük, mintegy alatta értvén valamelly ablativust, p. o. solito, szokottnál, justo kellestinél. p. o. senectus est naturâ loquacior, (egy kevéssé fecsegő). Themistocles liberâus vivebat, (igen szabadon). — Non vereor ne jactantior videar, quum de me aliorum judicium, non meum, profero.

25-dik gyakorlat.

Vespasianus az uralkodásban mérsékelve viselte magát, de egy kevéssé pénzre vágyó volt. — Datames' viselt dolgai jó formán homályosok. — Ha valamelly könyvben homályos forma dolgokat olvasol, gondolkozz rajta, mig tisztán fel nem veszed. — Nem szép, ha az ifju ember felette szabadon viseli magát.

XXVI.

Az összehasonlításnak többféle esetei mint magyarul úgy deákul is, néha comparativusokkal, — néha ezen határozókkal: inkább — mint; — szintűgy — mint, — nem kevésbé, — mint; — magis — quam; — non minus — quam, — non magis — quam tételnek ki. p. o. Alexander hostes prudentius, quam avidus persecutus est. — Romani bella quaedam fortius quam felicius gesserunt. — Patria non minus cara esse debet, quam liberi. — Frater meus non magis sibi, quam reipublicae se convaluisset existimat.

Jegyz. Megemlíthetni itt azon elhagyásos (elliptica) kitélt is, melly szerint comparativus mellett *quam pro* áll, — midőn *pro* ezt teszi: valamihez képest, — re nézve, — 's elmarad ilyen forma: várni lehetne, — kellene, illene 'sat, p. o. Alexander conscedit in regia sella, multo excelsiore, quam pro habitu corporis. — Martius erat majoris animi, quam pro fortuna, in qua natus est.

26-dik gyakorlat.

Gyakran nem kevésbé szónokhoz illő hallgatni, mint beszélni. — Adós nincs hitelező nélkül, szintűgy mint feleség férj nélkül, — atya gyermek nélkül. — Roszból jó szintűgy nem származik, mint fige a' csipkebokorról. — Epaminondas szintűgy kívánta a' pénzt mint a' dicsőséget. — Fabius háborúban szintolly jeles volt, mint békeségben.

44. §.

Névmások.

XXVII.

A' személyes névmások' genitivusait mei, tui, sui, nostri, vestri, nem kell összezavarni a' birtokos névmásokkal, meus, tuus, suus, noster, vester. A' birtokosokkal ezen kérdésre felelünk: kié valami? — a' személyesek' genitivusaival pedig erre: kinn? — kiben? — kiiránt? — kirenézve, — ki felől — van valami? p. o. Amor meus tui est major, quam tuus mei. — Parte meliore mei vivam. — Nostri melior pars animus est. — Nicias te amat, et vehementer tua sui memoria delectatur. Iphicrates ea erat forma, ut ipso aspectu cuius inspiceret admirationem sui.

A' nostri, vestri-t is, a' nostrum, vestrum-tól meg kell különböztetni. Az előbbiektől úgy élünk mint mondánk; — az utóbbiakkal pedig csak ezen értelemben élünk: között, közül, ból,

ből, — *némelly többes genitívust kívánó szók után.* (l. 1-ső foly. 38. §.) — p. o. Pars nostri est sangvis. — Num deus omnia nostri causa fecit? — Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit juvenis. — Patria communis est omnium nostrum parens. — Minus habeo virium, quam vestrum utervis.

27-dik gyakorlat.

Mindig kedves előttem felőlem való megemlékezésed. — Lysander a' lacedemoniaknál nagy hirt hagyott maga felől. — Nem tudom lesz e gondja ránk az utódoknak. — Az erény maga magára nézve jutalom. — Az én jutalmam a' jó tett' öntudata. — A' te irántad való szeretetnél fogva előbb megszünök gyűlölni öcsédet, mint az ő gyűlölése jó indulatomból valamit levonna. — Grachus a' római népnél nagy ohajtást hagyott maga után. — Mivel az élet rövid, emlékezetünket (t. i. a' felőlünki emlékezést) tegyük minél hosszabbá. — Ez már a' mi emlékezetünkre történt. — Ne méltatlankodjunk, ha valaki közülünk meghal. — Kinek ne lehetne közülünk, gyönyörűség' kedvéért. a' mezei munkákat meglátogatni. — A' ki közületek legszorgalmatosabb, az fog nyerni jutalmat.

XXVIII.

A' *visszáló névmásokkal* (pronomina reciproca): sui, sibi, se, és suus, a, um, *helyesen élni, és azokat a' mutatóktól* (demonstrativa) ejus, ei, eum, eo, eorum, *jól megkülönböztetni, fellelte szükséges.* Egyszerű szabály erre nézve ez: *a' visszálók mindig a' mondatban kitett és így vagy nominativusban, vagy accusativusban infinitivussal álló alapszóra, (subjectum) vitetnek; — a' mutatók pedig más valamire.* p. o. Omne animal se ipsum diligit! — Justitia propter sese colenda. — Non dubito dicere, omnem naturam esse conservatricem sui. — Quid est stultius, quam eo sibi placere, quod homo ipse nonfecit. — Multi nihil rectum ducunt, nisi quod placuit sibi. — Nobiles digni debent esse majoribus suis. — Semper talem exitum vitae suae prospexerat Hannibal. — Homerum Colophonii civem esse dicunt suum. — Cyrus Sybarem Persis praeposuit, sororemque suam ei in matrimonium dedit. — Frater meus Stephanum ad se vocavit, — librumque suum ei commodavit. Pater arcessit villicum, et filium suum (nempe patris); Pater arcessit villicum, et filium ejus (nempe villici).

Jegyz. 1. A visszáló névmást gyakran *ipse* ejtéseivel vagy felcserélni, vagy erősebb meghatározás végett *kipótolni* szokták; p. o. *Ea molestis-*

sime ferro solent homines, quae ipsorum culpa contracta sunt. — Magonem alii naufragio, alii a servis ipsius interfectum esse dicunt. — Frater meus sibi ipsi damnum intulit; — sua ipsius bona dilapidavit. — Seipsum quisque diligit.

2. *suus, a, um*, gyakran épen *proprius* helyett tétetik. p. o. trahit sua quemque voluptas.

3. gyakran *suus, a, um*, főnév gyanánt vétetik, alatta értetvén valami főnév; p. o. reperi eum inter suos, v. cum suis (t. i. *domesticis*, v. *familiaribus*).

28-dik gyakorlat.

A' haládatos ember tiszteli jóltévőit. — A' rómaiak Rómából kiűzték Tarquiniust, feleségével és gyermekeivel együtt. — A' nép az ő igazgatását a' senatusnak általadta. — Kiki magának inkább javát akarja mint másnak. — Nincs olly öreg, ki ne reménylje hogy ő még egy esztendeig élni fog. — Eurytheus Herculesnek azt parancsolta, hogy az Amazonok királynéja' fegyvereit neki vigye el. — Livia, Augustus császár' felesége, fiának Tiberiusnak igyekezett megszerezni a' birodalmat, a' miben boldogult, jöllehet Augustus az ő (annak) fiát nem szeretete. — Midőn Alcibiades megöletett, Timandra barátnéja, az ő (annak) testét a' maga-palástjával fedezte be. — Jugurtha követeket küldött a' consulhoz, a' kik neki és gyermekeinek kegyelmet kérjenek. — Kik saját javaikat megőrizni nem tudják, azokra a' máséit bizni nem lehet. — Kiki saját sorsát hordozza. — Az öcsém minden hozzá-tartozóival együtt jó egészségben van.

XXIX.

Ezen névmások: is, és idem, ezen kötszókkal: et, que, (et is, isque, idemque), gyakran e' helyett állanak: et quidem, — és a' főnévvel ugyanazon ejtésben tétetnek. p. o. Rem unam explicabo, eamque (et quidem) maximam. — Vincula et ea sempiterna ad singularem poenam inventa sunt. — Hoc multi, et ù docti fecerunt. — Explicavit res obscuras, eademque non necessarias.

Hasonlóul tétetik: nec is, et quidem non helyett. p. o. Erant in Torquato plurimae literae, nec eae (et quidem non) vulgares.

Ha pedig az: et quidem, vagy et quidem non, valami igére, vagy egész mondatra vétetik: úgy köznemben áll id, idque, nec id. p. o. Crassum cognovi optimis studiis deditum, idque (etqui-

dem) a puero. — Patriam amare debemus, *nec id* (et quidem non) sine causa.

Je gyz. *idem* néha, *item* (hasonlóul), *et*, *etiam*, *atque* helyett is tétetik; p. o. nil prodest, quod non laedere possit *idem*. — Restat coeli complexus, qui *idem* (etiam v. item) aether vocatur.

29-dik gyakorlat.

Az öregségben helyeslem a' szigorúságot, de a' mérsékletet. — Nem siratom az életet, a' mit sokan, még pedig jeles emberek cselekedtek. — Epicurus egy szobában, még pedig kicsinyben, sok jó barátokat elfogadott. — Voltak néhány római ifjak, még pedig nem alacsony származásuak. — Fiam, te ki már esztendő óta halgatód Cratippust, még pedig Atheneben, már a' bölcselkedés' szabályait ismerni tartozol. — Te ki már 5 év óta a' tudományok után látsz, még pedig nem hanyagul, már sokat tudhatsz. — A' mi tisztességes, az nem mindenkor hasznos is. — A' mit fájlalunk, azt nem mindenkor panaszolhatjuk is másoknak. — Szükség hogy a' ki vitéz, az nagy lelkű is legyen. — Reményli az ifju, hogy ő sokáig fog élni, — a' mit (ugyanazt) az öreg már nem reménylhet. — A' hangászok hajdan egyszersmind költők is voltak. — A' mit a' sokaság becsül, azt (ugyanazt) a' tudós nem mindig becsüli. —

XXX.

Ezen névmásokról: aliquis, quidam, quisquam, ullus, quilibet, quisque, quicumque, quisquis, equis, quis, ezeket jegyezzük meg:

1. Aliquis-ből (*valamint: aliquo, és aliquando határozók-ból is*) az *ali* szótag gyakran elmarad, főként: *si, nisi, ne, num, quo, quanto után; p. o. Si quid est in me ingenii 'sat. — Tanta est opera, ne qua dissidia fiant.*

2. Aliquis gyakran kimarad a' mondatból, ha utána qui — következik: p. o. non facile est invenire, (*aliquem*) qui quod sciat ipse, non tradat alteri. — Nihil est difficilius, quam reperire (*aliquid*) quod ex omni parte perfectum sit.

3. Aliquis és quidam-mal állítva; — quisquam, és ullus-sal tagadva vagy kérkedve élünk. És ullus csak főnév mellett állhat, — quisquam a' nélkül is. Graecia parvum aliquem, vagy quendam locum Europae tenet. — An quisquam potest, sine perturbatione mentis irasci? — Nihil est turpius physico, quam sine causa quidquam dicere. — Ferretne ulla civitas latronem?

4. Quisque, és quilibet általában ext teszi: kiki, minden, —mindenki; quisquis, és quicunque pedig csak összeköttetésben használtatik, és ext teszi: a' ki csak, valaki csak: p. o. suos quisque debet tueri. — Quod cuique obtigit, id quisque teneat. — Quodlibet pro patria periculum obire, et quemlibet laborem suscipere debemus. — Quaecunque opinio veritati repugnat: falsa est. — Quidquid ad summum pervenit, ad exitum properat.

5. Equis? = numquis? — Quis, kettőnél több —, uter kettő közül egyik tárgyról kérdezik. p. o. Equis me hodie vivit fortunatior. Quaeritur, ex duobus uter dignior, ex pluribus quis dignissimus?

30-dik gyakorlat.

Természet' törvénye, hogy ábrázatunkat a' hallgatók felé fordítsuk, ha azokat valamire tanítani akarjuk. — Ovakodjunk hogy bennünk valami czégeres bűn ne találtassék. — Elhatározta a' senatus, hogy a' consulnak gondja legyen rá, hogy a' közársaságot valami veszély ne érje. — Augustus, ha valahova tengeren el lehetett menni, hajón legörömbestebb ment. — A' jó ember fájlalni szokta ha valaha szerencsétlen embert lát. — Talán valahova vacsorára vagy híva? — Alig lehet valakit találni, ki a' dicsőséget nem kíváná. — A' jó emberek' magokviseletét úgy kell néznünk, mint valamely követésre elibünk tett példát. — Némelly emberekhez valamely természetes vonzódásunk van. — A' méltatlan bántást tudná e valaki békével tűrni. — A' nap' fénye élénkebb mint akármely tűz. — Gondolod e hogy volna valamely állat, melly vérrel bírna, szív nélkül? — Adósságát kiki meg tartozik fizetni. — Kinek kinek vannak saját gyengeségei — Akármí sors érjen: hív akarok maradni. — A' mit csak nyerünk: közös lesz. — Kit hallottatok jelesebbet Caesárnál? — Micsoda föld miveltebb Itáliánál? — Kettőtök közül mellyik tudja jobban leczkékjét? — Ki legjobb tanuló mindnyájotok között?

XXXI.

A' birtokos névmásokról ezeket tartsuk meg:

1. A' latin birtokos névmás gyakran elmarad, ott is hol magyarául birtokos rag tételik. p. o. Omne tempus (meum) studiis impendo. — Senatui placebat, mihi domum restitui.

2. Gyakran a' birtokos névmás, és a' birt dolgot jelentő főnév közé, — vagy néha ennek utána, valami genitivus is jön, — mivel a' birtokos névmás különben is genitivus helyett van. p. o. Meum solius peccatum corrigi non potest. Camillus bellum suo unius auspicio gessit. — Ego vestram omnium salutem curo.

31-dik gyakorlat.

Semmi idődet hanyagul el ne vesztegeds. — A' köztársaság az én magam munkám által tartatott meg. — Kénytelen vagyok mindnyájatok' jóllétéről gondoskodni. — Ezután nekem távollévőnek csak leveletem fogjátok olvasni.

XXXII.

A' kérdő névmásról, quis? — sőt általában mindennemű kérdő szókról (nevek' határozók), mint: qualis? quantus? quotus? ubi? quando? cur? qua? quorsum? quam? 'sat., ezeket tartasuk meg:

1) ha ezekkel valósággal és egyenesen kérdünk: (melly esetben más mondás nem előzi meg őket) úgy jelentő mód jön utánok. p. o. Quis non paupertatem extimescit? Quae amicitia potest esse inter ingratos? Quid interest inter perjurum et mendacem? Quomodo praedici possunt, quae temere fiunt? Quare vitia sua nemo confitetur. Cur me excrucio! Cur me macero?

2. sőt ha nem kérdünk is: de ha a' mondatnak két része van, 's a' kérdő szó egyikben, az azt illető felelő pedig a' másikban ki van téve (midőn a' kérdő szó eleibe meghatározó ige-szócska: a' tétethetik, p. o. a' mikor, a' hol'sat.) ekkor is jelentő mód tétetik. p. o. Ubi ego sum, ibi et meus minister erit. Quoties te video, toties risus mihi suboritur. Tot aureos dabo, quot necesse babebis.

3. de ha sem nem kérdünk velök egyenesen: sem a' mondat két részében az illető kérdő és felelő szók ki nem tétetnek; hanem a' kérdő szókat más mondás, vagy ige előzi meg 's hogy-ot lehetne tenni eleibeik: ekkor mindig foglalomódot kívánnak. p. o. Cogito, quid faciam. — Quid quaeque nox aut dies ferat, incertum est. Saepe ne utile quidem esset scire, quid futurum sit. — Qualis sit animus, ipse animus nescit. — Multae gentes nondum sciunt cur lana deficiat, quare obumbretur. — Quaeritur, quare hyeme ningat, non grandinet. — Incertum est quo te loco mors exspectet. — Omnes tendunt ad gaudium, — sed unde stabile, magnumque consequantur, ignorant. — Ciconiae quonam e loco veniant, aut quo se conferant, incompertum adhuc est.

Jegyz. *num? utrum? an? ne?* — ezekkel akkor élünk, mikor egynél többről van kérdés, — olly móddal, hogy az első eleibe *num*, vagy *utrum*, a' másik eleibe *an*, — vagy pedig az első eleibe *ne*, a' másik eleibe *an*; vagy az első eleibe semmi, — a második eleibe *an*, vagy *ne*, vagy néha *anne* tétetik; p. o. Si sitis, nihil interest *utrum* aqua sit, *an* vinum. — Quaeritur unusne mundus sit *an* plures. — Stellarum numerus par *an* impar sit nescitur. — Hominibus prödesse natura jubet: servi, liberine sint, quid refert? — Interrogatur, tria, pauca sint, *anne* multa.

32-dik gyakorlat.

Ki cselekedte ezt? Mondd meg nékem, ki cselekedte ezt? — Miért nem vitted véghez ezt a' munkát? Nem tudom, miért nem vitted véghez ezt a' munkát? Miért nem jöttél tegnap iskolába? Nem tudnád okát adni, miért nem jöttél tegnap iskolába? — Mi olyan szép, mint a' jó lelkiismeret? Hogy felejtetted el olly rövid időn szüleidnek és tanítóidnak intését? Ki nem tudja, melly jeles szónok volt Cícero? — A' mennyit tehetek, annyit teszek. — Nem tudom mondottad e ezt? — Nem tudom szólott e, vagy hallgatott? — Mielőtt tennél valamit, gondold meg, valljon az a' dolog jó e, vagy rossz, — hasznos e vagy káros? — Mondd meg nekem, valljon tegnap otthon voltál e, — valljon csináltál e valamit, vagy nem? — A' rossz tanulóra nézve semmit sem tesz, dicsértetik e, vagy gyaláztatik. — Sokat tesz, valljon jó, vagy rossz, tudós vagy tudatlan emberekkel társalkodunk e? — Él e, vagy megholt? — Valljon az ellenséget, vagy magatokat, vagy a' szerencsét nem ismeritek e? — Rómába menjek e, vagy itt maradjak, vagy Arpinumba szaladjak? — Nem tudom örvendjek e, vagy féljek? — Vannak e könyveid? olvasol e?

XXXIII.

A' qui, quae, quod visszahozó (relativum) névmásról, melly mindig valamelly megkettőző szóra vitetik, és azzal nemben és számban (nem pedig ejtésben is), egyezni tartozik, (a' felyebb 36. §. mondattokon kívül) ezeket tartsuk meg:

1. *Ha a' qui, quae, quod egyszerüen csak ezt teszi; a' ki, a' melly; és semmi más jelentés benne nem lappang, — vagy mást helyette nem tehetni: akkor jelentő mód jön utána.* p. o. Deus est, qui omnem hunc mundum regit. — Ea est jucundissima amicitia; quam similitudo morum conjugavit. — Omne id, quo gaudemus, voluptas est. — Arbores serit agricola, quarum fructus nunquam aspiciet.

2. *Ha pedig a' qui, quae, quod nem egyszerüen a' ki, a' mellyet tesz; hanem pótolni lehet valamivel, — vagy más valami helyett van, rövidség' kedveért, — más jelentés lappang benne, 's más lehet helyette tenni: akkor foglaló mód jön utána, — mivel az a' más valami, mellyet helyette tehetünk, 's mellynek jelentésével ő most bír, vagy az a' mivel kipótolandó rendesen foglaló módot kíván. 'S itt több esetek vannak:*

a) *leggyakoribb eset az, midőn valamelly hasonlítási értelem lappang benne, — vagy hasonlító szó van előtte 's hogy-al felcserélhető. Innen*

sum reperio, invenio, habeo után, mivel qui, quae, quod-nak ez az értelme van; olyan a' ki, olyan hogy, foglaló módot kíván. p. o. Sunt qui dicant (vannak olyanok, a' kik azt mondják). — Non dubito fore plerosque, qui hoc genus scripturae leve judicent. — Quae latebra est, in quam non intret metus mortis. — Nullum est animal praeter hominem, quod habeat notitiam dei. — Inveni sunt multi, qui vitam pro patria deponere parati essent. — Multa habeo, quae observem.

Jegyz. Néha a' hasonlítási értelemmel bíró quod e' helyett van: propter quod, p. o. non est quod invidias istis, quos magnos felicesque populus vocat, (azaz non est propter quod, nincs miért). — Néha ezen quod helyett cur is tétetik: p. o. quid est cur virtus ipsa non faciat beatos. Néha non est helyett, non habeo, nihil habeo is tétetik; p. o. nihil habeo quod te accusem.

Gyakran a' hasonlító szók után, p. o. tam, tantus, talis, ejusmodi, és a' comparativusok után, az egyszerü hogy, de a' melly megelőző főnévre vitetvén, ilyenformán pótolható: hogy én, hogy te, hogy ő, hogy mi 'sat. — (sőt az én, te, ő, akár melly ejtésbe, és előljárókkal is összetétethető), qui, quae, quod-dal, 's annak illető ejtésével tétetik ki. — És mivel ezen esetben a' hasonlító ut foglaló módot kíván; tehát a' qui, quae, quod után is az jön; p. o. ki olyan esztelen, hogy (hogy ő) tagadná az Isten' lételet. Quis tam mente captus est, qui (ut ut is) neget deum existere. — Nullum est officium tam sanctum, quod (ut id) avaritia violare reformidet. — Nulla est gens tam fera, cujus (ut ejus) mentem non imbuerit dei opinio. — Nulla acies ingenii humani tanta est, quae (ut ea) in coelum penetrare valeat. — Nihil tanti est, quo (ut eo) vendamus libertatem. — Quod est tam desperatum collegium, in quo (ut in eo) nemo sana mente sit. — Talem te esse oportet, qui (ut tu) te ab impiorum societate sejungas. — Futura sunt ejusmodi, quorum (ut eorum) exitus provideri nequeat. — Innocentia est talis affectio animi, quae (ut ea) noceat nemini. — Major sum, quam cui (ut mihi)

possit fortuna nocere. *Majus gaudium fuit, quam quod* (ut id) homines caperent.

Talis helyett gyakran *is* tétetik. p. o. *Non is* (talis) *sum, qui* (et ego) *timeam*. — *Ea* (tali) *liberalitate utemur, quae* (ut ea) *prosit amicis, noceat nemini*. — Néha pedig a' *talis*, vagy *is* elmaradván: csak a' *qui, quae, quod* tétetik foglaló móddal. p. o. *non est lugenda mors* (talis), *quam* (ut eam) *immortalitas sequatur*. — *O miserum senem, qui mortem contemnendam esse non viderit*.

b) *Szinte gyakori eset az, midőn qui, quae, quod-ban, czélzási érzelem lappang*, — 's azért hogy, olly czéllal hogy — *al* (mindig névmást értvén mellé) *felcserélhető*; — 's azért foglaló módot kíván. p. o. *Pyrrhus ad Romanos legatum misit, qui* (eo sine ut is) *pacem aequis conditionibus peteret*. — Verba reperta sunt, non quae indicarent voluntatem. — *Philippus Aristotem Alexandro filio suo doctorem accivit, a quo* (ideo ut ab eo) *ille et agendi acciperet praecepta, et loquendi*.

c) *Gyakran lappang a' qui, quae, quod-ban, okadó érzelem is*, — 's mivel, minthogy, holott-*al* (névmást értvén mellé), *felcserélhető*, 's ezen értelemben *is* foglaló módot kíván. p. o. *Tarquinius quid imprudentius, qui* (cum ille) *bellum gereret cum iis, qui ejus non tulerant superbiam*. — *Quid me ostentem, qui* (cum ego) *nullam partem meritorum tuorum assecutus sim*. — *Quid ego te invitem, a quo* (cum a te) *jam scim praemissos, qui tibi praestolarentur armati*. — *Vehementer Sullam probo, qui* (cum ille, v. quod ille) *tribunis plebis potestatem ademerit*. — *Magna est Pelopis culpa, qui* (quod ille) *non erudierit filium*. — *Servum te esse oportet, qui* (quod tu) *irrideas*. — *Me miserum qui* (quod ego) *non adfuerim*.

d) *Néha a' qui, quae, quod-ban jöllehet, ámbár értelem is lappang*, 's azért kíván foglaló módot. p. o. *Sapiens posteritatem ipsam, cujus* (quamquam ejus) *sensum habiturus non sit, ad se pertinere putat*.

e) *Néha pedig a' qui, quae, quod, csak egyszerűen e' helyett van*: ut *is, ut ea, ut id, ut ejus, 'sat*.; — *nevezetesen a'*: *dignus, indignus, idoneus* — *szók után*: p. o. *dignum te puto, qui* (ut tu) *lauderis*. *Forsitan non indigni sumus, qui aliquid nobis irrogemus*. — *Voluptas non est digna, ad quam sapiens respiciat*. *Non sum indignus, cui copiam scientiae tuae facias*.

f) *Az ablativus quo, e' helyett áll*: ut *eo* (hogy az által, — hogy annál, — (comparativus mellett). p. o. *Ager saepius renovatur, quo meliores fructus ferat*. — *Non eo dico, quo mihi veniat in dubium tua fides et constantia*.

33-dik gyakorlat.

Nem keressük azon dolgok' okait, melyeket mindenkor látunk. — Voltak olly balgatagok, kik azt mondták hogy nincs Isten. — Ki volna olly szemtelen, ki másokat méltatlanul merne vádolni. — A' világ' igazgatásában semmi sincs, a' mit kárhoz-tatni lehetne. — Nincs miért kívánjuk a' nagy gazdagságot. — Találtattak ollyan emberek, kik barlangokban laktak, és mak-kokkal éltek. — Voltak ollyan emberek, kik nem hitték, a' mit a' rómaiak' legrégibb historiaja előad. — Találhatsz sokakat oly-lyakat, kik a' bünt az erénynek eleibe teszik. — Nehéz ollyat találni, a' mi általában tökéletes. — Ki az ki nem tudná, hogy az erény igen szép? — Semmi sincs olly erős, hogy veszedelme ne lehetne az erőtlentől is. — A' természet' szépségei ollyanok, hogy azokban mindenkor gyönyörködünk. — Az erény ollyan, hogy azt azok is nagyra becsülik, kik azt nem gyakorolják. — A' bűn ollyan, hogy annak még nevéből is irtózik a' jó ember. — Hajókat küldött, hogy azok által a' sereg elszállíttassék. — Pénzt kértem az atyámtól, hogy azon könyvet vegyek. — Cselé-deket tartunk, hogy azoknak segítségével munkáinkat végezzük. Miért vetted ezt a' papirost, holott erre nem irhatsz. — Nagyon hibásnak tartalak téged, azért hogy az öregeket nem tiszteled. — A' rómaiak' és görögök' historiaja méltó hogy általunk gon-dosan vizsgáltsassék. — A' földmives fákat ültet, jöllehet azok-nak gyümölcsét nem fogja látni. — Caesar, Pompejust és Cras-sust alkalmasoknak tartotta, hogy általok czélját érje. — Pénzt gyűjtünk, hogy annál könnyebben élhessünk.

45. §.

A' magyar „hogy“ és „hogyne“ miként tétetik ki deákul?

A' magyar: „hogy“ kitétetik deákul vagy: ut-tal, (és néha, mint látánk, a' helyett álló qui, quae, quod-dal), vagy quod-dal, vagy infinitivussal. A' hogyne pedig: ne, quin, quominus-sal. De ezek körül mellyiknek, mikor, van helye, erre nézve ezeket tartsuk meg:

XXXIV.

A' hogyról,

1. Ha a' magyarban a' „hogy“ után foglaló mód van; vagy pedig hasonlítást jelentő szó előzi meg; akkor „ut“-tal tétetik

ki, melly ezen esetben foglaló módot kíván. Ide tartozó esetek ezek:

a) Midőn a' *hogy* valamelly *csélt* jelent: p. o. *inventa sunt specula, ut (a' végre hogy) homo ipse se cognosceret.* — *Mortem, ut (azért, olly végre hogy) nunquam timeas, semper cogita.*

b) Az *igyekezetet, gondoskodást véghezvitelt* jelentő szók után a' *hogy, ut*-tal tétetik. p. o. *Si omnia fecit, ut sanaret, pergit medicus partes suas.* — *Sol efficit, ut omnia floreat.* — *Cura, ut valeas.* — *Eniti et contendere debes, ut vincas reliquos.* — *Il age, ut te conserves.* *Hoc meditere, ut aequo animo vitam relinquere possis.*

c) Valamint a' *kérést, intést, parancsolást, indítást, reábirást* jelentők után is. p. o. *Moneo te, ut discas.* — *Cum praecipitur, ut nobismet ipsis imperemus: hoc praecipitor: ut ratio coerceat temeritatem.* — *Hortor te ut orationes Ciceronis legas.* — *Natura impellit, ut homo necessaria sibi comparet.* — *Nostra ipsorum utilitate movemur, ut boni viri simus.* *Rogari non debeo ut faciam.*

Jegyz. Innen, ha *dico, scribo, respondeo* 'sat. parancsolást, — akaratnyilatkozást jelentenek: az utánok levő *hogy, ut*-tal tétetik, — p. o. *dico tibi, ut librum hunc describas.* — *Caesar ad Lamiam scripsit, ut ad ludos omnia pararet.* (De ha ezek csak egyszerü elbeszélését jelentenek annak, a' mi történt: ugy. acc. inf.-sal jön utánok. — l. alább).

d) A' hasonlítást jelentő szók *ita, tam, tantus, tantopero, adeo, talis, ejusmodi, is, (talis helyett)* 'sat. után és a' *hogy ut*-tal tétetik. (És, mint felyebb látánk, ha a' *hogy*-ban névmás is lappang; *hogy én, hogy te, hogy ő* 'sat., akkor: *qui, quae, quod*-dal). p. o. *Ita vive, ut quietus vitam deponere possis.* — *Quis est tam demens, ut sponte moereat?* — *Constantinus urbem nominis sui ad tantum fastigium evehere molitus est, ut Romae aemulam faceret.* — *Res rusticae ejusmodi sunt, ut eas venti, tempestatesque moderentur.*

Jegyz. E' helyen megemlíthetni azon sajátágos deák kitélt: *tantum abest ut..... ut potius*, annyira távol van, hogy ez vagy az történéjék, hogy inkább 'sat. Ezekkel akkor élünk mikor ilyen formát akarunk mondani: *nem csak ez nem történik, hanem inkább ellenkező.* p. o. *tantum abest ut te amem, ut potius contemnam.* — *tantum abfuit ut te amarem, ut potius contemnerem.*

e) Ezen szók után: *fit, accidit, contingit, evenit,* — *ut* tétetik foglaló móddal; bár magyarul, ha szórul szóra általtétetik, jelentő mód áll. p. o. *Fit nescio quomodo, ut magis in aliis, quam in nobis cernamus, si quid delinquitur.* — *Fieri potest, ut*

fallar. — Soli hoc contigit sapienti, ut nihil faciat invitus. — Persaepe evenit, ut utilitas cum honestate certet. —

Jegyz. Vannak némelly szók, mellyek után a' *hogy*-ot (ámbár magyarul foglaló mód van utána még is) akár *ut*-tal, akár *infinitivussal* ki-
tehetjük. Illyenek

1. némelly *akarást*, *kívánást*, *megengedést* jelentők. p. o. Hadrianus voluit ut finis imperii sui esset Euphrates, vagy: Hadrianus finem imperii sui voluit esse Euphratem. — Opto tales mihi semper esse discipulos, v. Opto ut tales sint 'sát — Augustus se dominum appellari non est passus; v. ut dominus apelletur.

2. az illyen jelentésű szók után: *szükség*, *kell*, *méltó*, *illó*, *hasznos*, *igazságos*. p. o. Aequum est omnibus, vestrum auxilium petere. v. ut vestrum aux. petunt. — Non est rectum minori parere majorem v. ut minor pareat majori. — Opus est te animo valere, — v. ut animo valeas. — Omne quod gignitur, ex aliqua causa gigni necesse est — v., ut ex aliqua causa gignatur. — Gyakran pedig *necesse est* mellett csak foglaló mód van, *ut* nélkül így: *omne quod gignitur, ex aliqua causa gignatur; necesse est.* — Mundum a deo regi necesse est; — v. Mundus a deo regatur necesse est.

3. némelly parancsolást és tiltást jelentő szók után, mint: *jubere*, *imperare*, *postulare*. p. o. Lycurgus convivari omnes publice jussit. — v. jussit ut omnes publice convivarentur. — Alexander sepulchrum Cyri jussit aperiri, v. ut aperiat. — Senatus imperavit decemviris libros Sybillinos inspicere, v. ut inspicerent. — Postulatur ab omnibus, se a malis abstinere, v. ut se abstineant. — In urbe sepeliri lex vetat. v. lex vetat (*ut non*) ne quis in urbe sepeliatur.

34-dik gyakorlat.

Azért tanuljuk a' tudományokat, hogy másoknál miveltebbek 's szelidebbek legyünk. — Mindig munkálkodjunk, hogy mindig legyen miből élnünk. — A' természet ösztönöz, hogy a' kellemezt kívánjuk, a' kellemeilent kerüljük. — A' Duna' kiáradása azt cselekedte, hogy Pesten sok házak leomlottak. — Szorgalmatosság által rá fogsz menni, hogy mindenek előtt becsületed lesz. — Gondod legyen rá, hogy mindenek jól történjenek. — Socrates intette fiát, hogy atyját szeresse. — Mi azért mondjuk ezt, hogy tanuljatok. — Kérlek hogy cselekedd ezt. — Ez a' tanítvány olly szorgalmas, hogy dícseretet érdemel. — A' római birodalom olly nagy volt, hogy nagyságával minden más birodalmakat feljülmúlt. — Decius annyira szerette hazáját, hogy magát önként halálra ajánlá. — Gyakran megesik hogy tudjuk mi a' jó, még is a' rosszat tesszük. — Ohajtanám, hogy mindenkor jókkal társalkodnál. — Méltó, hogy a' ki most szolgál, az valaha ur legyen. — Szükség, hogy a' ki uralkodni akar, előbb szolgáljon. — A' tanító azt parancsolja, hogy leczkéinkre mindnyájan jól elkészítsük magunkat.

XXXV.

2. *Ha a' magyarban a' „hogy“ után jelentő mód van: akkor az vagy quod-dal, — vagy infinitivussal tétetik ki. Jelesen: „quod“-dal tétetik akkor ha a' hogy: okadó, és mert, mivel, minthogy-gyal felcserélhető; — vagy: leíró, előadó, meghatározó, — 's ezen kérdés előzheti meg: mi? mit? — azonban, érzést — nyilatkozást jelentő ige nincs előtte; — És ezen esetben a' quod után többnyire indicativus jön, — ha csak valamelly körülmény, (kivált mikor okadó) conjunctivust nem kíván; p. o. Magna est benignitas naturae, quod tam multa, tam varia, tamque jucunda gignit. — Magnum beneficium est naturae, quod necesse est mori. — Inter hominem et belluam hoc maxime interest, quod haec ad id solum quod praesens est, se accomodat; homo autem causas rerum videt, earumque progressus. — Ingratus in eo peccat, quod beneficium acceptum non refert. — Plato voluptatem, escam malorum appellat, quod ea videlicet homines capiuntur. — Accusat Timocratem, fratrem suum Metrodorus, quod dubitet, omnia, quae ad beatam vitam pertinent, ventre metiri.*

35-dik gyakorlat.

Az az embernek legnagyobb ékessége, hogy okossága van. — Sok emberek abban hibáznak, hogy okosságukat nem használják. — Nagy jótéteményük a' szüléknek és tanítóknak, hogy minket jókor munkához szoktatnak. — Az igaz philosophia abban áll, hogy az igazat vizsgáljuk, a' jót tesszük, a' szépet szeretjük. — Sok akadályait látjuk az erénynek abban, részint hogy mások' példája szerint élünk, részint hogy vágyainkon nem uralkodunk. — Caesar megszerezte magának azon dicsőséget, hogy nem kevésbé zabolázta haragját, mint meggyőzte ellenségét. — A' consulok a' tribunusoknak szemükre vetették, hogy a' népet a' patriciusok ellen felingerelték.

XXXVI.

3. *A' magyarul jelentő mód által kísért „hogy“, infinitivussal, 's accusativussal tétetik, az előadott eseten kívül mindenkor. Ez pedig úgy esik, hogy az ige a' határtalan módnak azon idejébe tétetik, mellyben van a' határozott mód; — a' nominativusban lévő név pedig tétetik accusativusba. — Tehát*

a) Infinit. accus.-sal tétetik az ollyan igék után, mellyek érzést, gondolkozást, hívést, tudást, ítélest, reménylést 'sat. jelentenek. p. o. *Sentimus calere ignem, nivem esse albam, dul-*

ce mel. — Audivi patrem tuum huc venisse. — Cogita ex amico posse fieri inimicum. — Futurarum rerum scientiam non esse nobis utilem arbitror. — Mundum a deo esse creatum, facile intelligitur. — Speramus ex scientiis nos maximos fructus esse capturos.

Jegyz. 1. A' reménylést, gyanítást 'sat, jelentő szók után vagy egyszerűen tétetik az ige' infinitivusa; — vagy pedig *fore* (a' sum infinitiva) ut-tal 's conjunctivussal. — p. o. *Spero patrem adventurum esse*, vagy: *spero fore, ut pater adveniat. — Valde suspicor fore ut infringatur hominum improbitas.*

Jegyz. 2. Az ööömöt, szomorúságot, esodálást, 's más indulatokat jelentő szók után, nem csak infinitivus, — hanem *quod* is állhat, p. o. *Quod in Marii doctissimi viri familiaritatem venisti, valde gaudeo. — Amicum meum mortuum esse doleo. — Doleo mihi quod stomacharis. — Cato mirari solebat, quod non rideret haruspex, haruspicem cum vidisset. — Minime miramur, te tuis praeclaris operibus laetari.*

b) az olyan igék után, mellyek valami mondást, hírüladást, állítást 'sat, jelentenek; mint: *dico, doceo, indico, perhibeo, significo, trado*, 'sat. p. o. *Dico providentia dei mundum gubernari. — Orpheum poetam docet Aristoteles nunquam fuisse. — Traditum est: Homerum coecum fuisse. — Fateor insitam esse nobis corporis nostri caritatem.*

c) az ilyen forma kitételek után: *hihető, bizonyos, nyilván van, tudni való, világos*. p. o. *Verum est, amicitiam, nisi inter bonos, esse non posse. — Constat ad salutem civium latas esse leges. — Credibile est hominum causa factum esse mundum.*

36-dik gyakorlat.

Azt hiszem, hogy azt te mondottad és tetted. — Örvendek hogy egészséges vagy. — Tudjuk hogy minket csak az erény tehet boldogokká. — Midőn meghallottam, hogy az atyád eljött, nagyon fájlaltam hogy nálad nem voltam; — de reménylem hogy rövid időn el fogok hozzád menni. — Midőn a' karthágóiak látták, hogy Scipio, római vezér, Afrikába általment, és hogy ott már több győzedelmeket aratott, rajta voltak, hogy Hannibal Italiából, Afrikába visszatérjen. — Midőn, Koriolanus észrevette, hogy számkivetésbe küldetik, elhagyta Rómát. — Cicero mondja, hogy az bizonyos, hogy a' rossz emberek között nem lehet barátság. — Scipio azt szokta mondani, hogy ő inkább akar egy hazafit megtartani, mint ezer ellenséget megölni. — Nagy Sándor fájlalta, hogy Klitus, öreg és ártatlan barátja általa megöletett. — Fájlalom hogy tegnap iskolában nem lehettem.

B) Hogyne-ről.

XXXVII.

A' *Hogyne*-t, kiteszik a' deákok: *ne*-vel, *quominus*-sal, *quin*-nel, mellyek mellett mindig *conjunctivus* áll. — Ezekre nézve jegyezzük meg.

1. *Valahányszor a' hogy foglaló és parancsoló mód mellett, eltíltólag vagy ovakodólag áll: (hogyne) rendszeren ne-vel tételik ki: p. o. Hoc te rogo, ne demittas animum. — Cave, ne quid stulte dicas. Rerum natura prospexit, ne quis insepultus esset. — Aves pennis fovent pullos, ne frigore lædantur. — Auditus flexuosum habet iter, nequid intrare possit. — Quaeso animum ne desponde. — Tu ne cede malis. — Ne tentes, quod effici non possit.*

Jegyz. 1. *Ne*-vel élünk tehát mintegy eltíltó értelemben, (hogy t. i. valami ne történjék); — ha pedig csak tagadva szólunk, (hogy t. i. valami nem történik) akkor *ut non*-nal élünk p. o. *Socrates, cum jam in manu mortiferum poculum teneret, ita est locutus, ut non ad mortem trudi, verum in coelum videretur ascendere.*

Jegyz. 2. A' félelmet, valamitől tartást jelentő szók után a' *hogy*-ot *ne*-vel; — a' *hogy* nem-et *ut*-tal tesszük ki; p. o. *vereor ne veniat pater* (félek hogy eljön az atyám); *vereor ut veniat pater*, (félek hogy nem jön el az atyám). t. i. itt ellipsis van, — 's ki kell pótolni ezzel: *quia cupio*, így: *vereor quia cupio ut veniat pater*, (mivel kívánom hogy jöjjön el az atyám, tehát félek az ellenkező történhetésétől); — *vereor, quia cupio ne veniat pater*, — (mivel kívánom hogy ne jöjjön el az atyám, tehát félek az ellenkezőtől, t. i. eltalál jönni). — *Vereor, ne dum minuere velim laborem, augeam. — Timeo ut sustineas. — Néha az ut helyett ne non*-t, (t. i. két tagadást) tesznek. p. o. *Timeo ne non sustineas.*

2. *Quominus*-sal (melly annyi mint: *ut eo minus, ut eo non, ut non*) a' *ne*-t cserélhetjük fel, — csak az akadályt jelentő igék után, mint: *impedio, deterreo, obsisto, obsto, officio. — p. o. Nihil me impedit, quominus (v. ne) discedam. — Senectus non impedit, quominus literarum studia teneamus, usque ad ultimum tempus senectutis. — Isocrati, quominus haberetur summus orator, non offecit, quod infirmitate vocis impediebatur, ne in publico diceret. — Non deterret sapientem mors, quominus in omne tempus reipublicae, suisque consulat. — Quid obstat, quominus Deus sit beatus.*

3. *Quin* (rövidítve e' helyett: *qui non*) ezen három helyett szokott tételni: *ut non, — qui non, — quod non.*

ut non, (hogyne, hogy én ne, hogy te ne, hogy ő ne, hogy az ne) helyett: p. o. *Nunquam accedo ad te, quin abs te abeam*

doctior. — Nihil tam difficile est, *quin* quaerendo investigari possit. — Non possumus recusare, *quin* alii a nobis dissentiant.

qui non (a' ki nem, a' mi nem) helyett: p. o. Adest fere nemo, *quin* acutius vitia in altero, quam recta videat. — Quis est, *quin* cernat, quanta vis sit in sensibus. — Nihil est *quin* male narrando possit depravari.

quod non helyett akkor mikor azt *non* közvetlenül megelőzi, — a' midőn tehát *quin* ezt teszi: *mintha nem*; p. o. consilium tuum non reprehendo, — *non quin* ab eo dissentiam sed 'sat. — a' te tanácsodat nem kárhoztatom, *nem mintha nem* más értelemben volnék, hanem 'sat.

37-dik gyakorlat.

Én téged sokszor intettelek, hogy azt ne cselekedd. — Ovakodj, hogy vissza ne élj az idővel és erővel. — A' rómaiak a' törvényeket kihirdették közönségesen, hogy senki előtt ne lennének ismeretlenek. — Annyira érett ifju az, hogy nem ifjunak, hanem öregnek látszik. — Félek hogy hónap nem jöhetek oskolába. — Félek hogy holnap eső lesz. — A' henyesség és restség akadályozzák a' tanulókat, hogy előmenjenek a' tudományokban. — Az irigység és rágalom el nem rettentik a' jó embert, hogy ki ne mondja az igazat. — A' harag gyakran akadályozza az embert, hogy az igazat ne lássa. — Semmi kétség hogy ezt nem te tetted. — Nem lehet hogy az meg ne legyen magával elégedve, a' ki az erényt szereti. — Egy állat sincs olly erős, hogy az ember meg ne győzze. — Nem lehet hogy mások ne különbözzenek tőlünk. — Semmi sincs, a' mi jobba nem lehetne.

Második szakasz.

Igék' szó-fűzési szabályai.

A) Az igéknek a' nevek' ejtésciveli összekötése.

46. §.

Nominativus.

XXXVIII.

Tudjuk hogy az értelmes mondást ezek teszik: *subjectum*, melly mindig *nominativus*, — és *praedictum*, melly mindenkor *ige* (deákul mindig kitéve, — magyarul pedig az *est*, *sunt*,

vagy is copula a' mellékszóban lappangva). — Minden igét tehát úgy nézhetünk mint praedicatumot, melly a' maga subjectumával t. i. a' vagy kitett, vagy alatta értett nominativussal, megegyezni tartozik számban és személyben. (A' tárgyat jelentő nevet pedig magához igazítja különböző ejtésekben). p. o. puer currit, pueri currunt, tu dicis, ille amat, — Deus creavit mundum 'sat.

Innen foly az a' szabály, hogy: a' melly igék teljes értelmű praedicatumot nem formálhatnak magokban, hanem csak valamely melléjük tett név segítségével: azok két nominativust kötnék össze, — t. i. mind a' subjectum mind a' praedicatumot teljes értelművé tevő név nominativusba tétetik.

Jegyz. Erre a' magyar tanulónak különösen figyelmeznit kell; mert a' melly praedicatumot kiegészítő nevek deákul nominativusba tétetnek, azok magyarul többnyire (nak, nek, vá, ve 'sat.) ragokkal állanak. p. o. Cicero *consullá* tétetett (Cicero *consul* creatus est), — azon kor, melly *Lajosinak* neveztetik, (aetas quae *Ludovicaea* dicitur).

Illyen természetű szók ezek:

1) *sum, fio, forem, evado, existo, maneo, appareo, nascor.* p. o. *Nemo malorum est beatus!* — *Nemo fit casu bonus.* — *Hannibal Praetor factus est, postquam Rex fuerat.* — *Quantus erat mons factus Atlas.* — *Quaerimus: quis foret probo beatior?* — *Multi evadere oratores non potuerunt.* — *Exstitit Brutus vindex nostrae libertatis.* — *Condiunt Aegyptii mortuos, ut corpora permaneant quam maxime diuturna.* — *Nemo nascitur dives.* — *Tu hoc die temet ipso major apparuisti.*

2) Azon szenvedő igék, mellyek neveztetést, — vagy valamely hivatalra választást, — vagy valaminek tartatás — íteltetést jelentenek, mint: *nominor, dicor, feror, vocor, nuncupor, apellor, perhibeor, praedico, creor, eligor, designor, renuncior, declaror, — credor, existimor, habeor, putor, videor, censeor, judicor, numeror;* p. o. *Ratio, cum adolevit, nominatur rite sapientia.* — *Illo seculo, quod aureum perhibetur, penes sapientes fuisse regnum dicitur.* — *Post Romulum, Numa Pompilius rex creatus est.* — *Adversus Hannibalem dux a Romanis electus est Q. Fabius.* — *Consul omnibus centuriis Sylla renunciatus est.* — *Consules declarantur Tullius et Antonius.* — *Clodius Tribunus plebis est designatus.* — *Nati suis parentibus plerumque similes creduntur.* — *Universus hic mundus una civitas hominum recte existimatur.* — *Scytharum gens antiquissima semper habitata est.* — *Demosthenes a doctis princeps ora-*

torum *judicatus* est. — *Primi Romae cives latrones* putabantur. — *Terra si tibi parva videtur; coelestia* spectato. —

Jegyz. 1. Némelyek ezen szók közül főként: *credor, existimor, judicor, putor, videor*, a' nominativus mellé gyakran *esse-t* is vesznek; — sőt mikor az ott nincs is oda értetik. p. o. *Multi id agunt, ut boni viri esse videantur.*

Jegyz. 2. Ha ezen igék infinitivusban vannak is: de ha a' subjectum nominativusban van, — a' praedicatumot pótló név is nominativusban marad. p. o. *Socrates, parens philosophiae jure dici potest.*

Jegyz. 3. Néha a' praedicatumot pótló név helyett infinitivus áll. p. o. *Mercurius Argum interemisse dicitur.* — *Romulus ad deos transisse creditus est.*

Jegyz. 4. Ha a' praedicatumot pótló név, a' subjectumtól, vagy számjára, vagy nemére, vagy mind kettőre nézve különbözik: akkor az ige (és az abbn lévő participium), számjára, 's illetőleg nemére nézve a' subjectummal és nem a' pótló névvel egyez meg. p. o. *Titus Caesar, amor et deliciae humani generis dicebatur.* — *Semiramis puer esse credita est.*

Jegyz. 5. Végre megjegyzést érdemelnek itt: *dicitur, traditur, fertur*, vagy többesben: *dicuntur, traduntur, feruntur*, melyek szenvedői személytelen igék gyanánt vétetnek, és magyarul így fordítatnak: *azt mondják*; — 's néha deákul is ez áll helyettök: *dicunt, ferunt, tradunt* 'sat. — Ezek vagy személytelenül tétetnek: p. o. *dicitur germanorum comam fuisse flavam*; — vagy: *dicunt germanorum comam f. f.*; vagy pedig megegyeztetnek az illető nevekkal: *germanorum comam flavam fuisse dicitur.* — *Regum Aegyptiorum corpora in pyramidibus sepulta fuisse dicuntur*; vagy: *dicitur, corpora r. ac. in pyr. sep. fuisse.* — Illyen természetű még *videtur* is.

38-dik gyakorlat.

A' ki szerencsétlennek született, azt a' sors mindig üldözi. — Sokan vesztegetés által lesznek szegényekké. — Sokszor a' ki szegénynek látszik, gazdag. — Ezek a' versek szépeknek tetszenek. — Pompejus, a' római nemes, nagynak nevezetik. — Sylla boldognak neveztetett. — Az erény és boldogság legfőbb jónak tartatik. — Numa Pompilius választott második római királlyá. — Julius Caesar látszik legnagyobb római vezérnek. — Te szorgalmatosnak látszol. — Hannibat a' rómaiak' örök ellenségének látszik. — Demosthenes legnagyobb szónoknak tartatik. — Aristides legigazságosabb atheneinek ítéltetik. — Azt mondják hogy Romulus volt az első római király. — A' régi magyarok igen vitézeknek mondatnak. — Azt beszélik, hogy a' phoeniciaiak igen ügyes hajókázók voltak. — Legrégibb nemzetnek az egyiptomiak mondatnak. — Azt mondják, hogy ez az időjárás igen termékeny. — Az a' hire, hogy a' bátyám beteg. — Azt beszélik hogy békeség köttetett. — Azt mondják, hogy az atyám hónap megérkezendő.

47. §.

Genitivus.

XXXIX.

Valakinek birtokában lételt, — valamihez tartozást, melylyet magyarul rendszeren genitivussal teszünk ki, (p. o. ez a' könyv az Istváné), deákul habeo-val szokták rendszeren kitenni; — de ki lehet esse-vel is, melly mellett genitivus áll; p. o. pecuniam sine divitum esse, (engedd hadd legyen a' gazdagoké a' pénz). — In homine id lauda, quod ipsius est. — Bello Gallico, prae-ter Capitolium, et arcem, omnia hostium erant.

39-dik gyakorlat.

Ezen könyvek mind az atyáméi. — Sok ember azt is magáénak hiszi a' mi másé. — Adjátok meg a' királynak a' mi a' királyé, — az istennek a' mi az istené. —

XL.

Azon igék, mellyek adást, vevést, mint: emo, vendo, veno, — és árszabást, becsülést, — mint: aestimo, facio, duco, puto, pendo, — vagy szenvedőleg, becsülttetést, — mint: aestimor, fio, pendor, sum — jelentenek; az árt-, vagy becset jelentő szót genitivusba tételni kívánják. Illyen genitivusok: magni, maximi, pluris, plurimi, parvi, minoris, minimi, tanti, quanti, nihili, flocci 'sat. — p. o. Mercatores non tantidem vendunt, quanti emerunt. Vendo meum frumentum non pluris, quam caeteri. Emit homo locuples, tanti, quanti Pythius voluit. — Natura parvo esset contenta, nisi voluptatem tanti aestimaremus. — Voluptatem virtus minimi facit. — Multi sua parvi pendere, aliena cupere solent. — Hanc rem ego parvi duco. — Finis amicitiae est, ut quanti quisque se ipse faciat, tanti fiat ab amicis. — Ego a meis me amari et magni pendere postulo. — In hac re tua opera magni fuit. — Magni conscientia pluris est, quam omnium sermo. — Ego, quae tu loquere, flocci non facio. —

Jegyz. 1. Az illyen genitivusok mellől hihetőleg ez maradt el: *pretii*, — a' mellől pedig ez: *res*; — úgy hogy az egész mondat, p. o. *virtutem magni facere*, így volna: *virtutem facere rem magni pretii*.

Jegyz. 2. Néha *sto* mellett is áll illyen genitivus: p. o. *Nulla pestis humano generi pluris stetit, quam ira*.

Jegyz. 3. *aestimo* mellett néha ablativus is van: p. o. *magno aestimamus mori tardius*.

40-dik gyakorlat.

Méltán becsüljük nagyra az egészséget. — Fabricius, római consul, az aranyat és ezüstöt nem becsülte annyira, mint az erényt, és jámborságot. — Nagy Sándor a' maga tanítóját, Aristotelest igen nagyra becsülte. — A' tettetett erény igen kevésre becsültetik. — A' kereskedők nem annyiért veszik a' porcékát, a' mennyiért eladják. — Augustust nem lehet annyira becsülni, mint Julius Caesart. — Hogy vetted ezt a' könyvet? — Én ezt a' gyönyörűséget semmire sem becsülöm. — Ostobaság többön venni azt, mit később kevesebben meg lehet venni. — Sokan a' magokéit kevésre becsülik, a' másokéit többre. — Semmi sem áll többen, (semmi sem kerül többre) mint a' tudomány.

XLI.

Az emlékezést, és feledést jelentő igék — mint: meminī, recordor, reminiscor, obliviscor — mellett, a' tárgyat jelentő szó most genitivusban, majd accusativusban áll. p. o. Animus meminī praeteritorum, praesentia cernit, futura praevidet. — Homo improbus aliquando flagitiorum suorum cum dolore recordabitur. — Proprium est stultitiae, oblivisci vitiorum suorum. — Beneficia meminisse debet is, in quem collata sunt. — Est operae pretium diligentiam majorum recordari. — Vos animo dulces reminiscor amici. — Obliviscor injurias.

Jegyz. 1. Ha *meminī* mellett személy az emlékezet tárgyá: az nem tétetik accusativusba, csak genitivusba: p. o. *meminī patris*, nem pedig *patrem*.

Jegyz. 2. *moneo*, és összetettjei: *admoneo, commoneo, commonefacio* mellett is a' tárgy genitivusban áll: p. o. *Grammaticos officii sui commoneo*.

Jegyz. 3. Ezen kitétel: *venit mihi in mentem*, nominativussal, genitivussal, infinitivussal egyaránt tétetik; p. o. *Tuarum virtutum tibi veniat in mentem*.

Jegyz. 4. Ezen genitivusokat talán a' kimaradt: *res, negotium* kívánja, p. o. *meminī patris*, t. i. *rem patris*.

41-dik gyakorlás.

A' háládatos ember örömet emlékezik a' vett jótéteményekről. — A' háládatlan ember könnyen elfelejt azokat, kik ő vele jól tettek. — A' római consulok gyakran intették katonáikat, hogy emlékezzenek meg előbbi vitézségükről, és ne feledjék

őseik' jeles tetteit. — Kellemes a' kiállott roszakra visszaemlékezni; — de kellemetlen emlékezni az elkövetett hibákra. — Én emlékezem atyámra. — A' szerencsétlenségek a' vallásra figyelmeztetnek. — A' régi bajokra, és előbbi erényekre figyelmeztetek téged. — Erre mindig megemlékezz: ostobaság' tulajdona mások vétkeire emlékezni, 's feledni a' magáéit. — Hozd vissza emlékezetedbe a' régi napokat.

XLII.

A' vádolást, kárhoztatást, felmentést jelentő szók mellett, a' vétket jelentő szó genitivusba tétetik, (melly mellől ez marad el: crimine, vagy nomine tekintetéből). — A' halálos büntetés is: capitis, — condemnare mellett genitivusban áll, — elmaradván mellőle: crimine. p. o. Miltiades prodicionis est accusatus. — Qui alterum incusat probri, ipsum se intueri oportet. — Fannius Verrem insimulat avaritiae, et audaciae. — Annon intelligis quales viros summí sceleris arguas. — Verrem avaritiae nemo coarguit. — Majores nostri, si quam unius peccati mulierem damnabant, — multorum maleficiorum convictam putabant. — Alcibiades, postquam se capitis damnatum audivit, Lacedaemonem demigravit. — Judex absolvit injuriarum eam, qui Lucium poëtam laeserat. — Ne audacem quidem timoris prorsus absolvimus.

Jegyz. 1. Néha a' genit. mellé ki is tétetik: *crimine v. nomine. p. o. Miltiades, etsi crimine Pario est accusatus* 'sat. — *Nomine sceleris conjurationisque damnati sunt multi.*

Jegyz. 2. Genitivus helyett néha *de is* tétetik ablativussal, — melly *de* itt azt teszi: *miatt, ért:* p. o. *Non committam posthac, ut me accusare de negligentia possis. De pecuniis repetundis damnatus est.*

Jegyz. 3. Nem csak *capitis damnare*, hanem *capite damnare* is mondatik; p. o. *Claudius multos eorum, quos capite damnaverat, — in convivium vocari jussit.*

42-dik gyakorlat.

Miltiades Athenében árulással vádoltatván, elsőben halálra kárhoztatott, — azután a' halálos büntetés alól feloldoztatván, pénzre büntettetett. — Alcibiades, a' vallás' megsértetésének vétkével vádoltatván, távollétében halálra ítéltetett. — Roscius Rómában atyagyilkossággal vádoltatott, — de Cicero ékesszólásával kivitte, hogy ezen vád alól felszabadított. — Ugy cselekedj, hogy senki se vádolhasson hazugsággal, restséggel vagy henyeséggel. — Brutus, az első római consul, fel nem oldotta fiait az árulás alól, hanem halálra büntette őket. — Heylesen kárhoztatjuk a' jövőendő papokat vagy ostobasággal,

vagy hiúsággal. — A' ki mást gyalázzal vádol, maga magát tartozik megtekinteni. — Ő engem fősvénységgel, és vakmerőséggel vádol.

XLIII.

Ezen indulatot jelentő személytelen igék mellett: poenitet, pudet, piget, taedet, miseret, — a' subjectum, vagy is a' személy accusativusban, — a' tárgy pedig melly felett az indulat származik genitivusban áll.

Miért van a' személy accusativusban, könnyen általláthatjuk, ha ezen személytelen igéket így fordítjuk le: *bánásra, — sajnálásra, — szégyellésre, — restelésre, — szánásra indít.* A' genitivus mellől pedig hasonlóul ez maradhatott el: *negotium.*

p. o. *Eos qui male vixerunt, peccatorum suorum serius oculus poenitet. — Non solum piget me stultitiae meae, sed etiam pudet. — Sunt homines, quos libidinis suae neque pudeat, neque taedeat. — Prorsus vitae taedet, ita sunt omnia miseriarum plenissima. — Tui me miseret, mei piget. — Eorum quoque nos miseret, qui nostram misericordiam non requirunt. — Arcadii quaeso miserescite regis.*

Jegyz. 1. Gyakran az indulat' tárgya ige, 's határozatlan módban áll; p. o.

Non me poenitet vixisse. — Non me pudet fateri.

Jegyz. 2. Az aggodást jelentő igék is, néha genitivussal, néha ablativussal tétetnek össze; p. o. *Audio te angri animo, v. animi.*

43-dik gyakorlat.

Bánom elmúlt életemet. — Meg fogod bánni rosszul használt idődet. — Most átallom azon dolgokat, mellyekben az előtt gyönyörködtem. — Szégyenlem tudatlanságomat. — Helytelenül szégyenlitek szegénységeteket. — A' rest egykor meg fogja bánni, és szégyenelni restségét. — Az athenebeliek hamar megbánták, hogy Socratest megölték. — Bánom hogy jól meg nem tanultam leczkémet. — Ne szégyeneld a' könyveket. — Ne resteljétek a' nehéz munkát. — Szánakozom rajtad. — Szégyenlem megvallani. — A' király mindeneken szánakozék, kik eleibe jöttek. — Romulus' fiai, — kérlek, szánakozzatok a' királyon.

XLIV.

Ezen személytelen ige mellett interest (érdekel, érdekében van, használ), genitivusban áll a' személy vagy dolog, a' kit vagy mit valami érdekel. — Mert ilyen formán pótolhatni ki: inter negotia alicujus est.

A' dolog pedig melly érdekel (a' subjectum), főnévvel soha sem; hanem vagy a) infinitivussal, — vagy b) accusativussal

's infinitivussal, vagy c) kérdő szóval, vagy d) ut, vagy ne-vel tétetik.

Végre az, mennyire érdekel valami valakit? nem csak ilyen határozókkal: valde, magnopere, maxime 'sat.; — hanem genitivusokkal is szokott kitétetni, mint: magni, parvi, tanti, — melly alatt pretii értetik.

p. o. Interest omnium recte facere, (*inter negotia omnium est, recte facere*). Interest Clodii, Milonem perire. — Valde interest reipublicae, cives esse moderatos. — Maxime interest, quemadmodum quaeque res audiatur. — Civitatis interest, ut tu salvus sis. — Magni interest (*inter negotia magni pretii est*), quos quisque audiat quotidie. — Magni existimo interesse ad decus et ad laudem civitatis, res praeclaras literis contineri.

A' személyes névmásoknak (ego, tu, sui, nos, vos) genitivusai, interest mellé nem tétetnek, — hanem a' birtokosoknak (meus, tuus, suus, noster, vester) többes accusativusai (mea, tua, sua, nostra, vestra); — mintha mondanánk: inter negotia mea est. — És ezek mellett nem csak interest, hanem ugyanazon értelemben refert is használtatik, mellyet talán ilyen formán lehet kipótolni: refert se ad negotia mea. — p. o. Nihil interest v. refert mea, quantus circa mortem meam tumultus sit. — Munus meum fructuosum esse, non illius magis interest qui accepit, quam mea, qui dedi. — Non adscripsi id, quod tua nihil referabat. — Ego omnia faciam, quae interesse tua existimem. — Caesar dicere solebat, non tam sua, quam reip. interesse, ut salvus sit. — Vestra, cives, hoc maxime interest. — Quid nostra refert, victum esse Antonium?

44. dik gyakorlat.

Sokat tesz a' tanítóra nézve, ha tanítványi szorgalmasok és figyelmesek. — Hannibálnak nagyon érdekes volt, hogy a' rómaiakat meggyőzze. — Scipionak nagy érdekében feküdt, hogy a' második pénusi hadat Afrikába vigye által. — Igen nagyon érdekelte az atheneieket, hogy az elsőséget Görögországban megtartsák. — Nem érdekelte annyira Aristidest, hogy fő legyen a' társaságban, mint Themistoclest. — Sokat tesz minden emberre nézve, hogy boldogul éljen. — Igen sokat használ nem csak a' szülékre, de magára a' hazára nézve is, ha a' gyermekek jól neveltetnek. — A' rossz tanuló fel sem veszi, ha dicsértetik vagy gyaláztatik. — Nekem igen sokat tesz ha tanítómtól dicsértetem. — Keveset tesz rám nézve, hogy azt tudjam. — Nektek sokat használ, hogy szorgalmasok és engedelmesek legyetek.

48. §.

Dativus.

XLV.

Különféle igék, részint jelentésöknél, — részint az elibek ragasztott előjáróknál fogva dativust kívánnak, — mellyet magyarul különféle ejtésekkel és ragokkal mondunk ki: p. o. tibi persuade, hiteds el magoddal; — successit illi, ő utána következett; — asvescere labori, hozzá szokni a' munkához. — Ide tartoznak ezek:

1. Ezen ige sum, mikor valakinek birtokát, vagyonát jelenti: dativussal köttetik össze, — épen mint magyarul, (de ezt a' deákok inkább habere-vel 's néha genitivussal teszik ki); p. o. van nekem könyvem, — est mihi liber. — An nescis longas regibus esse manus. — Homini cum deo similitudo est. — Nulla potest esse voluptati cum honestate conjunctio. — Non semper idem floribus. est color. — Suus cuique est mos.

Je g y z. Ezen szólásmód mellett: est mihi nomen, a' név rendesen dativusban, vagy nominativusban áll, — ritkábban genitivusban. p. o. Mihi nomen est Stephano. (az én nevem István). — Syracusis est fons cui nomen Arethusa est. — Filia Numitoris duos pueros enixa est, quorum uni nomen erat Remo, — alteri Romulo. — Nomen Mercurii est mihi.

2. E' következő igék: nubo, parco, benedico, maledico, arrideo, faveo, invideo, persuadeo, studeo, succenseo, medeor, irascor, gratulor, opitolor, — dativust kívánnak, mellyet magyarul különféle ejtésekkel vagy ragokkal teszünk ki. p. o. Venus nupsit Vulcano. — Parce puer stimulis, et fortius utere loris. — Cui Gellius benedixit unquam bono? — Si quis mihi maledicit, petulans aut plane insanus esse videtur. — Quibusdam hominibus ultro arrideo. — Probus invidet nemini. — Tibi persuade, peccatum esse horribile. — Omnes homines libertati student. — Caesar Marcello maxime succensebat. — Philosophia medetur animis. — Irasci iis nefas est, quos amare debemus.

3. Ezek mellé: licet, libet, liquet, — accidit, contigit, expedit, necesse est, placet, praestat, constat, convenit — dativus tétetik. p. o. In victoria vel ignavis gloriari licet. — Expedit omnibus, esse diligentes.

Különösen pedig: licet és necesse est mellé gyakran két dativus tétetik, mellyeknek egyike subjectum, másika praedicatumot pótló szó. p. o. Tibi licet esse quieto. Mihi non licet esse negligentia. — Vobis necesse est fortibus esse viris.

Jegyz. Ezek: *constat, liquet, convenit*, gyakran vesznek magok mellé előjárót, annak ejtésével együtt: p. o. *constat inter omnes*.

4. Az ezen előjárókkal: *ad, ante, con, de, e, in, inter, ob, post, prae, pro, re, sub, super* összetett igék többnyire *dativust kívánnak*. p. o. *Natura sensibus rationem adjunxit — Virtutes animi, bonis corporis anteposimus. — Parvis componere magna solebam. — Liberalis est, qui quod alteri donat, sibi detrahit. — Mors sola innocentem fortunae eripit. — Hannibal magnum terrorem injecit exercitui romano. — Nasus ita locatus est, ut quasi murus oculis interjectus esse videatur. — Omni virtuti vitium opponitur. — Hannibal Alexandro magno non est postponendus. — Pecuniam praeferre amicitiae sordidum est. — Deus vitae nostrae providet. — Optatis meis fortuna respondit. — Iudicis est subvenire innocentiae. — Leonidas, rex spartanorum, securis Persis supervenit.*

Jegyz. 1. Sokan ezen igék közül nem csak *dativust* vesznek magok mellé, — hanem néha előjárójokat ismétlik, illető ejtésével. Illyenek főként az: *ad, con, de, e, in*-nel összetettettek között találhatunk. p. o. *Quidam ad eas laudes, quas a parentibus acceperant, addunt quasdam suas. — Hominem cum homine comparare. — De dignitate alicujus derogare. — Eripite nos e miseriis. — In oratore inest philosophorum omnis scientia.*

Jegyz. 2. Némelyek ezen előjárókkal összetett igék közül, ugyanazon jelentésben néha *dativust* néha *accusativust* vesznek magok mellé; — illyenek: *adulor, antecedo, antecio, attendo, despero, illudo, incesso, praecarro, praesto, praestolor*. p. o. *Atticus pontenti Antonio non est adulator. — Cavendum est ne nos adulari sinemus. — Homo pecudibus antecedit. — Oculorum velocior est sensus, et multum aures antecedit. — Sapiens sermonibus malignis non attendit. — Saepe non attendimus nosmet ipsos.* sat.

45-dik gyakorlat.

Róma városának több tiukos nevei voltak, u. m. *Valentia, Florentia*, vagy *Anthusa*. — *Alcibiadesnek* sok erényei, és sok vétkei voltak. — Nekünk érett almáink vannak. — Minden énekeseknek az a hibájok van, hogy rákérve énekelni nem akarnak. — Van nekem otthon atyám, van igazságtalan mostohám. — Vannak nekem kétszer hét remek testű nympháim. — Nekem nevem *István*. — Az igen nagy szerencse az embernek gyakran kárára van. — Az erény az embernek legnagyobb dicsőségére szolgál. — Magyarországnak négy fő-folyója van, — egynek neve *Duna*, másiknak *Tisza*, harmadiknak *Dráva*, negyediknek *Száva*.

Julia, Augustus' leánya, elsőben *Marcellushoz*, azután *Marcus Agrippához*, utójjára *Tiberiushoz* ment férjhez. — A' jó em-

ber kiméli a' gyengéket, — senkinek sem irigylí a' gazdagságot; — jót kíván mindennek; — ellenségeiről sem szól roszul; — a' becsületre törekszik. — A' kire szülei nem nevettek: a' szerencse sem mosolyog reá. — Tartoztassátok meg (kedvezzetek) nyelveiteket. — Cato nagyon haragudott a' Scipiokra. — Azt beszélík, hogy Esculap minden betegségeket meg tudott gyógyítani. — István elhitette magával hogy beteg. — A' nyomorultakon segítsünk.

Senkinek sem szabad henyének lenni. — Szükség nekünk szorgalmasoknak lennünk. — Miért nem lehet mindnyájunknak boldogoknak lennünk?

Cicero Roscius Amerinus mellett felállott (védelmezte), midőn atyagyilkossággal vádoltaték. — A' rómaiak többre becsülték a' vitézséget a' tudományoknál, mellyek erkölcséikkel meg nem egyeztek. — Octavius Egyiptomot a' római birodalomhoz foglalta. — A' consulság Rómában először csak a' patriciusoknak, azután a' plebejusoknak is átengedtetett. — Tarquinius Superbus Servius Tullióstól birodalmát és életét elragadta. — Cyrus a' persák' első királya, elsőben a' medusokat támadta meg háddal; 's miután azokat meghódoltatta, a' lydiaiaknak, és Ázsia' más több nemzeteinek izent hadat. — Becsületes ember' tiszte a' jót többre becsülni a' rosznál; — tulajdon hasznát hátrább tenni a' közhaszonnál; az ártatlanságon segíteni. — Némmelnyeknek eszök, másoknak bátorságok, másoknak végre alkalmuk nincs. — Némmelny állatokra terheket szoktunk rakni. — Philepnek szokása volt magát a' veszedelem eleibe kitenni. — Pausanius a' király' atyafiait Xerxeshez titkon visszaküldötte. A' récze-tojások gyakran tyúkok alá tétetnek.

Claudius' vénségéhez az is járult, hogy vak volt. — Hasonlitsuk össze a' mi leghosszabb korunkat az örökké-valósággal. — Sok körülmények vannak, mellyekben a' jó emberek saját hasznukból sokat levonnak (detrahere). — Az isten' ismeretét mindenek lelkébe maga a' természet benyomta.

XLVI.

Némmelny igék ugyanazon jelentésben néha dativust, néha ablativust, még pedig ezen utóbbiakat vagy előljáróval, vagy a' nélkül vesznek magok mellé. Illyenek: abdicó, adspergo, adfero, confido, circumdo, dominor, dono, excello, interdico, intercludo, mitto. — p. o. Vatinius Miloni laudatione sua labem adpersit. — Aram sanguine adpersit. — Natura corpus, ut quendam vestem, animo circumdedit. — Deus animam circumdedit corpore. — Nemo qui suae confidit, alterius virtute indi-

get. — Quis potest aut corporis *firmitate*, aut fortunae *stabilitate* confidere. — *Ciceroni* populus Romanus *immortalitatem* donavit. — Omnes Thessaliae civitates *Pelopidam coronis aureis*, — *liberosque eius multo agro* donarunt. — *Zeuxis ceteris pictoribus* excelluit. — *Demosthenes inter omnes oratores* excelluit. — *Ignis omnibus* salutarem impertit calorem. — *Imperti me*, quod commentus es. — *Parthi foeminis non convivium tantum virorum*, sed etiam *conspectum* interdicunt. — *Ariovistus omni Galliâ* (abl.) romanis interdixit. — *Alicui aqua et igni* interdicere. — *Alcibiadi* nuncius a magistratu missus est. — *Ad Eumenem* mater Alexandri nuncios misit.

46-dik gyakorlat.

Semiramis Babylont építette, és a' várost kőfallal körülvette. — Servius sánczczal vette körül Rómát. — Napoleon minden hadivezérék közt kitünt. — A' gyermekkort tudományokban kell részesíteni. — A' szoros ut a' sokaságtól az elfuthatást elzárta. — Ariovistus, Caesart minden gabonától, és eleségtől elzárta.

XLVII.

Némelly igék most dativust, majd más ejtést vesznek magok mellé, — *de különböző jelentéssel. Illyenek: caveo, consulo, cupio, horreo, impono, incumbo, maneo, peto, prospicio, provideo, recipio, tempero, timeo, vaco, moderor.*

cavere alicui valaki v. -mi felől gondoskodni. — *cavere aliquem*, v. *ab aliquo*, valakit v. — mit kerülni. p. o. Cicero unice cavet concordiae reipublicae. — *Considera, quibus credas, quos caveas.* — *Cave a Philippo medico.*

consulere alicui, valakinek tanácsot adni, és valaki v. -mi felől gondoskodni; — *consulere aliquem* valakitől tanácsot kérdeni; — *consulere in aliquem* valaki ellen tanácskozni, végezni, — valaki iránt viseltetni, — vele bánni: p. o. deus consulit rebus humanis, nec solum universis, verum etiam singulis. — Athenienses consulebant Apollinem, quas potissimum religiones tenerent. — In rebus secundis nihil in quemquam superbe consulere decet.

cupere alicui, valaminő indulattal lenni valaki iránt; — *cupere aliquid*, valamit kívánni. — p. o. Caesar reperiebat Dumnorigem favere, et cupere Helvetiis. — Non semper bonum illud est, quod cupimus ardenter.

horrere alicui, valaki felől aggódni; — *aliquid*, valamitől irtózni: p. o. Nemo jam parens filio horret. — Omnes gentes Alexandri nomen horrebant.

imponere alicui aliquid, valakire valamit erőszakkal tenni, nyakába vetni; — *imponere alicui* valakit megcsalni; — *imponere aliquem in aliquid*, valakit reá v. bele tenni valamibe. p. o. Antonius leges civitati per vim imposuit. — Catoni egregie imposuit Milo. — Metellum filii, filiae, nepotes et neptes in rogam imponerunt.

incumbere rei, neki feküdni; — *ad v. in rem*, nagyon igyekezni. p. o. *Nautae incumbunt remis.* — *Incumbe toto pectore ad laudem.* — *Incumbe in eam curam, quae tibi gloriam adferat.*

manet mihi marad nekem; — *manet me* reám vár, el fog következni. p. o. *Quod viro forti adimi non potest, id mihi manet, et permanebit.* — *Nocentem, innocentemque idem exitus manet.* — *Omnes una manet nox.*

petere alicui, valaki részére kérni; — *petere aliquem*, valaki felé menni, megtámadni. — *ab aliquo* valakitól kérni. p. o. *Tiberius Germanico Cuesari proconsulare imperium petivit.* — *Paulus per Thessaliam Delphos petit.* — *Inimicos sagitta eminus, — hasta cominus petimus.*

prospicere alicui valakiról gondoskodni; — *aliquid*, valamit előre látni: p. o. *consulte vobis, prospicite patriae.* — *Sapere est, quae futura sint, prospicere.*

providere rei, és *rem* — épen mint *prospicere*. — p. o. *A Deo vitae hominum provideri perspicuum est.* — *Vir prudens futura e praeteritis providet.*

recipere alicui (e. h. in se recipere seu promittere, spondere) igérni valakinek, biztosítani; — *se recipere ad aliquem*, menedéket keresni valakinél; — *aliquid recipere*, valamit visszavenni; — (*in se*) *recipere*, magára vállalni. p. o. *Recipio vobis, me hoc negotium ex sententia confecturum.* — *Eumenes se ad Antipatrum recepit.* — *Alexander sanitatem quarta die recepit.* — *Quid recipis mandatum, si neglecturus es?*

temperare alicui rei, mérsékelni, kimélni. — *aliquam rem* igazgatni. — *ab aliqua re* valamitől magát megtartóztatni. — p. o. *Si gulae temperes, non est onerosum, quo utaris ipse, communicare cum pluribus.* — *Si cuiquam Verres unquam temperavit: vos quoque ei temperetis.* — *Temperare mihi non possum, quin bonos laudem.* — *Lycurgus Lacedaemoniorum temp. temperavit.* — *Helvetios Caesar non temperaturos ab injuria et maleficio existimabat.*

timere alicui, v. *de aliqua re* valakit v. — mit féltetni. — *aliquem* valakitól félni. p. o. Atheniensis Clisthenes Junoni samiae, cum rebus timeret suis, filiarum dotes credidit. — *De re publica valde timeo.* — *Neminem equidem timeo, praeter Deum immortalem.*

vacare rei, valami után látni; — *re v. a re* valamitől mentnek, szabadnak, üresnek lenni. p. o. *Philosophiae semper vaco.* — *Vacare culpa* magnum est solatium. — *Nihil a Deo vacat.*
moderari rei, mérsékelni, zabolázni; — *rem* igazgatni. p. o. *Moderari animo et orationi*, cum sis iratus, non mediocris ingenii est. — *Boni viri non voluptate, sed officio consilia moderantur.*

47-dik gyakorlat.

Őrizkedj a' hizelgő emberektől. — Vigyázz magadra, hogy veszedelembé ne essél. — A' szülék gondoskodnak gyermekeikről. — Ostoba embertől tanácsot soha se kérj. — Látom hogy irántam jó indulattal vagy. — A' gyermek sokszor magának veszedelmes dolgot kíván. — Én felőlem ne aggódj. — A' veszedelemtől ne félj. — A' győző a' meggyőzetett ellenségre erőszakkal szokott adót vetni. — Az egyszerű embert a' ravasz gyakran megcsalja. — Már az étel az asztalra fel van téve. — Ifjak azon tudománynak, mellyben forgolódtok, egész igyekezettel neki feküdjetek. — A' vétkesre előbb utóbb büntetés vár. — Egyenesen Pestnek tarts. — Az ellenséget fegyverrel megtámadta. — Szükségeinkről gondoskodni kötelességünk. — A' jövődöket előre nem láthatjuk. — Terhes kötelességet vállaltam magamra. — A' róka a' barlangba vette magát. — Indulataidat mérsékelj. — Tartóztasd meg magadat a' bujaságtól. — Én téged semmit sem féltetek. — Félti gyermekeit az édes anya. — A' bátor ember nem fél a' veszedelemtől. — Én mindig tanulás után látok. — Most a' tanulástól üres időnk van.

XLVIII.

Gyakran valamelly előljáró, 's illető ejtése helyett, — datus tetetik. Jelesen:

1. *az a helyett, szenvedő forma mellé:* p. o. *honesti bonis viris, non occulta quaeruntur. Mihi fama perennis quaeritur.* — *Plerisque agitur vita per lusum.* — *Barbarus hic ego sum, quia non intelligor ulli.* — *Cui non sunt audita Demosthenis vigiliae.* — *Tibi Tantale, nullae deprenduntur aquae.*

2. *az ad helyett:* p. o. *nuncius regi (ad regem) venit.*

3. *az apud helyett* p. o. *barbaris (apud barbaros) ex fortuna pendet fides.* — *Me tibi (apud se) excuso.*

4. *a' cum helyett, az összekötést, elegyítést 'stf. jelentő igéknél.* p. o. *Afrika Aegypto juncta est.* — *Maritus uxori matrimonio juncta est.* — *Rhenus oceano septentrionali miscetur.*

— Si inest in oratione *mixta modestiae* gravitas, nihil admirabilis fieri potest.

48-dik gyakorlat.

A' Darius' feleségét Sándor csak egyszer látta. — Igen nehéz tenni azt mi mindentől helybe hagyassék. — A' scythák nem laktak városokban. — Arsaces nem kevésbbé híres volt a' parthusoknál, mint a' persáknál Cyrus, a' macedóniaiaknál Sándor, a' rómaiaknál Romulus. — Ha emberséggel bántál volna velem örömet mentettem volna magam előtted. — Az a' jó szónok, ki bölcseséget köt össze ékesszólással. — Minden dologba, és minden beszédbe valami hasznost kell elegyíteni.

XLIX.

Az olyan igék, mellyek által valakinek valamit tulajdonítunk, mint: duco, do, verto, tribuo, sum, két dativust vesznek magok mellé; t. i. mind a' személy a' kinek? — mind a' dolog, a' miül, vagy mire? tulajdonítunk valamit, dativusba tétetik. p. o. Quod aliis vitio vertis, id tibi ne laudi duxeris. (I. Iső foly. 39. 40. §.)

Jegyz. Néha a' személy' dativusa el is marad. p. o. *Constantia laudi ducitur.*

49-dik gyakorlat.

A' szorgalom az ifjakkak méltán becsületül tulajdonittatik. — Az utósó római királynak az igazgatlanság és kevélység tulajdonittatott vétkül. — A' kegyesség senkinek sincs gyalázatjára. — A' tudós emberek a' hazának nagy hasznára szolgálnak. — Senkinek azt dicséretül ne tulajdonítsuk, a' mit cselekedni tartozott.

49. §.

Accusativus.

L.

A' cselekvő és deponens igék, ezen kérdésre: kit? mit? accusativust kívánnak. p. o. Obsequium amicos, veritas odium parit. — Gloria sequitur virtutem, tamquam umbra. (Lásd első szak. 16-dik gyak.) — Ezeken kívül még: sok ki nem ható igék (intran-

sitiva neutra) *mellé is tétetik accusativus*, — mivel azon előjárók, mellyekkel összetételtek, mint: *ad, circum, in, inter, ob, praeter, sub, subter, trans*, — *accusativust kívánnak*. p. o. *Alexander adire Jovis oraculum statuit*. — *Adrianus orbem romanum circumivit*, — *Xerxes Europam invasit*. — *Tanais Europam et Asiam medius interfluit*. — *Pythagoras multas regiones barbarorum obiit*. — *Taurus mons Ciliciam praeterit*. — *Corporis nostri infirmitas multos subit casus*. — *Ulysses militiam subterfugere voluit*. — *Peccare est, tamquam transilire lineas*.

Jegyz. 1. Némellyek ezen igék közül, kivált a' mellyek: *ad, in, trans* al tételtek össze, ugyanazon előjárókat gyakran a' nevek eleibe is felveszik. p. o. *Qui ad nos intempestive adeunt, molesti saepe sunt*. *Improbi sunt qui in fortunas aliorum invadunt*. — *Caesar ab Ariovisto postulavit, ut multitudinem hominum trans Rhenum in Galliam transduceret*.

Jegyz. 2. A' *trans*-al összetett kiható igék két accusativust kötnek össze, mellyek közül egyiket az ige, — másikat az előjáró kívánja. p. o. *Caesar exercitum Ligerim transducit*. — *Cicero Rhodanum copias trajecit*.

Jegyz. 3. Néha a' szenvedő igék is, midőn t. i. közép (media) vagy ki-nem-ható (intransit.) jelentésök van, a' velök összetett előjáró' erejénél fogva accusativust kívánnak. p. o. *Darius equo suos circumvectus est*.

Jegyz. 4. Némelly ki-nem-ható igék előjáró nélkül is accusativust vesznek magok mellé, — mellyet az elmaradt előjáró kíván: p. o. *horreo tenebras*.

50-dik gyakorlat.

Solon Croesushoz, a' lydusok királyához ment. — Hannibal előbb a' Pyrenaeusokon, azután az Alpeseken ment által. — Midőn Italiába belépett, ravaszsággal és erőszakkal megtámadta a' rómaiakat, — több ütközetekben meggyőzte, — sőt Rómához is elment, — végtére őt hajókkal átment a' tengeren. — Xerxes nagy sereggel átment a' Hellespontuson; azután hajósserege Thracia' partjai mellett elevezett. — Spartát Eurotas vize körülfollyá. — Dicsőségért halálra (alá) menni tisztességes. — Agesilaus a' Hellespontuson seregeit általvitte. — A' ki haragosan megy a' büntetés szabására, az magát nem mérsékelheti.

LI.

Az olyan cselekvő igék, mellyek magokban teljes értelmű praedicatumot nem képeznek, hanem arra nézve valamelly pótló névre van szükségök, két accusativust kötnek össze; t. i. mind ezen kérdésre: kit? mit? mind erre: mivé? miül? — accusativus tételtek. Ide tartoznak:

1. *az olyan igék, melyek valamivé tevést jelentenek, mint:* facio, efficio, reddo. p. o. Julius Caesar dictatorem se fecit. — Necessitas timidos fortes facit. — Fortuna, quos complexa est, plerumque coecos efficit. — Pyrrhus patriam suam, claritate nominis sui, illustrem reddidit.

2. *a' nevezést, czimezést jelentő igék, mint:* voco, apello, nomino, cognomino, nuncupo, dico, inscribo. p. o. Romulus urbem, ex suo nomine, Romam vocavit. — Omnes perturbationes animi, morbos philosophi apellant. — Iram bene Ennius initium dixit insaniae. — Nonnulli libros de arte oratoria scriptos rhetoricos inscribunt.

3. *a' kinevezést, hivatalra választást jelentő igék, mint:* creo, renuncio, designo, deligo, eligo, declaro. p. o. Romani Aemilium Paulum consulem creant. — Scipio renunciabat Acidinum consulem. — Aristoteles quodam loco mundum designavit deum. — Thebani Philippum ducem eligunt.

4. *ezen ige:* habeo, *midőn ext jelenti:* valaminek, valami gyanánt tartani, valami gyanánt birni. — p. o. Agesilaus templaeorum sancta habebat. — Parentes carissimos habere debemus. Bibulum habeo amicum. — Athenienses receptaculum habuere castra sociorum.

5. *ezen igék,* praebeo me, praesto me, exhibeo me = *magamat mutatom, magamat viselem, vagyok (illyen, v. amollyan).* p. o. Bene de me meritis gratum me praebeo. Moneo, ut te placibilem praestes. — Trajanus aequalem se omnibus exhibebat.

6. *a' tanítást jelentő igék:* doceo, edoceo, dedoceo. p. o. Fortuna belli artem victos quoque docet. — Ciceronem Minerva omnes artes edocuit.

Jegyz. 1. Néha *doceo* mellett infinitivus is áll, mikor t. i. a' tanítás' tárgya nem név; p. o. *exemplo nostro alios pati doceamus.*

Jegyz. 2. Mikor *doceo* ezt teszi: *tudósítani, felvilágosítani;* akkor a' tárgy ablativusban *de* előjáróval áll mellette: p. o. *equidem dare operam soleo, ut de sua quisque re me ipse doceat.*

7. *a' kérést jelentő igék, mint:* rogo, oro; — *továbbá a' kívánást* — mint: flagito, posco, reposco; — *a' kérdezést:* rogo, interrogo; — *végre az eltitolást jelentők, mint:* celo. p. o. Nihil Deum rogare debemus, nisi quod salutare nobis sit. — Illud te oro, ut sis diligens. — Me frumentum flagitabant. — Verres parentes pretium pro sepultura liberorum posebat. — Racilius me primum sententiam rogavit. — Pusionem quendam Socrates interrogat quaedam geometrica. — O virum simplicem, qui nos nihil celat.

Jegyz. A' kérést jelentők mellett gyakran, (*petere* mellett pedig mindig) a' személy a' elöljáróval; — a' kérdezést jelentők mellett pedig a' tárgy de elöljáróval ablativusban is szokott állani. p. o. *Athenienses auxilium a Lacedaemoniis petiverunt.* — *Quid studia, quid artes a te flagitent, tu videbis.* — *Vine ut te iisdem de rebus latine interrogem?*

8. az olyan igék is mellyek ezt jelentik: valaminek, — valami gyanánt tartani, vélni, *mint*: *puto, existimo, arbitror, duco, judico, numero, két accusativust kötnek össze.* — *De ilyenkor a' tárgy' accusativusa mellől esse marad el (sőt néha ki is tétetik); 's innen ez nem egyéb kitétel, mint accusativus infinitivussal.* p. o. *Nemo credit, nisi ei, quem fidelem (esse) putat.* — *Natura praescipit homini, ut nihil pulchrius (esse), quam hominem putaret.* — *Socrates totius mundi se civem arbitrabatur.* — *Quidam singulas stellas numerant deos.*

9. vannak még sok igék, mellyek két accusativust kötnek össze; mellyek közül egyik *mintegy appositio*, 's magyarul: -ul, -ül, gyanánt — *al tétetik ki.* *Illyenek*: *do, jungo, adjungo, accio, peto, sumo.* p. o. *Lacedaemonii regibus suis augürem assessorem dederunt.* — *Juno Iovi Argum custodem addidit.* — *Ego me tibi comitem adjungo.* — *Philippus Aristotelem filio suo custodem accivit.* — *Artaxerxes Iphicratem ab Atheniensibus petivit ducem.* — *Comitem tibi sumito fratrem.*

Jegyz. 1. Az 1 — 4, és 8, 9 számok alatt felhozott igék, ha szenvedő formában állanak, két nominativust kötnek össze; (lásd 46. §.) — ellenben a' 6, 7 szám alattiak ha szenvedőben vannak is, a' tárgyat accusativusban kívánják. p. o. *Hipponiates sub Annibale magistro omnes belli artes edoctus est.* — *Porcius Cato rogatus est sententiam.* — *Sigaretes alimentaque mitia dives posebatur humus.*

Jegyz. 2. Más szenvedő igék mellé is tesznek, kivált a' költők accusativust, görögös modorban, — mellyet *quoad*-dal lehet kipótolni. p. o. *Rex Anius sacrá redimitus tempora lauro.* (*quoad tempora*). — *Crus et ntrumque brachium consauciatus est.* — Sőt a' mellékevek mellé is tesznek ilyen értelemben accusativust: p. o. *nudus membra* (*quoad membra*) *Priapus.*

51-dik gyakorlat.

Midőn Sándor' barátjai látták, hogy ő maradék nélkül fog elhalni, kérdezték tőle, kit akarna birodalma' örökössé tenni; — és ő ezt felelte: a' legméltóbbat. — Azon légy, hogy magadat minden nap jobbra tudd. — Az embereket a' fősvénység, és nagyra vágyás vakokká teszi. — A' legfőbb tanácsot a' rómaiak' ősei senatusnak nevezték. — Flavius Vespasianust Nero nevezte ki vezérré. — Cicerot az egész nép consulnak nyilatkoztatta ki. — Az álmat a' halál képe gyanánt tartjuk. — Engem mindenkor jó

barátodnak tarthatsz. — Antistius a' köz-szabadság' legfűzesebb védőjeként viselte magát. — Azt mondják hogy Ceres tanította az embereket földmivelésre. — Későbbi időkben Rómában is voltak iskolák, mellyekben a' tanítók tanítványaikat görög és deák nyelvre, arithmetiára, geometriára, historiára, muzsikára 's egyebekre tanították. — Én tőled már gyakran kértem azt a' könyvet. — Soha se kérj istentől gazdagságot, hanem jó elmét, 's jó egészséget, a' léleknek, azután a' testnek. — A' római consul, a' senatoroktól kért voksot. — A' meggyőzött nemzetek' követjei, a' római tanácsnál békességért esedeztek. — Eltitkolom előled a' római dolgokat. — Epicurus a' heverésnél semmit jobbnak nem ítelt. — A' nagy lélek gyakran csekélyeknek véli azokat, miket mások jeleseknek ítélnek. — Homerus a' hősök mellé isteneket köt, veszedelmeikben úti társul. — Istvánt vedd magad mellé tanuló társul. — Ez a' katona tagjaira nézve megroncsolt. (roncsolt testü).

LII.

A' személytelen igék mellett a' személy accusativusban áll. Ezekről: poenitet, pudet, piget, toedet, miseret, mellyek mellett a' tárgy genitivusban áll, láttunk felyebb 47. §. XLIII. Most lássunk ezekről: decet, dedecet, oportet.

1. decet és dedecet mellett a' személy, kihez illik vagy nem illik valami, accusativusban; — a' dolog pedig melly illik vagy nem illik, — ha ige, infinitivusban; ha főnév, nominativusban áll; és ha a' főnév többesben van: úgy decet, és dedecet is többesbe tétetik. p. o. Oratorem irasci minime decet, — simulare non dedecet. — Decet verecundum esse adolescentem. — Candida pax homines, trux decet ira feras — Miseros convivia non decent. — Parvum parva decent.

2. oportet mellett vagy infinitivus accusativussal, — vagy néha főként világosság' kedviért, hogy a' két accusativus zavart ne csináljon conjunctivus áll, ut nélkül. p. o. Legem brevem esse oportet. — Virum bonum nec prece, nec pretio a via recta deduci oportet. — Praemia virtutis sancta esse oportet, neque cum improbis communicari. — Me ipsum ames oportet, non mea. — Philosophiae servias oportet, ut tibi contingat vera libertas.

Jegyz. I. Ezek is: latet, fugit, juvat, praeterit, gyakran személytelenek gyanánt vétetnek, mint: me non latet, vagy fugit, me non praeterit = jól tudom; me juvat = gyönyörködöm benne. p. o. juvat nos beneficii conscientia.

Jegyz. 2. Ezen igének *deficio* 3-dik személye accusativussal köttetik össze, p. o. *quam multa te deficiant, vides.*

52-dik gyakorlat.

Minden illik az ifjúhoz, a' mit megtanulhat. — A' bátorság illik a' katonához, a' félelem pedig ugyanahoz nem illik. — Nem illik a' tanulóhoz a' restség — Minden embereknek szükség kegyesen élni. — Minden emberekhez illik a' kegyesség. — Szükség hogy kötelességedet hiven teljesítsd. — Nincs elrejtve előtéd, mennyire illik az ifjúhoz, hogy a' bujaság' csábjainak elment álljon. — Szükség hogy az ember előtt kedves legyen az egészség; — de még kedvesebb az élel' ártatlansága, és a' lélek' nyugalma. — Jól tudom, mi nagy munkát fordítasz a' deák nyelv' tanulására. — De a' többi tudományokat sem szükség elmellőznöd.

50. §.

Ablativus.

LIII.

Sok olyan igék, mellyek ablativust kívánó előjárókkal (a, ab, abs, de, ex, e, super) vannak összetéve, ablativust vesznek magok mellé; még pedig vagy előjáró nélkül, — vagy pedig a' név eleibe akár ugyanazon előjárót mellyel összetétték, — akár más hasonjelentésűt felvévén, p. o. Teneros animos saepe aliena opprobria absterrent (a) vitiiis. — Abstinet bonus (a) peccatis. — Timoleon Dionysium tota Sicilia depulit. — Amicitia nullo loco excluditur. — Socrates pedem portâ non extulit. — Plurima flumina erumpunt saxis et montibus. — Caesar proelio supersedere statuit. — Res familiaris quaeri debet iis rebus, a quibus abest turpitude. — Ab alienis oculos et manus abstineamus. — De jure suo decedere saepe utile est. — Hannibal ex Italia decedere coactus est. — Socrates primus philosophiam devocavit e coelo. — Lacedaemonii de diuturna contentione destiterunt. — Vivunt ii, qui ex corporum vinculis, tamquam e carcere, evolaverunt.

Jegyz. Ezen igék: *egredi, excedere, exire*, midőn ezt jelentik: *valamin kívül- tül menni, accusativust kívánnak; mivel extra marad el, melly néha ki is tétetik, p. o. Historia non debet egredi veritatem. — Tiberis alveum excessit. — Egređi extra vallum nemo est ausus. — Certos mihi terminos constitui, extra quos egredi non possim.*

53-dik gyakorlat.

A' római dictatorok tartoztak leköszönni hivataljokról. — A' római consulok egy év mulva mondtak le hivataljokról. Tarquinius Rómából, és az egész római birodalomból kiűzetett. — Scipio' vitézsége és tanácsa által kényszerített Hannibal Italiából eltávozni. — A' rómaiak a' karthágóiakat Siciliából és Sardiniából kikergették. — Caesar némelyeket méltóságokból, másokat polgárságokból kiforgatott.

LIV.

A' bővölködést és szükölködést jelentő igék, mellyek mellett mindig ezen kérdés állhat: mivel? és mi nélkül? — mint: abundo, redundo, affluo, diffluo, circumfluo, scateo, egeo, indigeo, careo, — és vaco (üres vagyok), ablativust kívánnak. p. o. Germania et Gallia abundant rivis et fluminibus. — Capua fortissimorum virorum multitudine redundat. — Antiochia quondam eruditissimis hominibus, liberalissimisque studiis affluebat. — Unde possum scire, quantum adversus paupertatem tibi animi sit, si divitiis difflais? — Metallis scatet America. — Corpus multis eget rebus, ut valeat. — Animus, quo major est in eo praestantia, eo majori indiget diligentia. — Monitio acerbitate, objurgatio contumelia carere debet. — Nulla vitae pars vacare officio potest.

Jegyz. egeo, és indigeo genitivust is vesznek magok mellé. p. o. *Gravitas morbi facit, ut medicinae egeamus. — Res maxime necessariae, non tam artis indigent, quam laboris. — Eget aeris Cappadocum rex.*

54-dik gyakorlat.

Magyarország' hegyei arannyal ezüsttel bővölködnek. — Sok dolgokkal bővölködünk mi, mellyek nélkül más nemzetek szükölködnek. — Mi többnyire pénz nélkül szükölködünk. — Ez a' föld soha sincs hadak nélkül. — Róma vitéz és okos vezérekkel bővölködött. — Legtöbb emberek szükölködnek állhatatosság nélkül.

LV.

Ezen deponens igék: utor, fruor, fungor, vescor, és ezeknek összetettjei: abutor, defungor, perfruor, 'sat., ablativust kívánnak. — p. o. Divitiis, nobilitate, viribus multi male utuntur. — Multi imtemperanter abutuntur otio et literis. — Multis maritimis rebus fruimur. — Solus potitus est imperio Romulus. — Vescimur bestiis, et terrenis, et volatilibus, et aquatilibus.

Jegyz. 1. A' dignor közép jelentésü ige is, mivel dignus-tól jön, ablativust kíván. p. o. *Summo me dignor honore.*

Jegyz. 2. Midőn potior annyit tesz, mint: *hatalma alá hajtani*, — akkor néha genitivussal is tétetik. p. o. *Dion totius ejus partis Siciliae potitus est, quae sub Dionysii potestate fuerat.*

55-dik gyakorlat.

Az okosságot használnunk kell, ha boldog életet akarunk élni. — Az egyiptomiak sok állatokat nem ettek, mellyeket megenni más népeknek szabad volt. — Octavianus sok fortélyt használt, hogy elnyerje azon legfőbb tekintetet, mellyel Julius Caesar birt. — Az idővel nem kell vissza élni. — Augustus a' neki engedett hatalommal nagy mérsékléssel élt; — azért használta a' fő-hatalmat soká, — mellyet Julius Caesar kevés ideig viselt. — Nem méltatom magamat olly nagy tiszteletre.

LVI.

Ablativus tétetik még különféle igék mellé. Jelesen:

1. a' mellyek megfosztást jelentenek, mint: spolio, privo, orbo, azok a' tárgyat mellytől valaki megfosztatik abl.-ba kívánják. p. o. *Democritus dicitur oculis se privasse.* — *Gravius est spoliari fortunis, quam non augeri dignitate.* — *Consilio et auctoritate, non modo non orbari, sed etiam augeri senectus solet.*

2. Az adást, — vevést, — kölcsönözést jelentők, az árt ablativusba kívánják. p. o. *Spem pretio non emo.*

3. florere (*diszleni, jelesnek lenni*) — és laborare (*szenvedni, küzdeni*), a' tárgyat mellyel valaki díszlik, vagy szenved, ablat.-ba kívánja. p. o. *Pericles florebat omni genere virtutis.* — *Duobus vitis diversis avaritia, et luxuria, civitas laborat.*

Jegyz. laborare tétetik a és ex előjárókkal is. p. o. *Caesar metuebat ne ab re frumentaria laboraret.* — *Ex aere alieno laborare.*

4. gloriari = *dicsekedni*, — és afficere = *valamivel illetni*. — p. o. *Quidam vitis suis gloriantur. Improbi poena afficiuntur.* — *Magna afficimur voluptate.*

Jegyz. gloriari tétetik de-vel is. p. o. *de beata vita gloriari.*

5. az eltítást, — szabadítást, távollétet, ürességet 'sat. jelentő igék, mind a előjáróval, mind az nélkül, ablativust kívánnak, mint: arceo, libero, disto, vaco. — p. o. *Templi limine arcebantur Judaei.* — *Deus motum coeli ab omni erratione*

liberavit. — *Hor. inum vita multum (a) victu et cultu bestiarum distat.* — *Senum aetas vacat muneribus iis, quae non possunt sine viribus sustineri.* — *Sapiens ab omni animi concitatione semper vacat.*

56-dik gyakorlat.

A' rómaiak' polgári háborúi igen sok derék polgároktól megfosztották a' köztársaságot. — A' római lovagok igen drágán bérlették ki a' közjövedelmeket; 's a' vámosoknak még drágábban adták ki. — A' patriciusok nagy kamatra kölcsönöztek pénzt a' plebejusoknak. — A' társaságban némelyek tudománnyal, mások hatalommal bírnak (ékeskednek). — A' római köztársaság nyomorgott belső zavarok miatt. — *Siccus Dentatus* sebeivel dicsekedett, mellyeket a' hadban kapott. — *Midőn Cicero* a' consulságot viselte, megszabadította a' társaságot *Catilina'* veszélyes összeesküvésétől.

B) Az igék' ideinek jelentéséről; — az idők' következéséről, — és a' módokról.

51. §.

LVII.

Az igék' ideinek jelentéséről ezeket tartsuk meg:

1. *Jelen-nel (praesens) élünk, mikor most történő, vagy történni kezdő dolgot beszélünk, — melly magyarul gyakran aligmulttal tétetik ki. p. o. Quis non admiretur splendorem, pulchritudinemque virtutis?*

Jegyz. A' történetirők gyakran *aligmult* és *mult* helyett *jelen-nel* élnek, hogy az előadott dolog jelenleg történni láttassék. p. o. *Triginta rectores reipublicae Atheniensis constituuntur, qui fiunt Tyranni.*

2. *Aligmúlt-tal (imperfectum) olyan történet adatik elő, melly még be nem végződött, — 's többnyire egy másik, ugyanakkor történő dolog is mellé adatik. p. o. Dum scribebam, pater advenit.*

Jegyz. 1. Gyakran a' mellék-történetek adatnak elő *aligmúlt-tal*; midőn a' fő-történetet *mult* (perfectum) jelenti. p. o. *Phoebidas Lacedaemonius, cum exercitum Olynthum duceret, iterque per Thebas faceret, arcem oppidi, quae Cadmea appellatur, occupavit.*

Jegyz. 2. A' levelekben a' jelenleg történő, de míg a' levél célra érhet, elmúlható dolog, *aligmúlt-tal* sőt néha *mult-tal* is tétetik ki. p. o. *Expectabam adventum Menandri, quem ad te miseram.*

3. *Mult-tal* (perfectum) *tétetik ki az olyan bevégződött dolog, mellyhez nem adatik másik mult, mint a' melly ő utána következnek.* p. o. Hannibal quotiescunque cum Romanis congressus est, in Italia semper discessit superior.

Jegyz. Foglalói mult-tal gyakran élnek foglalói jelen, és parancsoló mód helyett, midőn magyarul parancsoló mód áll. p. o. Quod dubitas, ne feceris. (ne facias, ne fac). — Forsitas quispiam dixerit (dicat). — Ars oratoria quam sit facilis, tu ipse videris.

4. *Régmult-tal* (plusquamperfectum) *tétetik ki a' bevégződött dolog akkor, midőn utána másik bevégződött dolog is következik.* p. o. Cum hoc audissem, gaudebam. Pyrrhus cum in templum Jovis venisset, Larassam neptem Herculis rapuit.

Jegyz. Néha a' jelentői régmult, foglalói régmult helyett tetetik: p. o. populus romanus, Caesare et Pompejo trucidatis, in statum pristinae libertatis redierat (rediisset), nisi aut Pompejus liberus, aut Caesar haeredem reliquisset.

5. *A' Jövő-re* (futurum) *nézve ezeket tartjuk meg:*

a) *Ha olyan jövőt akarunk kitenni, melly vagy magában áll, vagy másik jövővel egyszerre folytatólag fog történni, nem pedig úgy, hogy az előbbi az utóbbihoz képest már mult-tá lenne: akkor vagy jelentői jövővel (amabo) vagy körülírt jövővel (amaturus sum) élünk; — még pedig ezen utóbbival leginkább akkor, ha valami igyekezetet, szándékot, akarunk kifejezni.* p. o. Intra paucos dies ad te veniam. — Si cras proficiscar, ad te veniam. — Dabo tibi librum, — et eundem explicabo. — Cum examen apum exiturum est, — solent praeire signa; — cum jam evoluturae sunt, consonant vehementer.

Jegyz. A' jelentői jövő gyakran parancsoló helyett tetetik, illedelmes, vagy bizodalmas modorban. p. o. Valebis, meaque negotia videbis, meque ante brumam exspectabis.

b) *Ha pedig olyan jövőt akarunk kitenni, melly egy másik, utána következő jövőhez képest már mult fog lenni; melly is multjövő-nek (futurum exactum) neveztetik: azt ha jelentő módban áll, kitesszük a' sajátlag ugynevezett futurum exactum-mal (melly tehát nem conjunctivi, hanem indicativi futurum); — ha pedig foglaló módban áll, kitesszük foglalói régmulttal.* p. o. Ubi librum legero: eum tibi mittam. — Ut sementem feceris: ita et metes. — Hannibal promisit Gallis, se non stricturum ante gladium, quam in Italiam venisset.

Jegyz. I. Mikor illyen formát mondunk: *ha ez v. amaz fogott történni; úgy ez 's ez is fogott történni:* akkor két futurum exactummal él-

hetünk: p. o. *haud, ut opinor, erravero, si a Zenone disputationis principium duxero.* — Non imprudenter *feceris, si me celaris.*

2. Mikor pedig ilyen formát mondunk: *ha ez 's ez fogott volna történni, úgy ez 's ez is fogott volna történni*: akkor vagy az elsőt foglaloí mult-tal, -- a' másikat csel. körülirt jelentői aligmult-tal (turus eram); — vagy pedig, főként ha *ut v. quin* van a' mondatban, — az elsőt foglaloí régmulttal, — a' másikat pedig *turus fuerim*-mel (ha cselekvő), vagy *tus forem*-mel (ha szenvedő vagy deponens), tehetjük ki. p. o. Si Saguntinis oppressis opem tulerimus, totum bellum in Hispaniam *aversuri eramus.* — Quis dubitat, quin, si Saguntinis opem *tulissemus*, — totum bellum in Hispaniam *aversuri fuerimus.* — Si tantum militum romanorum *fuisse*, ut praesidium Athenarum non deseri *potuisset*, — Chalcis et Euripus *adempta* regi *forent.*

Jegyz. A' *határtalan* módban a' *jövőt* 3féleképen lehet ki tenni; t. i. ha csak egyszerűn ezt mondjuk: *hogy fog történni*: azt vagy az ige' részesüléből, *esse v. fore*-val formált határtalani jövőjével, vagy *fore ut*-tal 's conjunctivussal tesszük ki; — ha pedig valami *akarát, szándék* van a' mondatban: akkor *supinum* tétetik *ire v. iri*-vel p. o. Aristoteles ait se videre, totam philosophiam brevi tempore *absolutam fore.* — Otho sperabat *fore ut adoptaretur* a Galba. — Simo audierat, non *datum iri* filio uxorem suo. — Spero *fore ut venias*, v. spero *te venturum esse.*

57-dik gyakorlat.

Ki ne kívánna jónak tartatni. — Mig a' leczkémet tanultam, az órát elütötte. — Valahányszor hozzám jöttél, mindig itthon találtál. — A' henyeségnek mi jutalmát veszed, magad lásd. — Miután leczkémet megtanultam: iskolába jöttem. — Ha az egyenetlenkedésnek új magvai nem hintettek volna el, — már a' békeség közöttünk helyre állott volna. — Holnap iskolába nem fogok jönni, hanem otthon fogok tanulni. — Holnap Pestre szándékozom menni. — A' millyen szorgalmad fog lenni, olyan hasznát fogod venni. — Mihelyt a' tanító beszélni kezd, hallgatni fogunk. — Azt ígérte a' barátom, hogy ő ezt a' könyvet, mihelyt meg fogná kapni, nekem mindjárt által fogja adni. — Ha a' te tanácsodat követtük volna, ezen veszedelmet el fogtuk volna kerülni. — Ki kételkedik benne, hogy ha a' te tanácsodat követtük volna, — ezen veszedelmet elfogtuk volna kerülni. — Azt mondják hogy a' színház 7 órakor fog felnyittatni — Tudjuk hogy a' bűneit megbánó bűnösnek kegyelem fog adatni. — Reménylem hogy ezt a' könyvet tőled meg fogom nyerni.

52. §.

LVIII.

Az idők' következtetéséről ezeket tartsuk meg:

Az olyan mondatokban, mellyek *ut, ne, quo, quin, quominus, qui, quae, quod,* 's más illyetén foglaloí módot kívánó

szócskák által, köttetnek össze, — az idők' egymásra követke-
zésében a' deákok bizonyos rendet tartanak. Fő-szabály ez: (l.
1-ső foly. 67. §.): *Ha vagy jelen, vagy jövő idő van a' mondat'
első részében: akkor annak másik részében foglaloí jelen; — ha
pedig amott aligmúlt, múlt, vagy régmúlt van: akkor itt fogla-
loí aligmúlt tétetik.* — Azonban ez ellen vannak némelly kivé-
telek.

1. *Jelen után jelen* tétetik, de csak akkor ha jelen lévő do-
logról van szó, — melly esetben az utóbbi idő magyarul *fogla-
loí aligmúlttal* tétetik. p. o. *Nulla est civitas, quae non et im-
probos cives aliquando habeat. — Moneo te ut discas.*

K i v é t e l :

De ha *múlt* vagy *jövő* időről van szó: akkor a' jelen után foglaloí *múlt*
vagy *jövő* következik; melly esetben magyarul rendesen foglaloí *régmúlt* tétetik. p. o. *Neminem esse oratorum illustriorem arbitror, quem non et saepe, et diligenter audierim. — Incertum est, quid futurum sit.*

2. *Jövő után jelen* tétetik, ha jelen lévő dologról van szó,
—melly esetben magyarul rendesen *foglaloí aligmúlttal* élünk. p. o. *Nemo erit qui censeat, a' virtute recedendum esse.*

K i v é t e l :

De *foglaloí múlt* következik, ha *múlt* dologról van szó, midón magya-
rul rendesen fogl. *régmúlt* tétetik. p. o. *Nihil ex sapiente viro discet adollescens, quod nescisse rectius fuerit.*

3. *Aligmúlt után aligmúlt.* p. o. *Apelles pictores eos pec-
care dicebat, qui non sentirent, quid esset satis.*

K i v é t e l :

Néha *régmúlt* is; — ha t. i. előbb történt a' dolog, mint a' mellyről
az *aligmúlt* szól. p. o. *Quae te ratio in istam spem induxit, ut eos fideles putares fore, quos pecunia corrupisses.*

4. *Múlt után aligmúlt.* p. o. *Philosophi quidam sunt re-
pertí, qui negarent deum habere curam rerum humanarum. —
Monui te, ut disceres.*

K i v é t e l :

De tétetik a' *múlt* után a' történet' kívánata szerint, hol *múlt*, hol *je-
len*, hol *jövő*. p. o. *Nulla unquam fuit tam imbecillo animo mulier, quae non aliquando lugendi finem fecerit. — Trajanus remp. ita administravit, ut omnibus principibus merito praeferatur. — Perfidia tua perfecisti, ut nemo tibi in posterum fidem habiturus sit.*

5. *Régmúlt után aligmúlt.* p. o. *Aurum, argentum, aes, ferrum, frustra natura genuisset, nisi eadem docuisset, quemadmodum ad eorum venas perveniretur.*

58-dik gyakorlat.

Sokszor kértelek téged hogy jöjj hozzám. — Ugy akarunk élni hogy másoknak tessünk. — Senki sem lesz, a' ki ha az erény' becsét megismeri, arra ne törekednék. — Semmit sem találsz olly hasznost, mi az irigy emberektől nem kárhoztattatnék. — Trajanus, római császár, olly jó volt, hogy a' rómaiak a' későbbi császároknak azt kiáltozták: légy szerencsésebb Augustusnál, és jobb Trajanusnál. — Titus római császár olly jól viselte magát, hogy az emberi nem' szerelmének és gyönyörűségének neveztetett. — Cicero élete' vége felé azon törekedett, hogy a' római köztársaságot Antonius ellen oltalmazza. — Nem tudod e, valljon megérkezett e a' bátyád? — Meg fogom nézni, valljon azt végbevitték e? — Te nekem olly régen nem irtál, hogy már féltem hogy meghaltál. — Gyakran kívántam hogy az soha ne történt volna. — Ő mindig úgy élt, hogy dicsértetnie kell. — Senki sincs olly jó, hogy egész életében legalább valamit nem tett volna, a' mit helyben nem hagy. — Themistocles nem tudta, midőn Athenéből kiűzetett, hová szaladjon. — Hadrianus, római császár, annyira vigyázott birodalmára, hogy annak egy tartománya sem volt, mellyet be nem járt volna. — Cicero igen nagy tisztelettel fogadtatott, midőn a' számkivetésből Italiába visszatért. — Sándor olly sok és nagy tetteket cselekedett, hogy mindeddig nagy férfinak tartatík.

53. §.

Az igék' módjairól.

LIX.

Jelentő (indicativus) móddal élünk, midőn valami egészen meghatározott, bizonyos, és mástól nem függő dologról beszélünk. p. o. Habemus a Caesare sententiam, sicut ipsius dignitas postulabat.

59-dik gyakorlat.

A' kiket házából gonoszul kiűzött, azok Rómába mentek. — A' lacedaemoniak a' hosszas vetélkedéssel felhagytak, és a' tengeri uralkodás' elsőségét önkényt az atheneieknek engedték.

LX.

Foglaló (conjunctivus) móddal élünk valahányszor nem bizonyos és meghatározott, hanem feltételes, p. o. lehető, hihető,

kivánatos, szükséges, bizonytalan, — vagy valamitől függő dolgról szólunk.

Foglaló móddal élünk vagy *particulák* nélkül, — vagy azok után.

Particulák nélkül e' következő esetekben :

1. *Valahányszor (mint mondánk) feltételes, vagy valamitől függő dolgról van szó:* p. o. *dies deficiat, si velim referre.* — *Suae cuique utilitati, quod sine injuria aliorum fiat, servandum est.* — *Quis sapiens bono confidat fragili?*

2. *Foglaló mód tétetik, valahányszor azt infinitivus accusativussal előzi meg.* p. o. *Non est consentaneum, frangi eum cupiditate, qui metu non frangatur, — nec qui invictum se a labore praestiterit, vinci a voluptate.*

3. *Foglaló mód tétetik akkor is, ha már egy foglaló mód előzte meg, mellyre a' következő mondat vitetik.* p. o. *Omnis virtus nos ad se allicit, facitque ut eos diligamus, in quibus ipsa inesse videatur.*

4. *Foglalói jelen idővel élünk midőn a) valamit kívánunk vagy kérünk, b) midőn valamit megengedünk, c) midőn valamit javallunk vagy tanácsolunk; (melly háromféle jelentéshez képest a' foglaló mód neveztetik optativus, — concessivus-, és svasorius-nak).* — *Midőn pedig tiltunk valamit: a' foglalói jelen eleibe ne-t teszünk (nem non-t).* — p. o. *Emas, non quod opus est, sed quod necesse est.* — *Qui dedit beneficium taceat; — narret qui accepit.* — *Appetitus rationi parcant.* — *Ne sis curiosus.* — *Ne committas, ut tute tibi defuisse videare.*

Jegyz. A' 2-dik személyt szokás körül is írni *noli, nolite*-vel, és infinitivussal. p. o. *Noli exspectare longas preces.*

5. *Foglalói jelen 2-dik személyével gyakran élünk valamelly általános, vagy személytelen mondasban, mellyet magyarul így teszünk ki:* az ember. p. o. *Ubi istum invenias, qui honorem amici anteponat suo?* — *Quem docilem velis facere, simul attentum facias oportet.*

60-dik gyakorlat.

Ki haragudnék rám méltán? — Ugy vélem, nem fogok hibáznai, ha ő tőle veszem kezdetét ezen vizsgálódásnak. — Hogy Isten van olly világos, hogy a' ki azt tagadja, alig hiszem őtet józan elméjűnek. — Olly lélekkel legyünk, hogy semmit se tartsunk rosznak, a' mi az istentől rendeltetett. — A' ki melly mesterséget ért, abban gyakorolja magát. — Ne akarjátok azt

cselekedni, a' mi meg nem történhetik. — A' kit boldoggá akarsz tenni, egyszersmind az erény' kedvelőjévé tedd.

LXI.

A' particulák után következő foglalo módról ezeket tartsuk meg:

Vannak olyan particulák, mellyek után mindenkor foglalo mód áll; — de vannak olyanok is, mellyek után csak bizonyos esetekben áll foglalo-, rendszeren pedig jelentő mód.

Ollyan particulák, mellyek mindenkor foglalo módot kívánnak ezek: ut, quo = hogy, ne, quin, quominus = hogyne (melyekről láttunk feljebb 45. §.); ezenkívül: utinam, bárcsak, — o si, vajha, — licet, ámbár, — quasi, mintha, — cum, mint-hogy, — quamvis, bármennyire, — dummodo, csakhogy, — tamquam, acsi, mintha.

utinam és o si. p. o. Utinam tam facile vera invenire possim, quam falsa convincere. — O mihi praeteritos referat si Jupiter annos!

licet, sajátlag ige = szabad, meglehet, és a' mellőle elmaradt ut kíván foglalo módot. p. o. Vita brevis est, licet (ut) supra mille annos exeat,

quasi, ebből lett: quamsi, vagy: tamquam si. p. o. Quidam idcirco deum esse non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quasi nostram ipsam mentem videre possimus.

cum foglalo kíván mikor ezeket jelenti: a) minthogy, b) holott (okadó), c) noha, ámbár. p. o. Cum solitudo, et vita sine amicis plena metus sit: ratio ipsa monet amicitias comparare. — Atticus honores non petiit, cum ei paterent. — Cum feriant unum, non unum fulmina terrent.

quamvis, főként mikor ezzel felcserélhető quantum-vis, bármennyire, — foglalo kíván. p. o. Assentatio, quamvis pernicio-sa sit, nocere tamen non potest, nisi ei, qui eam recipit. — Quamvis se ipso contentus sit sapiens: amicis illi opus est.

dummodo, v. dum és modo. p. o. Multi omnia recta et honesta negligunt, dummodo potentiam consequantur. — Oderint, dum metuant. — Manent ingenia senibus, modo permaneat studium et industria.

tamquam, és ac si. p. o. Sic vive cum hominibus tamquam deus videat. — Quae perdifficilia sunt, perinde saepe habenda sunt, ac si effici non possint.

61-dik gyakorlat.

Vajha a' gyanút is úgy elkerülhettem volna mint a' vétet! Bár gúnyoljon, a' kinek tetszik, de én a' rosszakkal nem társalkodom.—A' Pythagoras' tanítványi babot nem ettek, — mint-ha az étel a' lelket nem a' testet fujná fel.— Mivelhogy az emberi lélek, isteni részecske: szükség hogy halhatatlan legyen. — Phocion mindig szegény volt, holott igen gazdag lehetett volna. — Azt mondják hogy Demosthenes, ámbár az *r* betűt ki nem tudta mondani, gyakorlás által annyira ment, hogy nála ékesebben senki nem beszélt. — Ki merné állítani, bár mennyire ifju volna is, hogy még estvét életben fog érni? — Semmit se adjon, csak hogy semmit el ne vegyen. — Ugy kell gondolkoznunk, mintha valaki keblünkbe nézhetne. — Ugy beszélj az istennel, mintha az emberek hallanák.

LXII.

Vannak olyan *particulák*, mellyek *mellott* *rendesen* jelentő mód áll; de némelly esetekben foglalt kivánnak. *Illyen esetek:* a) *ha bizonytalan és csak lehető dologról van szó*, b) *ha accusativus infinitivussal előzi meg őket*, c) *ha conjunctivus előzi őket*.— Különös említést érdemlenek ezek közül némellyek, mint: *si, nisi, etsi, etiamsi, quamquam, quamvis* (ámbár), *cum* (midőn, ha), *antequam, prius quam, dum, donec, quoad* (addig mig), *quod* (hogy).

1. *Si* = ha, jelentő módot kíván, mikor bizonyos dolog előtt áll. — De ha bizonytalan előtt áll; — vagy pedig ezt teszi: *ha szinte* (etiamsi), úgy foglalt kíván. p. o. *Si amitti vita beata potest, beata esse non potest.* — *Sapiens non dubitat, si ita necesse sit, migrare de vita.* — *Satis nobis persuasum esse debet, si omnes deos celare possimus, nihil tamen injuste esse faciendum.*

Jegyz. Ha *si* után ellentét következik: *ha pedig*, ezt *sin, sin minus, sin secus*-sal teszik ki. p. o. *Si deus es, tribuere mortalibus beneficia debes, non eripere: sin homo, ut es, semper esse te cogita.*

2. *Nisi*, mikor ezt teszi: *ha nem*, 's *si non*-nal felcserélhető; és bizonyos dolog áll mellette: jelentő módot kíván. — Mikor pedig ezt teszi: *hanem, ha, ha csak nem*: akkor foglalt mód jön utána. p. o. *Parva sunt foris arma nisi (si non) est consilium domi.* — *Aequitas tollitur omnis, si habere suum cuique non licet.* — *Non potest jucunde vivi nisi cum virtute vivatur.* — *Nisi deus te corporis vinculis liberaverit: in coelum tibi aditus patere non potest.*

3. *Etsi, tametsi, etiamsi, quamquam; quamvis*, ha bizonyos dologról van szó: jelentő módot; — ha bizonytalanról: foglaltat kívánnak. p. o. *Éloquentiae studendum est, etsi ea quidam perverse abutuntur.* — *Medici quamquam saepe intelligunt, tamen nunquam aegris dicunt, illo morbo eos esse perituros.* — *Nonnulli quod sentiunt, etsi optimum sit (véleményök szerint), non audent dicere.* — *Rectum est in contentionibus etiamsi nobis indigna audiamus, tamen iram moderari.*

4. *Cum*, mikor ezt teszi: ha midőn. és bizonyos dolog van utána: jelentő módot; — ha pedig bizonytalan dolog van utána: foglaltat módot kíván. p. o. *Qui non propulsat a suis injuriam, cum potest, injuste facit.* — *Cum rosam video, incipere ver arbitror.* — *Fraus fidem in parvis sibi praestruit, ut cum operae pretium sit, cum magna mercede fallat.*

Jegyz. *Si t cum*-mal össze nem kell zavarni; — *si* feltételről, — *cum* időpontról mondatik, és bár néha *ha*-val fordítjuk, de azon *ha*, midőn-nel mindig felcserélthetik.

5. *Ante-quam*, és *prius-quam* ha mind a' két dolog mellyre vitetik bizonyosan történik, — akkor mind a' két mondatban a' jelen és mult idő jelentő módban áll; de az *alig*mult foglaltatban, p. o. *Ante occupatur ab iracundia, quam praevidere ratio potuit, ne occuparetur.* — *Membris uimur prius quam didicimus.* — *Ducentis annis aute, quam Romam caperent, in Italiam Galli transcenderunt.*

Ellenben *quam* után foglaltat jön, ha bizonytalan dologról van szó; — vagy az előbbi olly czéllal történik, hogy az utóbbi meg ne történjék. — p. o. *Tempestas minatur, ante quam surgat.* — *Datis Persarum rex, dimicare prius utile arbitrabatur, quam Lacedaemonii subsidio venirent.*

6. *Dum, donec, quamdiu*, a' meddig, míg: rendesen jelentő módot kíván; — és csak akkor foglaltat, midőn valamelly szándékolt dolog jön utána, mellyre a' megelőző mondás czélloz. — p. o. *Donec eris felix, multos numerabis amicos.* — *Iratis subtrahendi sunt ii, in quos impetum facere conantur, dum se ipsi colligant, dumque ira defervescat.*

7. *Quod* = *hogy* után is rendesen jelentő mód áll. p. o. *Quid laetaris, quod ab hominibus iis laudaris, quos non potes ipse laudare.*

És csak akkor kíván foglaltat, ha valakinek véleménye jön utána. p. o. *Accusat Timocratem fratrem suum, Metrodorus, quod dubitet, omnia, quae ad beatam vitam pertinent, ventre metiri.*

Jegyz. Hogy a' kérdő szók, mikor nem kérdezőnk velök; — és a' *qui*, *quae*, *quod*, bizonyos esetekben foglaló módot kíván, láttuk feljebb 44. §. XXXII. XXXI. I.

62-dik gyakorlat.

Ha minden vaktörténetből esik; úgy semmi sem indit arra hogy vigyázók legyünk. — Ha nevetni megengedettik is: de illetlen. — Ha megtörténik a' mi kívánunk, örülni fogunk; — ha nem, békével türjük. — A' Dion' tanácsára sokat hajtott Dionysius, ha magának valami nagyobb kívánsága közbe nem jött. — Meg nem engesztelődöm irántad, hanemha magadat megjobbítod. — Az erény, ha ellenségben látjuk is azt, becses előtünk. — Én, ha semmi dicsőség nem követ is érte, jól kívánom magamat viselni. — Akkor fog kisülni, mit cselekedtél, midőn az életből ki fogsz menni. — Mikor betegeket látunk: többre becsüljük a' jó egészséget. — Midőn leveledet olvasom: örvendek. — Midőn Pompejus Egyiptomba ment, megöletett. — Nem szereztethetik bölcsesség, ha nincs elme, és szorgalom. — Előbb bele esünk valamely élet módjába, mint gondolhatnánk, mit lesz jobb választani. — Előbb látunk villámot, mint dörgést hallanánk. — Mig a' becsület ép, könnyen vigasztalhatja magát a' szegénység. — A' gyermekek mellett felvigyázóknak kell lenni, mig ifju-kort nem érnek. — Manlius Torquatus saját fiját megölette, azért hogy parancsolat ellen harczra szállt az ellenséggel. — Filep vádolja fiját Sándort, hogy bőkezűségével a' macedoniak' jó indulatját vadássza.

54. §.

Parancsoló mód.

(Imperativus).

LXIII.

A' parancsoló mód vagy csak javallva int; — vagy komolyan parancsol. — Az első tekintetben rendszeren meglágyittatik ezek által: *cura*, *fac*, *velim*, *cave*, *noti*, — a' másodikban saját formáját tartja meg.

P. o. *Cura ut valeas. Fac, attentum te praebeas. — Me tibi amicissimum fuisse semper existimes velim. — Cave festines.*

Remove perturbationes, maximeque iracundiam. — Nimum ne crede colori. — Censores bini sunt; magistratum quinquennium habento; reliqui magistratus annui sunt.

63-dik gyakorlat.

Légy bölcs és bátor lélekkel. — Kérlek tartsd meg irántam hajdani jó indulatodat. — Ha valami újság történik, add tudtomra. — Ne hirtelenkedj! — Ha vétettem ellened, engedj meg. — Egészségedre szorgalmasan gondot viselj.

55. §.

Határtalan mód.

(Infinitivus).

Jegyz. (Láttuk fölebb 37. §. VII.) hogy határtalan móddal gyakran élünk úgy, mint csupa cselekedetet, vagy szenvedést jelentő, köznemű főnévvel, a' személy³ kifejezése nélkül; melly határtalan mód mellett tehát a' melléknév köznemben áll. p. o. *Parentes non amare impletas est*, — *non agnoscere, insania*. — *Didicisse fideliter artes, emollit mores, nec sinit esse feros*. — *Scire tuum nihil est, nisi te scire, hoc sciat alter*.

LXIV.

Minden olyan igék mellett, mellyek sajátlag nem cselekedetet, hanem annak csak mellékes körülményét jelentik, maga a' cselekedetet jelentő ige határtalan módban áll. Illyen igék: *possum, nequeo, volo, nolo, malo, debeo, soleo, cupio, incipio, pergo, desino* 'sat. p. o. *Solent diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere*, — *Mater timidi flere non solet*.

Jegyz. Gyakran ezekkel is: *disco, doceo, scio* határtalan mód van. p. o. *Ferre laborem consuetudo docet*.

64-dik gyakorlat.

A' halál, az élet rövid volta miatt, sohasem lehet megszese. — Görögország' városai, mig mind uralkodni akartak, a' hatalmat mind elvesztették. — A' ki hazudni szokott, hamisan esküdni megszokik.

LXV.

A' határtalan mód, mikor névvel, vagy névmással tétetik össze: ezeket accusativusban veszi maga mellé. — Ez pedig akkor történik leginkább mikor a' magyarban; *hogy* particula, jelentő móddal áll; — a' midőn a' jelentő módot deakül határtalanba, (még pedig annak ugyanazon idejébe, a' mellyben volt a' jelentő mód), — a' nevet pedig, vagy névmást accusativus-

ba tesszük. p. o. *Credo deum esse* (hiszem hogy van isten). *Negat se fecisse*, (azt mondja hogy ő nem cselekedte). *Spero patrem meum adventurum* (esse). — *Credimus proemia bonis, poenam improbis, in vita aeterna datum iri.* (l. 1-ső foly. 67. §)

Jegyz. 1. Gyakran megtörténik hogy a' *határtalannal* lévő *accusativus*, másik *accusativussal* is összejön, — és a' beszéd homályossá lesz az által, hogy nem világos mellyikre vitetik a' határozatlan. Illyenkor a' kitévelt szenvedő formára szoktuk általváltoztatni, olly móddal hogy a' határtalan mód lesz szenvedőben, — az ő mellé tartozó *accusativus* pedig *ablativussá* lesz a' előljáróval. p. o. *Nunciatum est Milonem interfecisse Clodium*, — változtatom így: *Nunciatum est a Milone interfectum esse Clodium*. — Ha pedig az *accusativusok* más neműek: megmaradhat a' kitével cselekvő formában is. p. o. *Alexandrum magnum ajunt, maximas res gessisse*.

Jegyz. 2. Micsoda esetekben lehessen a' *hogy*-ot *határtalan* móddal fordítani: annak szabályait lásd följebb. 45. §.

65-dik gyakorlat.

Tudjuk hogy minket csak az erény tehet boldogokká. — Midőn meghallottam hogy az atyád eljött, nagyon fájlaltam hogy nálad nem voltam; de reményelem hogy rövid időn el fogok hozzád mehetni. — Midőn a' karthágóiak látták, hogy Scipio, római vezér, Afrikába által ment, rajta voltak hogy Hannibal Italiából Afrikába visszatérjen. — Midőn Koriolanus észrevette, hogy számkivetésbe fog küldetni, odahagyta Rómát. — Scipio azt szokta mondani, hogy ő inkább akar egy hazafit megtartani, mint ezer ellenséget megölni. — Nagy Sándor fájlalta, hogy Klitust, öreg és ártatlan barátját, megölte. — Hogy Cicero az öccsét Quintust igen szerette, kitetszik írásaiból. — Tudva van hogy Cicero a' tudományokat felette igen szerette.

56. §.

Gerundium.

Tudjuk (lásd 1-ső foly. 68. §.) hogy a' *gerundium* nem egyéb, mint a' szenvedői részesülői *jövő*-nek (*dus, da, dum*) közneme; — 's az egyes számban minden ejtése van, kivévén a' *vocativust*; 's hogy azok közül a' *nominativus* ezt teszi: *kell, szükség*; a' többi ejtések pedig *ás — és —* végzetű cselekvést jelentő nevek gyanánt vétetnek. Továbbá hogy a' *gerundium* épen azon ejtést kívánja maga mellé, mellyet az ő igéje; vagy pedig állhat ejtés nélkül is. — Most azt vegyük főként figyelemre, hogy *gerundiummal* leginkább csak akkor élünk, ha annak igéje nem

accusativust, hanem más ejtést kíván, — vagy ha accusativust kíván is, de az a' gerundium mellett nincs kitéve. — Mert ha az accusativus ki van téve mellette: akkor a' rendesen szenvedői részesülői jövőre által változik, — mint tudjuk olly móddal, hogy a' melly ejtésben van a' gerundium: abban lesz mind a' szenv. rész. jövő, mind a' főnév (melly előbb accusat.-ban volt), — a' melly neme, és számja van pedig a' főnévnek, abban lesz vele együtt a' szenv. rész. jövő is. — Lássuk külön a' gerundiumnak minden ejtéseit.

Nominativus.

A) Gerundium.

LXVI.

A' gerundium' nominativusa össze szokott ugyan tételni *sum* segítő ige minden ideinek 3 dik személyével, — de legtöbbször *est* és *sit*-tel, — mellyek midőn accusativus infinitivussal tételik: *esse*-vé lesznek; — és mind az *est*; *sit*, — mind az *esse* gyakran el is maradnak, jelentése parancsoló: *kell*, *szükség*, — vagy néha kívánó. —

p. o. *moriendum* certe *est*: et id incertum, an hoc ipso die. — Omne animal, *confitendum est*, esse mortale. — Etiam post malam segetem *serendum est*. — Num quis haruspicem consulat, quemadmodum *sit* cum parentibus, cum fratribus, cum amicis *vivendum*. — Obviam *eundum* temeritati et audaciae. — Eudoxus opinatur, Chaldaeis minime *esse credendum*. — Nemo unquam sapiens proditori *credendum* putavit. — Non *est inficiandum*, Hannibalem longe praestitisse caeteros imperatores — *Permittendum erit* aliquando juvenibus, sequi impetum animi. — Hoc non *erat faciendum*.

Ha ki van téve a' személy, a' ki tartozik valamit csinálni: az dativusban áll, — a' előljáró helyett:

p. o. Hoc tibi non *erat faciendum*. — Nemo tam imperitus est, ut nesciat, sibi aliquando *moriendum esse*. — Suo *uique* iudicio *utendum est*. — Oratori, quid deceat, *videndum*. — Apud Pythagoram *discipulis* quinque annis *tacendum erat*. — Qui nisi revertisset, in eo cubili *ei cubandum fuisset*, quod proxima nocte corruit. — Vix satis mihi videris attendere, non solum *mihi*, quid *esset optimum*, *videndum fuisse*, sed etiam quid *necessarium*.

Ha pedig még a' tartozó személyen kívül, a' tárgy is, melly iránt amaz tartozik valamit csinálni, dativusban áll; ilyenkor a' homly' e'kertése

végett vagy a' tartozó személy ablativusba tétetik a' előjáróval; vagy az e-gész mondás körülírva, — vagy pedig más szavakkal p. o. *debeo* 'sat. tétetik ki.

p. o. *Mihi respondendum tibi est*; itt nem tudnánk ki tartozik felelni? — és kinek? — én e neked? — vagy te nekem? — Változtatom tehát így: *a me tibi respondendum est*; vagy *faciendum mihi puto, ut tibi respondeam*; — vagy: *ego tibi respondere debeo*. — Aguntur bona multorum civium, quibus est *a vobis consulendum*.

B) Szenv. részesülői jövő.

Ha az ige accusativust kíván, — és az (t. i. a' szenvedő tárgy) ki is van téve mellette: akkor soha gerundiummal nem élünk; hanem azt mindenkor szenv. rész. jövővé változtatjuk, — és mind ezen részesülői jövőt, mind a' nevet vagy névmást nominativusba, — vagy ha accusativus infinitivussal van, mind kettőt accusativusba tesszük. — *Est* és *esse* gyakran elmarad, — Tétethetik össze *sum*-nak többi ideivel is. — Jelentése parancsoló, vagy kívánó. —

p. o. *Nemo est casu bonus: discenda virtus est*. — *Pietati summa tribuenda laus est*. — *Quaeritur praeponendane sit divitiis gloria*. — *Fortes et magnanimi sunt habendi, non qui faciunt, sed qui propulsant injuriam*. — *Memento tam expensorum, quam acceptorum rationem esse reddendam*. — *Omniem memoriam discordiarum, oblivione sempiterna delendam censeo*. — *Hannibal, cum tradendus Romanis esset, venenum bibit*. — *Quis honos Augusto non fuit decernendus?*

Ha ki van téve a' személy, a' ki tartozik valamit csinálni: az itt is, mint a' gerundiumnál, dativusban áll, a' előjáró helyett.

p. o. *Suum cuique incommodum ferendum est*. — *Tria potissimum videnda sunt oratori: quid dicat, et quo quidque loco, et quomodo?* — *Semper ita vivamus, ut rationem reddendam nobis arbitremur*. — *Excitandus nobis erit ab inferis C. Marius*. — *Epicurei omnes res, quae sunt homini expetendae, voluptate metiuntur*.

Jegyz. Néha ezen részesülőnek ez a' jelentése is van: *valamire méltó*, p. o. *dicere*, *gyalázatra* 'sat. p. o. *ut desinat vires, tamen est laudanda voluntas*.

66-dik gyakorlat.

Az idővel és alkalommal élni kell. — Nem kell elfelejteni hogy minden emberek halandók. — Meg kell nézni, nem csak

azt ki mit beszél, hanem azt is ki mit érez? — Nem csak a' testen kell segíteni (*subvenire*), hanem a' lelken is. — A' jó embernek nem azt kell keresni, mi hasznos magának, hanem mi a' közönségnek. — A' megvalló bűnösnek engedelmet kell adni. — A' rossz társaságokat kerülni kell. — Én úgy ítélem, hogy a' bölcseséget eleibe kell tenni a' gazdagságnak. — Midőn neked könyvet kellene olvasnod, alszol. — Ha engem szolgálaim úgy gyűlölnének, mint téged hazádfiai, azt tartanám hogy el kell távoznom saját házamtól. — Nem megvetésre méltó az igyekezet, még az erőtlenségben is.

Genitivus.

A) Gerundium.

LXVII.

A' gerundium' genitívusával úgy élünk, mint igétől származó, cselekvést jelentő, magyarul *ás* — és — végzetű főnév' genitívusával, — de csak némely fő- és melléknevek után. Ilyen főnevek: *ars, causa, consuetudo, cupiditas, difficultas, genus, modus, occasio, potestas, ratio, scientia, studium, tempus, vis, voluntas*, 'sat. — Ilyen melléknevek: *avidus, cupidus, peritus, studiosus*, 's több genitívust kívánók. — p. o. e' helyett: *modus vitae*, mondhatjuk ezt: *modus vivendi*, — e' helyett: *cupidus venationis*, — ezt: *cupidus venandi*.

Példák. *Sapientia ars vivendi putanda est. — Beate vivendi cupiditate incensi omnes sumus. — Ut quisque optime dicit, ita maxime dicendi difficultatem pertimescit. — Avari non tantum libidine augendi cruciantur, sed etiam amittendi metu. — Legendi semper occasio est, audiendi non semper. — Quod est contra naturam, id habet vim interimendi. Testis habet voluntatem nocendi in iracundia. — Epaminondas studiosus erat audiendi. Homines bellandi cupidi magno dolore afficiebantur. — Titus Augustus equitandi peritissimus erat.*

Je gy z. Különösen ide tartoznak ezek: *causa, gratia, ergo*, mellyek gerundium' genitívusa után szoktak tételni p. o. quidam canes *venandi gratia* comparantur.

B) Szenv. rész. jövő.

Ha az ige accusativust kíván, és az ki van tőve mellette; főként ha az főnév, vagy főnév helyett álló névmás: akkor a' gerundiumot változtatni kell szenv. rész. jövővé, — mind a' ré-

szesülőt mind a' főnevet genitivusba tévén. De ha a' gerundium mellett álló accusativus melléknév: akkor a' gerundium megmarad.

p. o. *Ulciscendae injuriae facilius ratio est, quam beneficii remunerandi.* — Nihil Xenophonti tam regale videtur, quam *studium agricolendi.* — Quis ignorat illam immanem et barbaram *consuetudinem hominum immolatorum.* — Doleo tantam Stoicos Epicureis *irridendi sui facultatem* dedisse. — Aut voluptates omittuntur *majorum voluptatum adipiscendarum causa*; — aut dolores suscipiuntur, *majorum dolorum effugiendorum gratia.* — Demosthenes *Platonis studiosus audiendi* fuit. — Multi *cupidi sunt bellorum gerendorum.* — Timotheus *peritus* fuit *civitatis regendae.* — Si quis *ignarus* est *faciendae et poliendae orationis.* — Agebat Alexandrum *furor aliena devastandi.* — Dialectica est *ars vera et falsa dijudicandi.* Causam aliquid *agendi* semper habere debemus.

67-dik gyakorlat.

A' tanulás' ideje eljött. — A' bölcsesség a' helyesen élés' mestersége. — Az úszás' mestersége a' katonáknak szükséges, valamint a' lovaglás' mestersége. — A' beszélés' tehetségével egyedül az emberek vannak felékesítve. — A' gyönyörűségek sokszor megbánás' okait hagynak magok után. — Ki nem tudja hogy legnagyobb csáb' (*illicebra*) a' vétkezésre, a' büntetlenség' reménye. — A' tanulni szeretők, semmi időt el nem henyélnek. — A' természet oltotta belénk, az igazság' keresésének kívánságát. — Romulust és Remust elfoglalta azon vágy, hogy várost építsenek.

Dativus.

A) Gerundium.

LXVIII.

Gerundium' dativusával, (mint magyarul *ás—és—* végzetű főnév) élünk némelly *kétséget, hasznosságot, alkalmasságot*, jelentő melléknevek után, mint: *par, aptus, habilis, ineptus, idoneus*, 'sat., ezen kérdésre: *mire?* p. o. *Charta emporetica inutilis est scribendo.* — Quis est tam *scribendo impiger*, quam ego? — *Crasus cum disserendo par non esset, ad auctores confugit.*

Jegyz. *aptus*, és *par* a' gerundium' dativusa mellől gyakran kihagyatnak.
p. o. *Magius solcendo non erat (par).*

B) Szenv. részv. jövő.

Ha az ige accusativust kíván: akkor gerundium helyett mindig részesülővel élünk, melly a' névvel együtt dativusba tétetik! De már ez nem csak *melléknevek*, hanem *igék és főnevek* után is áll — p. o. *Lignum aridum est idoneum eliciendis ignibus.* — *Sunt nonnulli lusus acuendis puerorum ingenii non inutiles.* — *Laborem meum, periculis hominum sublevandis imperitio.* — *Multi canes propellendis injuriis hominum ac ferarum comparantur.* — *Brutus cum studere revocandis in urbem regibus filios suos videret, protraxit in forum, et securi percussit.* — *Materies ex Libano ratibus et turribus faciendis vehitur.* — *Sex oppidis condendis sedes electa est.* — *Decemviri legibus scribendis creati sunt.* — *Si scis te non esse oneri ferendo: noli illud suscipere.*

68-dik gyakorlat.

A' reggeli idő legalakalmasabb a' tanulásra. — Nem tudtam megfizetni. — Nem minden gyümölcsök hasznosok az evésre. — Midőn Diocletianus kevésbé érezte magát alkalmasnak a' birodalom' igazgatására, magános életre ment át. — Cleanthes vizet húzott, — és a' kert' öntözésére vetette kezeit. — Germanicus a' hajós-sereg' újra felkészítésére kevés időt fordított. — Ez a' sok anyag amaz épület' felépítésére hordatik.

Accusativus.

A) Gerundium.

LXIX.

Gerundium' accusativusával élünk *ad* és *inter* előljárók után, — mint *ás és* végzetű főnévvel, — midőn az valamely igére vitetik.

p. o. etiam crastinus dies aliquid *ad cogitandum* dabit. — Ut ad *cursum* equus, *ad arandum* bos, *ad indagandum* canis: sic homo ad duas res, *ad intelligendum*, et *agendum* natus est. — Mores puerorum se *inter ludendum* facilius detegunt.

B) Szenv. rész. jövő.

Ha az ige accusativust kíván, és az mellé kitétetik: ekkor nem gerundiummal, hanem szenv. rész. jövővel élünk, melly a' névvel együtt accusativusba tétetik. —

p. o. homo multa habet instrumenta ad adipiscendam sapientiam. — Utilitatis magnitudo debet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. — Pythagoras Babyloniam ad perdiscendos siderum motus, originemque mundi spectandam profectus est.

69-dik gyakorlat.

Ezek a' gyermekek nem csak játszásra, de tanulásra is hajlandók. — A' jó lelkű ember, sem haszon-, sem szükség által csalásra nem kényszerítettetik. — Tanulás közben a' homályos dolgok világosabbakká lesznek. — Én a' szülek' látására mentem haza. — Pénzünket részint élelmünk' szerzésére, részint testünk' ruházására, részint játszásra fordítjuk.

Ablativus.

A) Gerundium.

LXX.

Gerundium' (mint *ás* — *és* — végzetű főnév) ablativusával élünk midőn ezen kérdésekre: *miben?* *miből?* *miről?* *mitől?* *mi által?* ige következik. — Még pedig mikor ezek a' kérdések: *miben?* *miből?* *mitől?* *miről?* akkor a' ger. abl. előtt: *in*, *a*, *de*, *e*, *ex* — előljárók állanak; mikor pedig ez a' kérdés: *mi által?* akkor a' ger. abl. előljáró nélkül áll.

p. o. Virtutes *in agendo* cernuntur. — Adhibenda est *in jocando* moderatio. — Aristotelem *a scribendo* non deterruit amplitudo Platonis. — Epicurus nihil *de dividendo*, ac *partiando* docet. — Prudentia *ex providendo* est appellata. — Maxima voluptas *ex discendo* capitur. — Hominis mens *discendo* et *cogitando* alitur. — Equidem puto, virtutem hominibus *instituendo*, et *persvadendo*, non minis, et vi ac metu tradi.

Jegyz. Gyakran az előljáró nélkül álló ger. ablativusát magyarul így is lehet fordítani: *az által hogy* 'sat. p. o. Nerva optime reip. consuluit, Trajanum *adoptando*. — Multi patrimonia *effuderunt*, *inconsulto largiendo*.

B) Szenv. rész. jövő.

Ha az ige accusativust kíván, és az ki van téve, főként ha az főnév: akkor a' gerundium általváltoztatik szenv. rész. jövővé, — mind a' részesülő mind a' név ablativusba tétetvén.

De tartsuk meg azt itt is, mi a' genitivusnál mondatott, hogy ha az accusativus melléknév, vagy melléknév erejű névmás, — kivált ezen kérdésre: *mi által?* akkor a' gerundium megmarad.

p. o. *In voluptate spernenda, ac repudianda virtus vel maxime cernitur. Multi in equis parandis adhibent curam, — in amicis eligendis negligentes sunt. — Brutus in liberanda patria interfectus est.*

Jegyz. Gyakran az *in*-nel levő ger ablativust így lehet fordítani: *abban* hogy p. o. *Justitia in suo cuique tribuendo cernitur.*

Videmusne ut pueri, ne verberibus quidem a *contemplandis rebus, perquirendisque* deterreantur. — Multa sunt dicta ab antiquis *de contemnendis ac despiciendis rebus humanis.* — *Superstitione tollenda* (az által hogy 'sat.), non tollitur religio. — *Exercenda est memoria, ediscendis scriptis philosophorum.* — *Loquendi elegantia augetur legendis oratoribus et poetis.*

Jegyz. Az accusativust nem kívánó igéknek ugyan rendszeren nincs szenv. rész. jövőjük. De még is némelyeknek van, mint: *utor, fruor, fungor, potior, vescor.* És ezekkel gyakran épen úgy élnek, mint az accusativust kívánókkal. p. o. *Non paranda solum nobis, sed fruenda etiam sapientia est. — Ad suum munus fungendum.* — *Agesilaus maximam habebat fiduciam regni Persarum potiundi.*

70 dik gyakorlat.

Consul a' tanácslattól nevezetett, mint praetor az előmenés-ől, és a' vezér a' vezérléstől. — A' büntetésben el kell távoztatni a' haragot. — Gyakran több rossz van a' félésben, mint azon dologban, mellytől fél az ember. — Nem lehet megmondani, mennyi gyönyörűséget vehetünk a' tanulásból. — Socrates kérdezősködés és tudakozódás által vette ki (elicere) azok' véleményét, kikkel beszélgetett. — Lycurgus' törvényei sanyaruságok által miveltek az ifjat: vadászás, futás, éhezés, szomjazás, fázás, és virasztás által. — Cicero irt a' halál' megvetéséről. — Socratesnek minden beszédje, az erény' dicséretében, és az emberek' képzésében forgolódott. — A' tanács' bevételeben vigyázás, — adásban hűség kívántatik. — Ki nem tudja hogy a' szónoknak legnagyobb ereje abban áll, hogy az emberek' indulatját, haragra, fájdalomra, gyűlölésre, szánakozásra indítja, — vagy ezen indulatoktól visszahívja. — Az egészséget az által őrizzük meg, ha a' gyönyörűségeket kerüljük. — A' deáknyelvet úgy fogod jól megtanulni, ha Cicerót szorgalmasan olvasod. — A' gazdagságot kívánják, mind az élet szükségéinek megszerzésére, mind a' gyönyörűségekkel élésre.

Supinum.

LXXI.

Tudjuk (lásd I-ső foly. 69. §) hogy a' supinum nem egyéb mint *ás*, és végzetű, — cselekvést jelentő, — igétől származó, — 4-dik ejtegetésű név, mellynek csak két ejtése van, t. i. accusat. *um*, — és ablativ. *u* végzettel.

1. Az *um* végzetű supinum, (vagy is az *accusativus*) csak olyan igék mellett áll, mellyek egy helyből más helybe mozgást jelentenek, — mint: *eo*, *venio*, *proficiscor*, *mitto*, — 's mindenkor azon czélt fejezi ki, mellyért történik a' *menés*, *jövés*, *küldés*, 'sat. — 's magyarul: *-ásra*, *-ésre*, *-ás végett*, *-és végett*, — vagy pedig pótolva: *hogy-gyal* és *foglaló móddal* — vagy pedig határtalan móddal fordítatik. — Ezen supinum ha név áll mellette, azt ugyanazon ejtésben veszi fel, mellyben az ő igéje szokta. — p. o. *eo venatum*: megyek vadászatra, vadászás végett, — *hogy vadászak* — *vadászni*. — *Eo spectatum ludos*. — *Eo visitatum amicos*. — *Fabius pictor Delphos ad oraculum missus est, sciscitatum*, quibus precibus Deos possent placare. — *Themistocles Argos habitatum concessit*.

Jegyz. 1. Ezen supinum mellől *ad* előljáró marad el.

Jegyz. 2. Figyelmet érdemel az *ire* ige összeköttetése ezen supinummal mellyből egy nevezetes körülirt hajtogatás származik, — mellyel *igyelezeset*, *szándékot* szoktunk kifejezni. p. o. *Cur te is perditum?* — *Fuere civis, qui se, remque publicam perditum irent*. — *Flagitiosi civis honorum proemia ereptum eant*. — *Tua cum defendes, aliena ibis oppugnatum*.

Jegyz. 3. Ezen supinum helyett miket lehessen tenni: (lásd I-ső foly. 78. §)

2. Az *u* végzetű supinum (vagy is az ablativus) tétetik részint bizonyos *mellék-* és *fő-nevek* után, (midőn az *in* előljáró értetik alatta), — részint némelly igék után, (midőn a előljáró marad el).

a) tétetik tehát olyan *melléknevek* mellé, mellyek valamely dolognak bizonyos tulajdonságát valamely tekintetben jelentik, mint: *könnyű*, *nehéz*, *szép*, *kellemes*, *jó*, *rossz*, *gyalázatos* 'sat. — midőn ezen kérdésre: *mi tekintetben?* *mire nézve?* supinumi ablativusa tétetik. p. o. *Quo brevior, eo lucidior, et cognitu facilius narratio fiet*. — *Difficile dictum est, quantopere conciliet animos affabilitas*. — *Quid est tam jucundum cognitu, atque au-*

ditu, quam oratio gravibus sententiis ornata. — Multa incidunt *dura toleratu*. — Nescio utrum hoc *vitatu*, an *petitu* sit melius?

b) ezen főnevek után: *fas*, *nefas*, *opus*. — p. o. Humanus animus cum ipso deo, si *fas hoc est dictu*, comparari potest. — Ita *dictu opus est*.

c) néha igék után is, ezen kérdésre: *miből?* *honnán?* p. o. Pater familias primus *cubitu* surgat, — postremus cubitum eat.

Je g y z. Ezen supinumot lehet különféle szóiasformákkal felcserélni. Jelesen:

a) *facile* és *difficile* (t. i. a' *köznem*) után állhat infinitivus is. p. o. Non *facile est invenire*, qui, quod sciat ipse, non tradat alteri. — Quantopere te diligam, *facile est aestimare*.

b) az igét supinum' abl. helyett tehetni szenvedő formába, — és a' vele levő melléknévet határozóvá. p. o. Amor verus et fictus non *facile* *dijudicatur*.

c) tétetik helyette gerundium, *ad* előjáróval. p. o. Orator verbis *ad audiendum* (auditu) *jucundis* utitur.

d) az igéből (*ha lehet*) főnév képeztetvén, ez nominativusba tétetik, és a' melléknév *sum* által hozzá köttetik. p. o. Justae causae *facilis est defensio*. vagy

e) az ilyen igéből képezett főnév, a' maga melléknévével együtt genitivusba vagy ablativusba tétetik. p. o. Justa causa *facilis defensionis*, v. *facili defensione* est.

f) accusativusba tétetik a' főnév, *habeo* igével p. o. Justa causa *facilem* *habet defensionem*.

71-dik gyakorlat.

A' lacedaemoniak Agesilaust hadakozni küldötték Ázsiába. — Az atheneiek Lacedaemonba követeket küldöttek, segítséget kérni. — Londonba több ezer emberek mentek a' királyné koronázásának nézésére, — hová minden europai fejedelmek' leggazdagabb követei összegyültek, hogy a' királynénak tisztelkedjenek. — Angliából Párisba sokan mennek lakni. — Agesilaus Ephesusba vitte seregét téli szállásolásra. — Filep, mikor játékot nézni akart menni, Pausaniástól megölettetett. — Hannibal visszahivatott hogy hazáját oltalmazza. — Az a' hire volt hogy Otho és Vitellius, a' rómaiak' javait, istentelen fegyverekkel el akarják ragadozni.

Semmit sem könnyebb mondani, mint a' mit hallani másoknak gyönyörűséges. — A' mit tenni legjobbnak látszik, azt cselekedd. — A' fris diókat nehéz megemészteni. — Szentségtörés azt mondani, hogy Fabius' öregsége nyomoru lett volna.

R é s z e s ü l ő k.

(Participia).

Tudjuk hogy a' részesülők, mint olyan szók, mellyek az igének cselekvés- vagy szenvedésbeli állapotját melléknév formában adják elő: minden összeköttetéseikben megtartják az ő *igei és melléknévi természetüket*. Jelesen:

Jelentésükre nézve: *cselekvők és szenvedők*; — idő szerinti meghatároztatásokra nézve: *jelenek, múltak, jövők*; — *nemők, számuk, ejtések*, ugyanazok vannak, mellyek a' neveknek. — Ezen kívül ugyanazon ejtésekét igazítják magokhoz, mellyeket az igeék.

LXXII.

A' részesülő jelenjével és multjával élünk rendszeren mint melléknévvél. p. o. *Temeritas est florentis aetatis. Metus est opinio magni mali impendentis.* — *Virtus, quae venientibus malis obstat, fortitudo vocatur.* — *Primis imbris non augetur amnis, quia totos in se sitiens trahit.* — *Venia est poenae merita remissio.* — *Omnia quae fiunt, causis fiunt antegressis.* — *Saepe Cimon, cum aliquem videret, minus bene vestitum, suum amiculum dedit.*

Jegyz. Néha a' részesülők főnév nélkül tétetnek, mintha magok volnának főnevek p. o. *Jacet corpus dormientis ut mortui.*

72-dik gyakorlat.

Socrates haldokolva vigasztalta barátit. — Scipio sirva ült a' lerontott Karthágo' omladékin; mert előre sejdítette a' hazáját fenyegető veszélyeket. — Hannibal nem csak virágzó, — de öregebb korában is jeles dolgokat cselekedett. — Gyakran kellemes az elmúlt rosznak emlékezete. — Láttad e sokszor a' felkelő és lenyugvó napot?

LXXIII.

Általában részesülőkkel élünk akkor, midőn a' beszédben két, akármelly particulák, vagy visszahívó névmás által összekötött mondatokat, egy mondatra akarunk összevonni. — Még pedig

1. Midőn a' két mondatnak ugyanazon *subjectuma* van: akkor az összekötő *particula*, vagy visszahívó névmás elhagyatik; — az ige pedig ugyanazon idejű részesülővé változtatvan, a' *subjectummal* megegyeztetik nemben, számban, ejtésben. p. o. *Gubernator qui clavum tenet*, sedet in puppi. = *gubernator clavum tenens sedet in puppi.*

2. Midőn a' két mondatnak, két külön *subjectuma* van: akkor elhagyatván a' *particulák* a' mellékes mondatnak igéje ugyanazon idejű részesülővé változtatik, 's a' maga *subjectumával* nemben és számban megegyeztetvén, mindkettő *ablativusba* tétetik. (Ez neveztetik: *duo ablativi consequentiae*). p. o. *Quum natura reluctet*: irritus labor est. = *natura reluctante, irritus labor est.*

A' *qui, quae, quod* visszahívó névmáson kívül azon *particulák*, mellyek két mondat' összevonatásakor elhagyatnak, azon két mondat egymás iránti viszonyához képest különfélék. Jelenen:

1. *cum, quum, dum* (midőn). p. o. *Cum deus mundum efficere moliretur*: terram primum ignemque jungebat. = *Deus mundum efficere moliens, terram etc. etc.* — *Cum voluptas dominatur*: omnes virtutes jacere necesse est. = *Voluptate dominante, omnes virt. j. n. e.*

2. *si, v. quum* (ha, midőn). p. o. *Si perfectionem in altero desidero*: facio impudenter. = *perfectionem in altero desiderans, f. imp.* — *Quum Platonem lego*: Socratis morti illacrymari soleo. = *Platonem legens: Socratis m. i. s.* — *Si rex amittatur*: examen apum dilabitur. = *amisso rege* = *examen apum dilabitur.* *Cum natura rerum nobis cognita est*: levamur superstitione. = *Natura rerum cognita: levamur superstitione.*

etsi, quamquam, licet (jöllehet, haszinte). p. o. *Licet pleraque ante oculos posita sint*, tamen ea transimus. = *pleraque, ante oculos posita, transimus.* — *Multi philosophi licet re consentiant*, tamen verbis differunt. = *M. ph. re consentientes, verbis differunt.* — *Licet omnes res eripiantur* animus et corpus nobis superest. = *Omnibus rebus ereptis: a. et c. n. s.*

quia, quoniam, quum (minthogy). p. o. *Democritus divitias projecit, quia illas onus bonae mentis existimabat* = *D. d. p.: onus illas bonae mentis existimans.* — *Artes innumerabiles repterae sunt: quum natura nos eas docuerit* = *A. i. r. s. docente natura.*

postea quam (miután) p. o. *Hannibal Grachum, postquam in insidias induxisset, sustulit.* = *H. G. in insidias inductum sustulit.* — *Posteaquam Bruti virtute reges exterminati fuissent:*

libertas in rep. constituta est. = Bruti virtute *regibus exterminatis*: libertas in rep. constituta est.

simulac (mihelyt) *simulac* morbi causam *invenerint* medici: *curacionem inventam* putant. = Morbi causa *inventam* medici, *curacionem inventam* putant.

Jegyz. A' részesülők' jelen idejé ezek után: *audio, video*; — és multjai ezek után: *cupio, volo*, gyakran határtalan mód helyett tétnek. p. o. Socratem *audio dicentem*. — Nemo bonus a teo laudis est cupidus, ut aliis eam *praereptam* velit. — Pelias Rex Jasonem *perditum cupiebat*. — Ab amico potissimum petere constitui, quod *impetratum* maxime *cupio*. — Quocunque te animo converteris, Deum *videbis occurrentem* tibi.

Jegyz. 2. Néha a' rész. mult mellett, ezen igék: *curo, do* (melly ekkor igen annyit tesz, mint *facio*), *volo*, különféle időkben állanak, — és ekkor a' részesülő szenvedői határtalan értelemmel bir. p. o. *Omnes vos oratores volo*, (orari volo, v. oro). — Illud te *admonitum volo* (i. e. *admoneri*). — Jam ego hunc *inventum dabo* (i. e. *inveniri faciam*). — *effectum dabo* (i. e. *effici faciam*, seu *efficiam*). — Ubi ubi erit *inventum* tibi *curabo*, et mecum *adductum* tuum Pamphilum (i. e. *inveniri et mecum adduci curabo*, seu *inveniam*, et *adducam*).

Figyelmeztetés. *Miután az 1-ső folyamatban 70—81 §. a' részesülők' szószüzési szabályai elég bőven előadattak: itt azokat ismét előadni felesleges volna; — azonban a' tanulónak újra meg újra elővenni mulhatlanul szükséges.*

73-dik gyakorlat.

Camillus, a' ki Rómából kiűzetett, szabadította meg Rómát a' gallusoktól. — Camillus által, a' ki Rómából kiűzetett, szabadította meg Róma, Saguntum városa, melly Hispaniában feküdt, Hannibal által rontatott le. — Nagy Sándor midőn nagyon haragudott, két vezéreket ölt meg, Klitust és Parmenot. — Két vezérek Sándor által, midőn nagyon haragudott, megölettek. — Midőn Cicero Platót olvasta, Socratesről megemlékezett. — Darius Codomannus, az utósó persa király, nem engedett Mentornak, midőn hasznost javallott neki. — Nehezen hagyta el Hannibal Italiát, örök gyűlöléssel lángolván a' rómaiak ellen. — Miltiades meggyőzte a' persákat a' marathoni mezőn, be nem várva a' spartaiak' seregét. — Cambyses nevelte a' birodalmat, mellyet az atyja ráhagyott. — Scipio Afrikába ment, hogy Karthágot lerontsa. — Midőn Darius Görögországot haddal akarta megtámadni, követeket küldött a' görög városokhoz, kik azoktól vizet és földet kérnének. — Astyages általadta a' maga unokáját Harpagusnak, hogy megölje. — Cicero mindent elkö-

vetett hogy megtartsa a köztársaságot. — A ruhákat szerezzük, hogy fedezzék és ékesítsék testünket. — Caesar' megölésére Brutus és Cassius magokat elhatározták. — Caesar' megöletését sokan gyászolták.

Ancus Marcius' uralkodása alatt jött Lucumo Rómába. — Mithridates meggyőzöttetvén; Pompejus Rómába visszatért. — Meghalván Pericles, a' híres athenebeli: Kleon és Nicias lettek az atheneiek' vezérei. — Miután Saguntum megvétetett: a' második penusi had kezdődött el; — és miután 12 évök elfolytak, végződött be a' had. — A' béke virágozván: virágoznak a' mesterségek. — Megérkezvén a' tavasz: mindenek megújulnak az egész természetben. — Tarquinius halála után elkezdődtek az egyenlenségek a' patriciusok, és plebejusok közt. — Cicero' consulságában, Catalina kiment Rómából. — Mikor embertársadat szerencsétlenséggel küzdeni látod, azon segítni tartozol. — Ha étellel megtöltjük magunkat, eszünknek sem vehetjük jól hasznát. — Ha az istenífelelem elvétetik: a' társaság összeomlik. — Darius Charidemust, ámbár sok jót javaslott neki, halálra vitette. — Fabricius rá nem vétethetett, hogy Pyrrhushoz általmenjen, ámbár az birodalmának negyed részét neki ígérte. — Dionysius, mivel félt a' beretvától, eleven szénnel süttette le szakállát. — A' csillagok nappal nem látszanak, mivel a' nap' fénye ellentáll. — A' testben, mihelyt a' lélek belőle kimegy, semmi érzés nem marad.

Harmadik szakasz.

Részecskék' (Particulae) szófüzési szabályai.

59. §.

Határozók.

(Adverbia).

LXXIV.

A' határozók midőn ige mellé tételnek, ezeknek közelebbi meghatározására szolgálnak, de semmi változást azokon nem tesznek. — Midőn pedig nevekkal tételnek össze, bizonyos ejtéseket igazítanak magokhoz. — *Jelesen*

A) *Genitivust* kívánnak:

1. a' bőséget — szükségét jelentők: *sat, satis, abunde, affatim, parum, partim* lásd 38. §.

2. ezek után: *ubi, ubinam, ubicunque, quo, aliquo, usquam, nusquam*, ezen genitivusok tételnek: *gentium, terrarum, locorum*. Lásd 38. §. — Ugyan ott láss ezekről is: *hic, huc, eo, tunc, tum*.

B) A' *dativust* kívánokról lásd 39. §. — *Prope, propius, proxime* gyakrabban vesznek magok mellé *accusativust* mint *dativust*. p. o. *Miltiades propius muros accessit*. — *Proxime Hispaniam Mauri sunt*.

C) *Ablativust* kívánnak az összehasonlítást jelentő határozók, mikor *quam* elmarad. p. o. *Is ubi bibit plus paulo, sua enarrat facinora*.

Jegyz. Mind az a' mit még a' határozókról lehetne mondani, — a' nevek' és igék' szófüzési szabályaiban előfordult.

74-dik gyakorlat.

A' ki jól cselekszik, annak mindenkor van elég pártfogója. — Sok emberek előtt kevés ereje van az igazságnak. — A' hol csak a' hazafiak' joga megsértetik: az a' szabadság és méltóság' közügyére tartozik. — A' költő ollyat keres a' mi sehol sincs. — Nem tudom hova fussak innen. — Rhodusba, vagy valahova a' földön kell költözni. — Miltiades a' kőfalakhoz közel ment.

K ö t s z ó k.

(Conjunctiones).

LXXV.

A' kötszók vagy egyes szókat, vagy egész mondatokat kötnék össze; és azoknak egymás iránti viszonyát kifejezik.

1. Több szók és mondatok, ugyanazon tekintetben lételekre nézve összeköttenek ezek által: *et, atque, que* (melly utolsó a' szó után ragad).

Az ollyan összekötés, mellyet magyarul így teszünk ki: *mind — mind*, deákul vagy ezen megkettőztetett kötszó által: *et — et*, vagy ezek által: *cum — tum; — tum — tum; — tam — quam* fejeztetik ki. p. o. *Assiduus usus, et ingenium, et artem vincit*. — *Virtutes boni imperatoris cum communis salutis atque imperii, tum ipsius hominis causa expetendae*.

2. A' mondatnak egymástól különböző, vagy ellenkező részei, ezek által választatnak el: *aut — aut, vel — vel*; (mellyek

néha az oratoroknál összekötők gyanánt is szolgálnak). p. o. *Ea erat apud majores nostros summa laus, semper aliquid pro republica aut facere, aut dicere. — Nihil est tum naturae aptum, tam conveniens ad res vel (et) secundas, vel (et) adversas, quam amicitia.*

Jegyz. Midőn idő szerint egymást felváltó ellenkező dolgokat akarunk kifejezni, azok megkülönböztetve összekötetnek ezen szócskák által: *modo — modo, — nunc — nunc; — nunc — mox.* p. o. *Nubes modo congregantur, modo digeruntur. Aër nunc pluvius, nunc serenus est. Dic mihi quare luna nunc rubeat, mox palleat?*

3. tagadólag megkülönböztetnek a' mondatok ezek által: *nec — nec, neque — neque.* — *Me neque honoris neque aetatis excusatio vindicat a labore.*

4. egyenlőséget fejeznek ki ezek: *non minus — quam, — non magis, non secus — quam.* —

5. hasonlóságot ezek: *ut quemadmodum, sicut — ita.*

6. valamely mondathoz még nagyobb erejű mondat köttetik ezek által: *quid quod, quod magis, quod maximum.*

7. Gyakran két tagadó' szók tetetnek egy állítást jelentőleg. p. o. *Non sum nescius* = jól tudom, — *Non ignoro*, tudom. — *Nemo potest non beatissimus esse, cui nihil deest.* — De ezt jól meg kell jegyezni. ha a' *non* ezek előtt áll: *nemo, nullus, nihil, nunquam*, — akkor részletesen állit; — ha pedig ezeknek utánok áll: akkor általában és erősen állit. Igy: *non nihil*, valami; — *nihil non*, minden; — *non nullo*, némelyek; — *nullus non*, általában minden; — *non nemo*, némely; *nemo non*, minden; — *non nunquam*, néha; — *nunquam non* mindenkor; — így *nusquam non*, mindenütt. p. o. *Nihil non postulandum putavi, quod aequum esse statuerem.* — *Nemo non benignus est sui iudex.* — *Non sum nescius, quantum susceperim negotii.*

Jegyz. A' mit még a' kötszókról lehetne mondani, — a' feljebbiekben elő van adva.

75-dik gyakorlat.

A' bölcsesség megtanít bennünket mind sok más dolgokra, mind arra a' mi legfőbb, hogy minmagunkat ismerjük. — A' törvények által mind felsőbbek, mind alsóbbak köteleztetnek. — Nemhogy én a' philosophiát a' józan élet' mesterének tartanám; sőt inkább azt tartom, hogy senkinek sincs nagyobb szüksége a' józanon élni tanító-mesterekre, mint azoknak többnyire, kik a'

philosophiai vetélkedésekben foglalkoznak. — Olyan ereje van a' jósnak, hogy azt még azokban is, kiket sohasem láttunk, sőt a' mi több, még ellenségeinkben is szeretjük. — Minden ember tudja, hogy a' bűn által az ember szerencsétlenné lesz; — még is némellyek arra vakmerően rohannak.

Kérdező szók.

LXXVI.

Minden kérdező szók, mikor általában kérdeznek, jelentő módot kívánnak. p. o. *Quae amicitia potest esse inter ingratos?* — De midőn nem kérdeznek: akkor foglaltó módot kívánnak. (l. 44. §.)

Indulat-szók.

(Interjectiones).

LXXVII.

Ezek közül némellyek:

1. Dativust kívánnak, mint: *hei, vae, ecce, hem.* p. o. *Hei misero mihi.*

2. Accusativust kívánnak, mint: *o! vah! ah! heu! en! ecce!* p. o. *O me perditum! heu me infelicem! ecce miserum hominem!*

Jegyz. 1. *O* midőn kiált, vagy hív valakit, nominativussal is áll. p. o. *O dii boni!*

2. *en* és *ecce* gyakran nominativussal is állanak. p. o. *en dextra fidesque.*

3. gyakran az indulatszó az accusativus elől elmarad, — 's csak az accusativus fejezi ki az indulatot. p. o. *Me miserum! quanti montes volvantur aquarum!*

Első függelék.

Szók' rendbeszedése.

Minő rendbe szedessenek a' szók' valamely mondásban arra nézve kimerítő szabályokat adni nem lehet; mert bár vannak olyan szók, mellyek a' mondásban bizonyos helyet tartanak: mindazáltal az összerakás' rendje leginkább a' gondolatok' folytatjától függ. — Fő-szabály az, hogy a' szók' úgy rendeltessenek, hogy a' gondolatnak azok általi kifejezése természetes es könnyű legyen. De ezt, nem szabályokból, hanem gyakorlásból lehet megtanulni.

A' melly szók vagy jelentésöknél, vagy szokásnál, vagy a' mondásbani erejöknel fogva, a' kitételben bizonyos helyet szoktak elfoglalni, azokról lássunk valamit.

1. Némelly particulák vagy épen elől szoktak tétetni, mint: *nam, namque, etenim, at, sed, verum, quare, quamobrem,* 'sat; — vagy pedig *egy* 's néha *két* szók után; — mint: *enim vero, autem, quoque, quidem.* p. o. *Decorum ab honesto separari non potest, nam et quod decet honestum est, et quod honestum est, decet.* — *Multa sunt civibus inter se communia, arctior vero colligatio est societatis propinquorum.*

Jegyz. *Nequidem* mindig ketté választatik és közéjük tétetik azon szó, mellyen a' mondás' ereje (tonus) fekszik p. o. *Nobilis equus umbra quoque virgae regitur; ignarus ne calcari quidem concitari potest.*

2. Ezen névmások; *qui* és *quisque* elől szoktak lenni a' mondatban, — kivéven midőn *qui* valamely előljárótól függ, vagy a' következő mondatra vitetik. p. o. *Virtute qui praediti sunt, soli sunt divites.* — *Quisque* pedig a' superlativusoknak, rendszámoknak, és ezen névmásoknak: *sui* és *suus* utánok tétetik. p. o. *Ipse se quisque diligit.* — *Longissimae quasque litterae a te missae, mihi sunt gratissimae.* — *Quartus quisque annus est intercalaris.*

3. Az előljárok az ő ejtéseiknek eleibe tétetnek, kivéven: *tenus* — és *versus*-t, mellyek azoknak utána állanak; — mint szintén *cum* is ezeknek: *me, te, se, nobis, vobis.*

4. A' határozók rendesen az ő igéik mellett állanak.

5. Az ellenkező értelmű szók közel tétetnek egymáshoz. p. o. *Quaedam falsa veri speciem induunt.*

6. Mikor ugyanazon szó kétszer tétetik, de külön ejtésben: azok egymás mellé tétetnek. p. o. *Nulla virtus virtuti contraria est.*

7. Az olyan szók mellyekben bizonyos erő van, elől tétetnek. Innen van hogy sokszor olyan szó is állhat elől a' mondásban, ha rajta van a' mondás' ereje (tonusa), mellynek rendesen hátrább kellene állani. p. o. *Sua vitia insipientes, et suam culpam in senectutem conferunt.*

8. A' melly szóra több más szók, vagy épen mondatok is vitetnek: az mindeniknek előtte van. p. o. *Animus paratus ad periculum, si sua cupiditate, non utilitate communi impellitur, audaciae potius nomen habeat, quam fortitudinis.*

9. Ezen ige: *inquam, inquit, ait,* egy vagy több szók után szokott tétetni. — p. o. *Virtus inquam et conciliat amicitias, et conservat.*

10. A' mellékmondatok, mellyek a' főmondatnak, okát helyét, idejét, módját 'sat. fejezik ki, szépség kedvéért, vagy a' főmondatnak subjectuma és praedicatuma közé; — vagy pedig elől tétetnek, 's a' főmondat utánok következik, — és ilyenkor illető particulák által ezen két mondatok összeköttetnek, mint: *quoniam — ergo; etsi — tamen; — quemadmodum — ita; cum — tum; — qui — is* 'sat. — A' mondatok' ilyen összerakása neveztetik *kerék beszédnek* (periodus). — p. o. *Facile, omnes, cum valemus, recta consilia aegrotis damus. — Parentes, a quibus plurima accipimus bona, prae omnibus honorare debemus.* (periodus simplex). — *Quamquam abest a culpa: suspitione tamen non caret. — Cum ex auctoribus romanis, magnam eruditionis copiam haurire queamus: linguam qua ii scripserunt, latinam indefesso studio discere debemus.* (periodus composita).

Második függelék.

Némelly grammaticai figurák, és tropusok.

I. Egyes betűket, vagy szótagokat illető figurák:

1. *Epenthesis* melly szerint a' szó' közepébe betű vagy szótag adatik: p. o. *navita* e. h. *nauta*; — *induperator* e. h. *imperator*; — *aliturum* e. h. *aliturum*; *Mavors* e. h. *Mars*.

2. *Paragoge*, midőn a' szóhoz végrül, betű vagy szótag tol-datik, p. o. a' szenvedő határtalanhoz *er*, mint: *dicier, furier, depravarier*.

3. *Aphaeresis*, midőn a' szó' elejéről betű vagy szótag marad el; p. o. *mitto, linquo*, néha e. h. *omitto, relinquo*; — *quis, quando* néha e. h. *aliquis, aliquando*.

4. *Syncope*, midőn a' szó' közepéből betű vagy szótag marad ki; p. o. *amasti, e. h. amavisti*; — *amassem e. h. amavissem. — Deum, nummum, virum, coelicolum, e. h. Deorum, nummorum, virorum, coelicolarum. — Secla, vincla: e. h. secula, vincula*; — *dixti e. h. dixisti; repostus e. h. repositus* 'sat.

5. *Apocope*, midőn a' szó' végéről betű marad el, p. o. *nostin', vidistin', tun', ain', satin: e. h. nostine, vidistine, tune, aisne, satisne*. Ide tartoznak ezek is: *duc, dic, fac, fer, e. h. duce, dice* 'sat.

6. *Synaeresis, v. Crasis*, midőn két hangzók egybe hozatnak össze. p. o. *ingeni, negoti, oti, consili, e. h. ingenii, negotii, otii, consilii*.

7. *Diaeresis*, midőn egy szótagból kettő lesz. p. o. *siluae, e. h. silvas; aquai e. h. aquas*.

8. *Tmesis*, midőn az összetett szó ketté választatik, 's közibök másik szó tétetik; p. o. *quae me cunq̄ue vocant terrae*, e. h. *quaecunq̄ue me terrae vocant*; — *per mihi gratum feceris*; — *septem subjecta trioni*.

9. *Archaismus*, régi szólásmód, melly már kiment divatból; p. o. *aulai* e. h. *aulae*; *olli* e. h. *illi*, — *ipsus* e. h. *ipse*; — *fuat* e. h. *sit*; — *duent* e. h. *dent*.

II. Egész szókat illető figurák.

1. *Enallage*, midőn valamely beszédrész más helyett tétetik, — mint midőn tulajdonságot jelentő főnév tétetik melléknév helyett (*abstractum pro concreto*); p. o. *o scelus!* e. h. *o scelest!* — *improbitas hominum*, e. h. *homines improbi*. — Ide tartozik az is midőn a' *nemek*, *számok*, *ejtések*, *idők* egymással felcseréltetnek. p. o. *Romanus* vicit, e. h. *Romani* vicerunt. — *Librum de senectute ad te misimus*, e. h. *misi*. — *Cum gubernacula reip. tenebamus*, e. h. *tenebam*. — Ide tartozik az ugynevezett *infinitivus historicus* is, melly szerint valamely történet' előadásában néha határozott idő (p. o. *mult*) helyett határtalan tétetik; p. o. *Omnes mihi invidere, clanculum mordere, ego tamen flocci pendere*. e. h. *invidebant, mordebant, pendebam*.

2. *Ellipsis*, midőn a' mondatban valamely kimaradt szót oda kell érieni. p. o. *Egomet continuo mecum* (t. i. cogitabam): *certe captus est*. — *Egone illum?* (non ulciscar), *quae illum*, (recepit), — *quae me* (exclisit). — *Nudus pedes* (t. i. quoad pedes). A' szófüzési szabályok (kivált a' genitivust illetők) közt, igen sok ezen ellipsis által magyarázható, — mint a' maga helyén megjegyeztetett.

3. *Pleonasmus*, midőn a' mondatban valamely szó feleslegesen tétetik, de nem szépség nélkül. p. o. *Sic ore locuta est*, e. h. *Sic locuta est*. — *His auribus audivi, his oculis vidi*.

4. *Synesis*, midőn a' praedicatum a' maga subjectumával nemben és számban nem egyez meg; p. o. *duo millia crucibus affixi. Pars in crucem acti, pars bestiis objecti sunt*. — *Hamilcar cum suis Sicilia decesserunt*.

5. *Zeugma*, midőn két főnevek mellé tétetik olyan ige, melly csak az egyikről szokott mondatni; p. o. *pacem an bellum gerens perniciosior esset, incertum est*.

6. *Hendiadys*, midőn két főnevek összekötetnek, mellyek közül egyik melléknév helyett van; p. o. *umbras et frigora captant* e. h. *umbras frigidas*. — *Pateris libamus et auro*, e. h. *pateris aureis*.

7. *Hysteron proteron*, midőn előbb tesszük azt, mit hátrább kellene; p. o. *moriāmur, et in media arma ruāmus*. — *Valet et vivit*.

8. *Hypallage*, midőn a' főnevek' tulajdonságát jelentő melléknevek fel vannak cserélve, és az egész összefüzés megfordítva. p. o. *In nova corpora mutatas formas fert animus dicere*; e' h. *corpora in novas formas mutata* f. a. d.

III. Tropusok.

*Tropus*nak vagy szó kölcsönözésnek neveztetik az, midőn valamely szó más értelemben vétetik, mint a' mit sajátlag jelen. — De azon másik jelentés, vagy tárgy, mellynek kifejezésére a' szó kölcsönöztetik, — ennek saját jelentésével, vagy azon tárggyal mellyet sajátlag jelent bizonyos viszonyban tartozik lenni, — nevezetesen vagy *hasonlatosság* van közöttök, — vagy valamely *belső* vagy *külső összeköttetés* vagy *ellentét*.

1. Ha a' szónak saját jelentése, és a' közt a' mire általvisszük, hasonlatosság van: akkor a' tropus neveztetik *metaphorának*; p. o. *caput montis*. — *Ardet cupiditate*. — *Sitiunt herbae*. — Ennek folytatása neveztetik *allegoriának*; p. o. *fortuna vitrea est, dum splendet, frangitur*.

2. Ha a' szónak saját jelentése, és a' közt mire általvitetik, *belső összeköttetés* van, (minemü van például az *ok* és *okozat* közt, a' *szerező* és *munkája* közt, — az *anyag* és *abból készült dolog* közt, a' *hely* és *abban lévő dolog*, — az *idő* és *abban történő dolog*, a' *jegy* és *jegyzett dolog* közt 'sat.): akkor a' tropus neveztetik *metonymiának*. p. o. *coecus timor* (i. e. *coecum faciens*). — *Ciceronem lego* (i. e. *Ciceronis opera*). — *Multum argenti habet* (i. e. *pecuniae ex argento factae*). — *Tota domus luget* (i. e. *homines in domo existentes*). — *Ante focum si frigus* (hiems) erit, si *messis* (aestas) in umbra. — *Toga sagoque magnus* (i. e. *pace, belloque*).

3. Ha a' szónak saját jelentése, és a' közt mire általvitetik *külső összeköttetés* van, (minemü van például az *egész* és *részei* közt, — a' *nem* és *faj* közt), — akkor a' tropus *synecdochének* neveztetik p. o. *Intrare limina* (domum); — *tecta subire* (domum). — *Poëta dixit* (t. i. valamelyik Poëta).

4. Ha a' szónak saját jelentése, és a' közt mire általvitetik *ellentét* van, vagy is egészen ellenkezőt akarunk vele kifejeztetni, mint sajátlag jelent: akkor a' tropus neveztetik *ironiának*. p. o. *O bone vir!* (csúfolodva e' h. *o male!*). — De az ironiához tartoznak a' gyengíteni látszó, 's épen az által n agyító kitételek is, p. o. *Cicero non infimus orator fuit* (maximus). — *Non est inimicus vini* (valde amicus). —

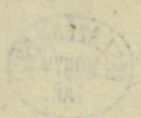
Nyomási hibák.

<i>lap.</i>	<i>sor.</i>	<i>hiba.</i>	<i>javítás.</i>
3	3	ortographia	orthographia
6	30	ugy az elsőhöz	úgy az egyik az elsőhöz
7	7	hanglejtéssel	hanglejtéssel,
—	23	ható ;	ható,
—	33	diacrescos	diacreseos.
15	6	pastor	passer.
16	17	gratas	grates
19	39	mégis	még itt
20	15	juventae	juventa.
26	33	binus	bimus.
33	23	bene es	bene est.
43	43	szegénység	szerénység.
44	22	imperio	imperii
46	17	cornu	cornu.
—	35	de metu	te metu
48	24	biró	bizó, bizakodó.
52	28	eo nomine ei credendam	ita minime ei credendum.
—	36	Epicurus	Epicurum
53	6	servientur	serventur
57	28	Tanta	Danda
—	35	kérkedve	kérdezve.
60	31	mögkettőző	megelőző.
62	14	non quae	quae
—	17	érzelem	értelem.
—	23	scim	sciam
64	14	praecipitor	praecipitur.
—	25	után és	után is
67	6	infinitiva	infin. futuruma.
78	26	sinemus	sinamus.

Journal Index

Page	Index	Page	Index
2	orthographia	3	orthographia
8	uxy an clāssis	36	uxy an clāssis
7	hancipitissol	7	hancipitissol
—	hancipitissol	33	hancipitissol
—	hancipitissol	33	hancipitissol
15	hancipitissol	33	hancipitissol
16	hancipitissol	33	hancipitissol
19	hancipitissol	33	hancipitissol
20	hancipitissol	33	hancipitissol
28	hancipitissol	33	hancipitissol
33	hancipitissol	33	hancipitissol
43	hancipitissol	33	hancipitissol
44	hancipitissol	33	hancipitissol
46	hancipitissol	33	hancipitissol
—	hancipitissol	33	hancipitissol
48	hancipitissol	33	hancipitissol
53	co nomine et eruditione	28	co nomine et eruditione
—	epigramma	36	epigramma
23	epigramma	6	epigramma
87	epigramma	28	epigramma
—	epigramma	36	epigramma
60	epigramma	31	epigramma
69	epigramma	14	epigramma
—	epigramma	17	epigramma
—	epigramma	23	epigramma
61	epigramma	14	epigramma
—	epigramma	23	epigramma
67	epigramma	6	epigramma
78	epigramma	28	epigramma

2016 AUG 3 0

2002 APR . 6.

